

TAMPEREEN YLIOPISTO

Sofia Hyötyläinen

Kahvipöytäkeskusteluita rosvon ja runoilijan tapaan

Rosvolegendan synty 1800-luvun lopun Kangasniemellä

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

Historian pro gradu – tutkielma

Tampere 2016

Tampereen yliopisto

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

HYÖTYLÄINEN SOFIA: Kahvipöytäkeskusteluita rosvon ja runoilijan tapaan – Rosvolegandan synty 1800-luvun lopun Kangasniemellä

Pro gradu – tutkielma, 93s. Liitteet 3s.

Historia

Maaliskuu 2016

Ananias Puikkonen syntyi 1860-luvun Kangasniemelle. Köyhän torpparin poika tienasi elantonsa pienestä pitäen kerjäämällä ja saavutti aikuisiällä maineen alueen suurena ja pelättynä rosvona. Ananiaasta ja hänen veljestään Topiaksesta kirjoitettiin paikallislehdissä ja Puikkosten maine kiiri ympäri Savon aluetta. Tutkimus tarkastelee mielenkiintoista urakehitystä aikana, jolloin suomalainen yhteiskunta puristui kovan muutospaineen alle. Merkittävät lähteet mainitsevat Ananias Puikkosen olleen alueen legendaarinen hahmo jo omana elinaikanaan. Tutkimus pyrkii selvittämään sitä, mistä osista tämän rosvon legenda ja maine muodostuivat ja mitkä asiat mahdollistivat Puikkosen legendan syntymisen?

Tutkimus hahmottuu neljän tason kautta. Ensimmäisen tason muodostavat Puikkokset ja heidän urakehityksensä. Toisella tasolla vaikuttaa yhteisö ja se, miten he suhtautuivat Puikkosiin ja yleisesti rikollisuuteen. Kolmas taso kattaa julkisen puolen, eli virkavallan toiminnan, paikallisen lehdistön ja yhteisön kontrolloinnin. Nämä kolme jälkimmäistä tasoa ovat merkittävällä tavalla mahdollistaneet Puikkosen rosvolegandan, mutta vasta neljäs taso, Kangasniemellä kesäisin majaileva Mannisten suku, on nostanut legendan koko kansan tietoisuuteen. Näin ollen oleelliseksi muodostuu rikollisten ja rikollisuuden asettuminen yhteisönsä: Kuinka lopulta yhteisö asettaa itse omat pelisääntönsä, korostaen sallitun ja kielletyn välistä rajaa.

Kangasniemi oli Puikkosten ohella esillä aikakauden lehdistössä myös runsaan viinan salapolton vuoksi. Yhteisön sisäänpäin kääntynyt yhteishenki katsottiin olevan omiaan ruokkimaan alueen rikollista ilmapiiriä. Samoihin aikoihin Kangasniemellä alkoi vaikuttaa runoilija Otto Manninen, joka kestitsi kesäisin kotitilallaan Suomen kulttuurieliittiä. Lopulta Ananiaan ja Oton tiet kohtasivat ja hurja rosvo löysi itsensä runoilijan kanssa samasta kahvipöydästä keskustelemasta ajankohtaisista poliittisista teemoista.

Tutkimus on toteutettu mikrohistoriallisella otteella, eikä kyse ole paikallishistoriasta tai puhtaasta elämäkerrasta. Juoni rakentuu Puikkosten rikollisen toiminnan ympärille, mutta se ei rakenna pelkkää henkilökuva Ananiaasta, saati paikallishistoriaa Kangasniemestä. Tutkimuksessa on pyritty mikrohistoriallisten työkalujen avulla rakentamaan tarkempaa kuvaa 1800-luvun murtuvasta sääty-yhteiskunnasta yksittäisen esimerkin kautta.

Ananias Puikkosen elämänvaiheet ja niistä kirjatut historialliset dokumentit antavat mahdollisuuden tutkia yhteiskunnan dynamiikkaa monesta näkökulmasta. Otto Mannisen poika, Mauno, on kirjannut ylös Ananiaan suullisia muistelmia elämästään 1900-luvun alkupuoliskolla ja muistiinpanot on taltioitu Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistoon Helsinkiin. Yhdistämällä muistiinpanot sanomalehtiin, Mikkelin maakunta-arkiston käräjöpöytäkirjoihin ja Kangasniemen kunnanarkiston

kuntakokousten pöytäkirjoihin saamme kurkistusaukon kangasniemeläisen rosvon elämään 1800-luvulla.

Ananias Puikkonen hyödynsi murtuvaa sääty-yhteiskuntaa ja loi olemassa olevien mekanismien varaan menestyksekkään toiminnan. Toiminta perustui pääasiallisesti viinan salapolttoon, mutta hyödynsi laajasti paikallista väestöä rosvoamalla torppia ja talojen aittoja. Toiminta aiheutti lehdistössä hätääntynyttä kirjoittelua ja lopulta sai aikaan toimintaa myös alueen paikallisessa virkamiehistössä. Puikkosesta muodostui alueen pelätty rosvolegenda, joka herätti sukkelalla sanailullaan kiinnostusta, paitsi paikallisissa, myös alueen kulttuuriperheen vesassa. Rosvon tarinat jäljentyivät Mauno Mannisen ansiosta muistelmiksi ja lopulta niiden pohjalta kirjoitettiin rosvon elämään perustuva käsikirjoitus. Käsikirjoitusta ei koskaan julkaistu, mutta Hellevi Arjava kokosi sen pohjalta Ananias Puikkosen elämäntarinan kirjaksi, joka toi paikallislegendan jokaisen suomalaisen luettavaksi. Ilman Otto Mannisen jälkeläisiä olisimme yhtä mahtavaa rosvotarinaa köyhempiä.

Sisällys

1. Johdanto.....	1
1.1 Tutkimuskysymys ja työnrajaukset	2
1.2 Tutkimuksen kannalta keskeisiä käsitteitä.....	3
1.3 Tutkimuksen teoreettisia lähtökohtia.....	5
1.4 Kirjallisuus ja lähteet.....	7
1.5 Työn rakenne ja eteneminen.....	9
2. Elämän eväät	11
2.1 Elinkeinot Kangasniemellä 1800-luvulla	12
2.2 Herrasväkeä ja kunnan hoidokkeja.....	15
2.3 Kerjuulla äidin kanssa	22
2.4 Kerjäävät lapset	28
3. Suuret Rosvot	29
3.1 Kangasniemen rikollisuus ja varkaan asema	30
3.2 Viinankeitosta se kaikki alkoi.....	34
3.3 Metsäkaartin valtaannousu	37
3.4 Metsäkaartista Puikkosiksi	41
3.5 Käräjien kautta tuomiolle	44
3.6 Rosvon muotokuva	46
4. Kangasniemen kansa	50
4.1 Rosvot yhteisön marginaaliryhmänä	50
4.2 Nuo vanhoilliset ja taikauskaiset.....	53
4.3 ”Löyhän moraalin kylä”	56
4.4 Ja kun siellä poltetaan sitä viinaakin	59
5. Vielä kerran pojat!.....	61
5.1 Nimismiehet ryhdistäytyvät.....	62
5.2 Virkamiehet viinajhdissa	67
5.3 Bernhard Broms ja Suonteen meritaistelu	70
5.4 Rompsin kanssa käräjillä	74
6. Kangasniemen kulttuuriväki ja Ananias Puikkosen legenda.....	77
6.1 ”Voikos tuollasta vapaaksi laskea”.....	77
6.2 Ananias ja Kangasniemen herrat	79
6.3 Ananiaan legenda	83
7. Loppupäätelmät	85
8. Lähteet ja kirjallisuus	90

Liite 1.	94
Liite 2.	95
Liite 3.	96

1. Johdanto

Ananias Puikkonen, 1860-luvulla Kangasniemellä syntynyt köyhän torpparin poika, turhautui yhteisön asettamiin reunaehtoihin. Elantonsa pienestä pitäen kerjäämällä ja tilapäistöitä tekemällä ansainnut Ananias saavutti aikuisiällä maineen suurena ja pelättynä rosvona. Ananiaasta ja hänen veljestään Topiaksesta kirjoitettiin paikallislehdissä ja Puikkosten maine kiiri laajalle Savosta Keski-Suomeen.

Toivo Nygårdin mukaan yhteiskunta jakaantuu aina erillisiin ryhmiin: Toiset ryhmät noudattavat yhteisiä pelisääntöjä tiukemmin kuin toiset. On olemassa sellaisia yhteiskunnallisia ryhmiä, jotka syystä tai toisesta suljetaan yhteiskunnan ulkopuolelle. Toisaalta on myös olemassa ryhmiä, jotka ovat sulkeutuneet yhteiskunnan ulkopuolelle omasta halustaan.¹ Rosvot ovat kuitenkin yhteiskunnallisena ryhmänä poikkeus, sillä he kuuluivat yhtäaikaaisesti moneen ryhmään. Toisaalta he sulkeutuivat yhteiskunnan ulkopuolelle voidakseen toteuttaa elämäntapaansa, toisaalta heidät pyrittiin eristämään yhteiskunnasta rangaistuslaitoksiin vahinkoa aiheuttamasta. Rosvot kuuluivat sekä kontrolloivaan että kontrolloituun ryhmään. Rosvot kontrolloivat kyläläisiä voimakeinoin ja lahjuksin, ja rosvoja pyrittiin kontrolloimaan lakien ja virkamiesten tahoilta.

Ananias Puikkosen johtama ryhmä toimi Nygårdin mallin mukaisesti: He kontrolloivat aluetta väkivaltaisoin keinoin ja ottivat asukkailta sen mitä halusivat. Samalla ryhmää kontrolloivat paikalliset viranomaiset ja kylän sisäiset voimasuhteet. Vaikka Ananias rosvoineen kykeni saavuttamaan alueella jo elinaikanaan legendan maineen, hän ei kyennyt välttelemään käräjiä ja rangaistuslaitoksia.

Ananias Puikkosen elämänvaiheet ja niistä kirjatut historialliset dokumentit antavat mahdollisuuden tutkia yhteiskunnan dynamiikkaa monesta näkökulmasta. Mauno Manninen on kirjannut ylös Ananiaan suullisia muistelmia, jossa kertoo elämänsä vaiheista ja seikkailuista. Vaikka Mauno jäsentelikin muistelmat viihteelliseksi käsikirjoitukseksi, on arkistoihin säilötyinä myös alkuperäiset muistiinpanot. Yhdistämällä muistiinpanot sanomalehtiin ja yhteiskunnalliseen kirjanpitoon, saamme raotettua ovea Kangasniemen pahamaineisen rosvon elämään. Samalla muodostuu mahdollisuus tutkia tarkemmin paikallisten asukkaiden arkea ja kylän voimasuhteita. Lähteistä on mahdollista mielenkiintoisella tavalla saada selville paikallisten, rikollisten ja virkavallan välistä dynamiikkaa aikana, jolloin muuttuvat yhteiskuntarakenteet ajoivat vanhat perinteet ahtaalle.

---

¹ Nygård 1985, 9.

1.1 Tutkimuskysymys ja työnrajaukset

Tutkimuksessani tarkastelun kohteena on Ananias Puikkosen uran kehittyminen ja maineen kasvaminen alueen legendaksi. Näin keskiöön muodostuu Puikkosen rikollinen ura, joka jakautui kahteen vaiheeseen. Ensimmäinen rosvokausi Kangasniemellä alkoi vuoden 1885 tuntumassa ja päättyi kiinniottoon Lappeenrannassa vuonna 1886. Seuraava kausi alkoi vankilasta vapautumisen jälkeen 1891 ja päättyi viisi vuotta myöhemmin suuresti uutisoituun kiinniottoon.² Muutamat lähteet mainitsevat Puikkosen, mutta huomioivat hänet lähinnä mainitsemisen arvoisena legendana. Pyrinkin selvittämään sitä, mistä osatekijöistä kaikkien tuntema legenda muodostui ja mitkä asiat mahdollistivat legendan syntymisen?

Legendan ulottuvuudet hahmottuvat rosvonuran, yhteisön, virkavallan ja ulkoisten tahojen kautta. Yhteisö leimaavana ja virkavalta kontrolloivana osapuolena ovat hyvin merkittäviä tutkimuksen kannalta. Ananiaasta ja hänen rosvoilustaan uutisoitiin laajalti lehdistössä ja kirjoittelu kohdistui myös kangasniemeläiseen paikallisyhteisöön. Toisaalta Ananiaan tapaukseen sekoittuu ulkopuolisena tahona vielä Mannisten kulttuurisuku, joka mielenkiintoisella tavalla antoi nostetta legendan syntyprosessiin jo rosvon elinaikana.

Yhteisön ja rosvojen välistä dynamiikkaa lähestyn Matti Laineen esittämän leimautumisteoreettisen näkökulman kautta, joka esitellään teoksessa *Rosvosta Kunnan Kansalaiseksi*. Lähtökohdan mukaan poikkeavuutta ja rikollisuutta ei olisi olemassa ilman yhteyttä sosiaaliseen yleisöön. Yritys rangaista ja estää rikollisuutta luokin sitä itse. Laineen mukaan leimautumisteoria merkitsee kolmea asiaa. Ensiksi: Yhteiskunnassa on paljon sääntöjen rikkomista, mutta vasta ulkopuolinen leima tekee teosta rikoksen. Toiseksi: Sosiaalinen kontrolli aiheuttaa tilanteen, jossa yksilö ryhtyy näkemään itsensä rikollisena. Ja kolmanneksi: sosiaalisten kontrollijärjestelmien jokapäiväinen olemassaolo tuottaa määrätyn poikkeavuuden asteen. Laine huomauttaa, että vaikka rikoksia tehdään ilman leimaa ja leimautumista, ei voida kiistää, etteikö rikollisen persoonallisuudessa tapahtuisi muutoksia rikollisen ollessa virallisen ja tehokkaan kontrollin kohteena.³

Näin ollen on oleellista kysyä, minkälainen toiminta Kangasniemellä katsottiin rikolliseksi ja minkälaisia rikkomuksia mahdollisesti katsottiin läpi sormien? Juuri tässä kiteytyy Laineen huomio yhteisön antamasta leimasta: Minkälainen sääntöjen rikkominen hyväksyttiin? Tällöin myös kontrolloiva osapuoli muodostuu tarkastelun alaiseksi: Millä tavoin Kangasniemellä pyrittiin ehkäisemään rikollisuutta ja oliko toiminta tehokasta? Vai loiko juuri toiminta kenties mahdollisuudet

---

² *Lappeenrannan Uutiset* 9.11.1886, *Mikkelin Sanomat* 18.11.1886 ja Hirvensalmen välikäräjät 1896–1896.

³ Laine 1988, 7.

rikollisuudelle? Huomio tässä keskittyy virkamiehistöön, joka toteutti kurinpitoa ja valvontaa. Virkamiesten toimilla oli vaikutuksensa sekä yhteisöön, että rikollisiin.

Ananiaan koko elämänvaiheiden hahmottaminen antaa edellytykset tarkastella myös Laineen esittämää väitettä rikollisen persoonallisuuden muutoksista. Kuinka Ananias sopeutui ympäristöönsä? Kielikö rikollinen ura mahdollisista sopeutumisvaikeuksista, vai oliko se juurikin se ainoa mahdollinen tapa sopeutua?

Tutkimukseni rajautuu ajallisesti 1860-luvulta 1900-luvun alkutaipaleelle, käsittäen koko Ananiaan elinkaaren. Painotus on selkeästi 1800-luvun lopulla, vaikka eräiden yhteiskunnallisten seikkojen osalta aikarajaus venyy paljon laajemmalle. Maantieteellisesti tutkimus rajautuu lähinnä Suomen Länsi-Savon alueelle, jonka keskiössä ovat Kangasniemi ja Hirvensalmi. Puikkosten toimialue oli suhteellisen laaja ja rikoksia tehtiin Kangasniemen lähes kaikissa naapurikunnissa. Toimialueen selventämiseksi liitteenä löytyy kartta sekä Kangasniemen naapurikunnista, Ananiaan nuoruusvuosien maisemista että Puulan vesistön saarista. Liitteisiin ei ole tekstissä viitattu erikseen, vaan kartat ovat liitettynä alueen maantieteellisen koostumuksen selkeyttämiseksi.

Hellevi Arjava on jo kirjoittanut Ananias Puikkosesta elämäkerrallisen teoksen, eikä aikomukseni ole toistaa Arjavan jo hyvin tehtyä työtä. Varsinaisten elämänvaiheiden selvittämisen sijasta huomioni pureutuu rosvoiluun, Kangasniemen yhteiskunnallisiin rakenteisiin ja yhteisön dynamiikkaan. Näin ollen katson, että on perusteltua jättää Ananiaan vankiloissa vietetty aika kokonaan tarkastelun ulkopuolelle. Jonkin verran käsitelen Ananiaan lapsuutta ja aikaa rosvoilun jälkeen, sillä teemat nivoutuvat merkittävällä tavalla yhteiskunnallisiin teemoihin, luoden paremman kuvan yhteisön ja suuren rosvon välisestä suhteesta.

1.2 Tutkimuksen kannalta keskeisiä käsitteitä

Tutkimuksen aineistosta nousee esille muutama tärkeä käsite, jotka vaativat avaamista jo tässä yhteydessä. Nämä käsitteet ovat *legenda*, *rosvo*, *yhteisö* ja *irtolainen*. Avaan käsitteitä tässä yhteydessä vain pinnallisesti, sillä ne tarkentuvat myöhemmin työn käsittelyluvuissa. Näin ollen määrittelen käsitteet lyhyesti, samalla täsmentäen niiden tarkoitusta työssäni.

Oikeastaan koko työ rakentuu *rosvon ja legendan* käsitteille. Ananias rakensi koko elämäntyönsä rikollisuuden varaan: Miksi siis nimitän Puikkosta rosvoksi siinä missä voisin yksiselitteisesti puhua rikollisesta? Ensinnäkin siksi, että Ananias tunnettiin alueella nimenomaisesti rosvona ja *Mikkelin Sanomat* käyttävät yksinomaan tätä nimitystä. Toinen peruste käsitteen käytölle on se, että Heikki

Ylikangas on tutkinut paljon suomalaista rikoshistoriaa ja erottelee rosvon ja varkaan termit toisistaan. Varkaaksi Ylikangas kutsuu sellaisia henkilöitä, jotka sortuivat näpistelyyn satunnaisesti, mutta jotka kuitenkin pääsääntöisesti harjoittivat jotakin aikalaisten silmissä kelvolliseksi katsomaa ammattia. Rosvot sen sijaan yleensä olivat omistautuneet toisen omaisuuden anastamiselle, vaikka toki heilläkin oli tavallinen ammatillinen tausta siinä missä kenellä tahansa. Tilaisuus saattoi tehdä kenestä tahansa varkaan, mutta rosvolla oli koplansa, jossa suunnitelmallisesti toteutettiin varkauden ammattia.⁴

Legendalla tässä yhteydessä tarkoitan yksinkertaisesti vain sitä mainetta ja merkityksien kirjoa, joka Ananiaasta rosvona on jäänyt kansan suuhun elämään. Ananiaalle rakennettiin suuren rosvon maine alueen paikallislehdistössä ja paikallisiin kyliin jäi elämään vuosikymmeniksi tarinoita Ananiaan ryöstöretkistä, aarteiden kätköpaikoista ja salaluolista. Lisäksi legendan arvonimeä vahvistavat Mannisen suvun tuottamat tekstit, joissa Ananias kuvataan vertaansa vailla olevana veijarina ja suuren luokan seikkailijana.

Yhteisöllä sen sijaan tarkoitan sitä ihmispiiriä, jossa yksilö vaikuttaa. Tarkemmin ottaen tässä työssä yhteisö rajautuu Kangasniemen kunnan asukkaisiin. Kangasniemessä vaikutti toki paljon yksittäisiäkin yhteisöjä, kuten esimerkiksi kylien yhteisöt. Kylään sidottu identiteetti saattoi olla paljon voimakkaampi kuin varsinaiseen kuntaan sidottu identiteetti, sillä kyliä siirrettiin paikkakunnasta toiseen ja kuntien rajat muuttuivat. Kuitenkin Kangasniemellä isoonvihaan mennessä vakiintunut kyläkuntajako pysyi muuttumattomana Venäjän vallan alkupuolelle saakka. Tuolloin verollepanon ja isonjaon yhteydessä sekä vanhoja että uusia tiloja siirrettiin entisestä kylästä toisiin. Toisaalta kokonaisia kyliäkin hävisi: Kuten esimerkiksi Kähkölä tai Äkrynmäki, kun niiden ainoat tilat liitettiin naapurikyliin. Sen sijaan uusia kyliä Kangasniemen alueelle muodostui vain yksi, Vihave, joka muodostettiin hokanmäkeläisten vanhalle ”Vihaisen mäen” takamaapalstalle.⁵

Myös *irtolaisen* käsite on hyvin olennainen, sillä käräjäpöytäkirjoissa Ananiasta yleensä nimitettiin irtolaiseksi tai *löysäksi*. Irtain väki käsitti yhteiskunnan köyhälistön, joka sijoittui säätyjaon ulkopuolelle, eikä omistanut maata. Maata omistamaton väki yritettiin sitoa aloilleen erilaisin keinoin, jotta kyettiin takaamaan työvoimaa maata omistavalle luokalle. Lailla pyrittiin estämään turha vaeltelu ja säädöksissä määrättiin, että tilattoman väestön edustajalla tuli olla palveluspaikka ja vakituinen asuinpaikka.⁶ Sen sijaan esimerkiksi seurakunnillakin saattoi olla oikeus tarjota maata omistamattomalle suojelusta talonpojan tavoin, sillä jo aikalaisille oli selvää, ettei aivan kaikille

---

⁴ Ylikangas 2003, 21 ja 420

⁵ Manninen 1953, 131.

⁶ Taipale 1995, johdanto; sivunumeroimaton.

riittänyt työtä taloista.⁷ Irtolaislainsäädännöstä muodostui tärkeä osa Suomen talouslainsäädäntöä ja palveluspakon katsottiin myös edesauttavan yhteiskuntarauhaa maatalousvaltaisessa maassa.⁸

Ilman laissa säädettyä palveluspaikkaa ja isännän suojelusta henkilö saatettiin lähettää joko armeijan palvelukseen tai pakkotyöhön. Tämä kuitenkin edellytti, että maaherra oli tuominnut henkilön irtolaiseksi. Vaikka arkipuheessa irtolaisen leiman sai hyvin kirjavin perustein, lain edessä irtolaisia olivat vain ne, jotka maaherra oli näytön perusteella tuominnut. Savon seudulla vuosipalkkausta koskevat käytännöt olivat pitkään järjestämättömässä tilassa ja seudulla työntekijät saattoivat muuttaa palveluspaikkaa miten parhaaksi näkivät. Savon alueella maankulkijuus oli miehiin yleisesti liitetty ominaisuus, eikä senkään vuoksi palkollisasetuksiin kiinnitetty kovinkaan paljon huomiota.⁹

1.3 Tutkimuksen teoreettisia lähtökohtia

Tutkimukseni on pääpiirteissään mikrohistoriaa, sillä tarkastelen yksittäistä tapausta Kangasniemen pitäjän historiassa. Matti Peltonen huomauttaa, että mikrohistoriaan kuuluu keskittyminen erikoiseen tapaukseen, mielellään sellaiseen, joka on synnyttänyt runsaan lähdeaineistoon.¹⁰ Näin ollen Ananiaan tapaus sopii mikrohistorialliseen viitekehykseen, sillä lähdeaineistoa on syntynyt sekä muistelmien, että virallisten dokumenttien taholta. Ananiaan elämänvaiheita voi kartoittaa lehtikirjoituksista, virallisista rekistereistä, käräjäpöytäkirjoista, vankiloiden jälkeensä jättämistä aineistoista, erilaisista paikallisista tarinoista ja legendoista. Peltosen mukaan mikrohistoria ei siitä huolimatta ole varsinainen tutkimusmetodi, vaan mahdollisia suuntia on useita.¹¹

Peltonen viittaa yllä useampaan mahdolliseen suuntaukseen. Myös omassa työssäni on viitteitä monista, mikrohistorian piiriinkin lasketuista, teoreettisista lähestymistavoista. Esimerkiksi työssäni on vahvasti läsnä henkilöhistoriallinen lähestymistapa ja historiallinen biografia, onhan keskiössä Ananias Puikkonen. En kuitenkaan keskity pelkästään Ananiaaseen itseensä, sillä kysymyksenasetteluni sisältää myös yhteisön näkökulman. Lisäksi suljen työni ulkopuolelle monta Ananiaan elämän kannalta merkittävää asiaa, kuten esimerkiksi vankiloissa vietetyt vuodet.

Tutkin työtäni varten historiallisen biografian määritelmää. Vaikka tässä en luokittelekaan työtäni suoranaisesti kuuluvaksi historiallisen biografian piiriin, tarkoitukseni on pinnallisen ensivaikutelman sijasta päästä pintaa syvemmälle. ”The person beneath, the core of the human

---

⁷ Ståhlberg 1995, 25.

⁸ Taipale 1995, johdanto; sivunumeroinaton.

⁹ Nygård 1985, 15.

¹⁰ Peltonen 2010, 138.

¹¹ Peltonen 1999, 10–21.

being.”¹², kuten Barbara Caine teoksessaan *Theory and History, Biography and History* kuvailee Paula Backscheiderin ajatuksia biografian tarkoituksesta. Caine katsoo, että historiallisen biografian keinoin saatetaan päästä käsiksi ihmisyyden ytimeen. Tämä ajatus on ollut myös oman tutkimukseni eräänä lähtökohtana. Toivon, että tutkimukseni avulla pääsen tarkastelemaan tarinaa legendan takaa -tarinaa sopeutumisesta ja valintojen seurauksista.

Henkilöhistoriallisen aspektin lisäksi työssäni on hiven marginaalihistoriaa. Ananias kuului rikolliseen marginaaliin, jolloin tarkastelun alle asettuu myös ajan rikollinen alakulttuuri. Tutkimuksia on tehty paljon esimerkiksi laitapuolenkulkijoiden ja rikollisten marginalisoitumisen ehdoista. Tällöin yhteiskuntaa tutkitaan ryhmän kautta ja sen avulla. Marginaalihistorian piiriin lasketaan myös sellaiset henkilöt ja yhteiskunnalliset ryhmät, joita ei aikaisemmin ole pidetty historian tutkimuksen kentällä tutkimisen arvoisina kohteina.¹³ Historiallisen biografian tavoin työni kuitenkin luiskahtaa myös tämän teoreettisen viitekehyksen ulkopuolelle. Näin ollen turvaudun tutkimuksessani marginaalihistoriaa käsitteleviin teoksiin lähteenä, jättäen varsinaisen metodin työn ulkopuolelle.

Kuten jo mainitsin, työssäni suurimpana ohjaavana teoreettisena kattona on mikrohistoria, jonka alle myös henkilöhistoriallinen ja marginaalihistoriallinen tutkimus eräällä tavalla asettuvat. Elizabeth Ann Danto määrittelee mikrohistorian olevan historian tutkimus, joka tarkastelee mennyttä hyvin kapealta sektorilta. Mikrohistorian juuret lähtevät 1960-luvulta, jolloin suuntaus syntyi vastaliikkeenä suurten linjojen tutkimukselle. Mikrohistorian taustalla on ajatus siitä, että menneisyyden tarinoista on mahdotonta saada selville pientä osa-aluetta enempää. Lähteet esittävät vain minuutin mittaisen pätkän, joka on ikään kuin kokoelma hetkistä. Jos tartutaan näistä hetkistä yhteen ja asetetaan se mikroskoopin alle sellaisenaan, se tarjoaa paljon intiimimmän mahdollisuuden tutkia ihmiskontakteja, jotka vain harvoin käyvät ilmi laajasta makrotason historiantutkimuksesta.¹⁴

Luvun alussa esitinkin Matti Peltosen määritelmiä mikrohistoriallisesta otteesta. Näitä ovat tarjonneet teos *Mikrohistoriasta* ja artikkeli *Voisiko paikallishistorian käsittää toisin? Kylätutkimus, muistitieto ja uusi mikrohistoria*¹⁵. Teos sekä esittelee mikrohistoriaa tutkimussuuntauksena että mikrohistoriallista tutkimusotetta historiantutkimuksen työkaluna. Peltonen tarkentaa, että

---

¹² Caine 2010, 40.

¹³ Markkola 1996, 12.

¹⁴ Danto 2008, 14.

¹⁵ Teoksessa *Kaikella on paikkansa – Uuden paikallishistorian suuntaviivoja*, jonka ovat toimittaneet Pekka Ahtiainen, Jukka Tervonen ja Kari Teräs.

mikrohistoria on osa jotain laajempaa, joka liittyy tutkimuksen lähtökohtiin, strategiaan ratkaisuihin tutkimuksen alussa ja koko työhön vaikuttaviin valintoihin.¹⁶

Peltosen mukaan mikrohistoriallinen tutkimus ei ole paikallishistoria eikä myöskään elämäkerta. Oma tutkimukseni rakentaa juontaan Puikkosten rosvojoukon toiminnan ympärille, mutta ei ole pelkkä henkilökuva Ananiaasta. Työni ei myöskään ole paikallishistoria Kangasniemestä, vaikka Kangasniemi ja sen asukkaiden toiminta ovatkin työni tarkastelun kohteena. Työssäni pyrin näiden teoreettisten työkalujen avulla luomaan tarkempaa kuvaa siitä, miten yhteiskunnan muutoksen luomat paineet purkautuivat eri tavoin pienessä yhteisössä. Yksilön toiminta ei ollut yhteisöstään erillään, vaan se toimi osana kokonaisuutta. Juuri tätä tarkastelunalaista kokonaisuutta pyrin parhaalla mahdollisella tavalla rakentamaan.

1.4 Kirjallisuus ja lähteet

Tutkimuksessani lähteet muodostuvat käräjäpöytäkirjoista, kuntakokousten pöytäkirjoista ja sanomalehdistä. Lisäksi omanlaisensa aineiston muodostavat Mauno Mannisen laatimat, Ananiaan elämää käsittelevät, muistiinpanot ja niiden pohjalta kirjoitettu käsikirjoitus. Mikkelin maakunta-arkistoon sijoitetuista, Mikkelin tuomiokunnan ja Mäntyharjun tuomiokunnan arkistojen käräjäpöytäkirjoista vuodelta 1886–1896 käy ilmi naapurikunnan asenteita tuomiolla olevia Puikkosia kohtaan. Kangasniemen kunta-arkistosta puolestaan olen läpikäynyt kuntakokouspöytäkirjat vuosilta 1871–1904. Kunnan sisäisen päätöksenteon valaisijana olen läpikäynyt myös kuvernöörin vuosikertomukset liitteineen vuosilta 1884–1897. Kuitenkaan vuosikertomukset eivät tuoneet tähän tutkimukseen juurikaan lisää merkityksellistä asiasisältöä. Kuntakokousten pöytäkirjat pääosin sisältävät arkipäiväistä päätöksentekoa ja mietintöjä kunnan asioista. Muutamissa puheenvuoroissa kommentoidaan myös Puikkosiin liittyntä keskustelua ja pöytäkirjoihin on pintapuolisesti kirjattuna sitä päätöksentekoa, jota rosvoilun ehkäisemiseen on liittynyt. Käräjäpöytäkirjojen ja kuntakokousten pöytäkirjojen tarkastelun olen rajannut ajallisesti siten, että saisin mahdollisimman tarkasti tietoa niistä mietinnöistä, jotka ovat koskeneet Puikkosten rikollista rosvonuraa.

Aikakauden lehdistä pääasiallisena lähteenäni käytän *Mikkelin Sanomia*, jonka olen läpikäynyt systemaattisesti vuosilta 1885–1909. Myös muita lehtiä, kuten *Viborg*, *Mikkeli*, *Lappeenrannan uutiset* ja *Päivälehti* nimisiä lehtiä olen läpikäynyt niiltä osin, jotka ovat käsitelleet Puikkosia.

---

¹⁶ Peltonen 1999, 10–21.

Viborgia en ole katsastanut läpi systemaattisesti, vaan ainoastaan tarkistanut ne alkuperäisartikkelit, jotka ovat olleet mainittuina kirjallisuudessa.

Mikkelin Sanomat nousee aineistosta esille eniten Puikkosista uutisoivana lehtenä. Lehti perustettiin vuonna 1885 ilmestyen aina vuoteen 1894 saakka. Vuosina 1894- 1895 lehden tilalla ilmestyi *Saimaa* niminen lehti, mutta *Mikkelin Sanomat* jatkoi ilmestymistään taas vuodesta 1896 aina vuoteen 1954 asti. *Mikkelin Sanomat* olen läpikäynyt vuosilta 1885–1904, jolloin keskustelua Kangasniemen rosvoista ja Puikkosista esiintyi lehden palstoilla vilkkaimmin. Pelkästään Puikkosista ja rosvoista ei kirjoitettu, vaan kantaa otettiin paljon myös kuntalaisten toimintaan ja asenteisiin rikollisuuden ehkäisemiseksi. Lehden kirjoituksista huokuu usein vahva raittiuden ja rehdin elämän ihannointi, joka viittaa fennomaanisiin taustavaikuttimiin. Lehden kirjoitusten teemat nivoutuvat kansanvalistukseen ja joukkojärjestäytymiseen liittyviin yhteiskunnallisiin muutoksiin, jotka muutoinkin vaikuttivat vahvasti suomenkieliseen lehdistöön 1860 luvulta lähtien.¹⁷

Siinä missä arkistomateriaalia tapauksen tiimoilta löytyy runsaasti, historiallinen tutkimuskirjallisuus Suomen alueen rosvouden teemojen osalta on melko niukkaa, eikä sitä suinkaan ole tuotettuna hyllymetreittäin. 1800-luvun loppuun sijoittuvia rosvoudta käsitteleviä tutkimuksia ei ole Suomen osalta toistaiseksi tuotettu, vaikka aikakausi oli Suomessa yhteiskunnallisen murroksen aikaa ja tarjosi suotuisat olosuhteet rosvoaktuurille. Oma tutkimukseni luo katsauksen juuri tähän aikakauteen näkökulmasta, joka tarkastelee rosvojen ja yhteisön välistä jännitettä. Ananias Puikkosen rosvokaartista ei vielä ole tuotettu historiallista tutkimusta lainkaan, vaikka hän oli yksi länsi Savon maineikkaimmista rosvoista.

Ananiaan tapauksen dokumentoinnissa hyvin merkittävää työtä ovat tehneet runoilija Otto Mannisen jälkikasvu. Ananiaan omaelämäkerrallinen teos *Voro, veijari ja vilosohvi*, on Otto Mannisen pojantyttären käsialaa ja pohjautuu suurelta osin Mauno Mannisen kokoamiin muistelmiin. Mauno Manninen, siis Otto Mannisen poika, kirjoitti ylös Ananiaan itsensä muistelemia tarinoita ja elämänvaiheita ja tuotti muistelmien pohjalta rosvon elämään pohjautuvan käsikirjoituksen. Maunolle tuttavuudesta entiseen rosvoon muodostui elämän mittainen haaste, joka ei koskaan saanut sen kummempaa julkisuutta ennen Hellevi Arjavan kirjoittamaa teosta. Käsikirjoitus ja muistelmat sijaitsevat Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjallisuusarkistossa, josta olen käynyt ne lukemassa suvun antamalla luvalla. Sekä Arjavan teos, että Mauno Mannisen ylös kirjaamat muistiinpanot ovat olleet korvaamaton apu Ananiaan elämänvaiheiden selvittämisessä.¹⁸ Muistelmiin olen suhtautunut

---

¹⁷ Heinonen 1998, 23.

¹⁸ Tässä käytetyillä lähteillä viitataan historiallisiin dokumentteihin, kuten syntyneiden luetteloihin, muuttokirjoihin ja muuhun viralliseen kirjanpitoon.

tietyllä varauksella, ovathan ne jonkun muun kuin Ananiaan itsensä ylös kirjaamia. Lisäksi Arjava mainitsee, että muistelmia saatettiin täydentää joskus vasta jälkeenpäin. Muutoinkin Maunon kiinnostus Ananiaasta juuri legendana ja kovan luokan rikollisena on melko ilmeinen. Silti muistelmien taustalta on kuultavissa Ananiaan oma ääni, vaikka itse muistelmat onkin kirjattu ylös osittain muuta tarkoitusta varten.

Suomessa järjestäytyneen rikollisuuden eräs merkittävimmistä tutkijoista on Heikki Ylikangas. Tässäkin tutkimuksessa käytetty tutkimuskirjallisuus rakentuu pitkälti Ylikankaan rosvoihin ja sakkirikollisuuteen liittyvien teosten varaan. Vaikka rosvot ja sakkirikolliset perustivat toimintansa samoille toimintamekanismeille, erottuivat ryhmät silti toisistaan. Sakkien toiminnan päätarkoitus pohjautui enemmän vallan ja maineen tavoitteluun, siinä missä rosvot tavoittelivat lähinnä taloudellista etua. Ylikankaan teoksista ei suoraa vertailulähtökohtaa Puikkosten tapaukselle voi hakea, mutta teokset ovat antaneet tutkimukselleni perspektiiviä ja yhteiskunnallista kontekstia.

Vaikka kirjallisuus rakentuu pitkälti suomalaisten tutkijoiden varaan, löytyy joukosta jokunen ulkomainenkin teos. Eric Hobsbawmin teos *Rosvot* on alan yksi klassikkoteoksista ja siihen myös monet käyttämäni suomalaista rikollisuutta käsittelevät tutkimukset pohjaavat. Samalla teos on antanut tarvittavaa vertailukohtaa ulkomaisiin rosvojoukkoihin, sillä teoksen viitekehys on hyvin kansainvälinen ja yleisluontoinen. Koska tutkimukseni rajautuu Suomeen ja Kangasniemen kyläyhteisöön, en ole katsonut tarpeelliseksi hakea Hobsbawmin teoksen lisäksi laajempaa kansainvälistä kontekstia.

Ajan yhteiskunnallisista oloista olen etsinyt kirjallisuutta liittyen 1800-luvun lopun taloudellisiin ja poliittisiin muutoksiin, sekä virkavallan aseman muutokseen 1800-luvun lopulla. Kangasniemen historiaan olen perehtynyt muun muassa Antero Mannisen kirjoittaman kaksiosaisen *Kangasniemen Historia* nimisen teoksen kautta. Antero Manninen on Otto Mannisen poika ja Mauno Mannisen veli ja täten taustalta löytyy vankka kangasniemeläinen tausta, mikä välittyy lukijalle teoksista. Antero Manninen on kuitenkin koonnut kotipitäjästään kattavan paikallishistorian, joka on ollut suureksi hyödyksi tätä tutkimusta tehdessä.

1.5 Työn rakenne ja eteneminen

Lähden liikkeelle Ananiaan syntyvaiheista. Luvun tarkoituksena on havainnollistaa niitä yhteiskunnallisia mullistuksia, joiden keskelle Ananias syntyi. Luvussa tarkastellaan ensin Suomen

yhteiskunnallisia olosuhteita ja siirrytään kohti Kangasniemeä. Kangasniemeä tarkastellaan niin vaivaishoidollisesta, kuin työllistävästäkin näkökulmasta. Luvussa tarkastellaan myös sitä, kuinka tavallisen kansan kanssa rinnan samassa pitäjässä alkoi vaikuttaa paikallinen kulttuurieliitti. Kesävieraineen he rakensivat Kangasniemelle kansallisromanttista idylliä suomalaisuudesta ja kansallisesta puhtaudesta.

Ananiaan varhaisista vaiheista siirrytään kronologisesti tarkastelemaan rikollisuutta ja erityisesti rosvouden teemoja. Luku syventyy Ananiaan urakehitykseen tarkemmin ja käsittelee samalla yleisesti alueen rikollisuutta. Luvussa pyritään rakentamaan Ananiaan rikollista profiilia ja valottamaan uran kehitysvaiheita.

Rosvoista siirrytään eteenpäin kohti yhteisöä. Yhteisöä tarkastellessa huomio keskittyy sen toimintamekanismeihin ja siihen, kuinka yhteisössä suhtauduttiin, ei vain rosvoihin, vaan myös rikollisuuteen yleensä. Yhteisöstä näkökulma siirtyy vallanpitäjiin ja virkavaltaan. Tällöin tarkastelussa ovat ne kurinpidolliset toimet ja keinot, joita paikalliset virkamiehet käyttivät kannustaakseen alueen asukkaita lainkuuliaiseseen toimintaan. Vielä lopuksi ennen loppupäätelmiä palataan takaisin kangasniemeläisiin maisemiin. Luvussa kuvaillaan alueen kulttuurisuvun vaikutusta Ananiaan eläkepäiviin ja suuren rosvolegendan säilymiseen.

Viinan salapoltto kytkeytyy tutkimuksen teemoihin niin monella tapaa, että salapolttoä käsitellään miltei jokaisessa käsittelyluvussa. Viinaa alueella polttivat niin tavalliset kyläläiset kuin paatuneet rikollisetkin. Myös virkavallan rooli oli salapolton kannalta keskeinen. Näin ollen en ole voinut tehdä yhtä salapoltoon liittyvää lukua, vaan pyrkinyt tarkastelemaan sitä eri näkökulmista erilaisissa yhteyksissä. Samoin käsittelyluvuissa olen pyrkinyt tuomaan myös laajempaa yhteiskunnallista kontekstia ilmi, jolloin kokonaisuuden hahmottaminen on helpompaa.

Kokonaisuudessaan työ rakentuu neljälle tasolle. Ensimmäisellä tasolla ovat Ananias ja rosvot, toisella yhteisö ja kolmannella virkavalta. Legendan säilymiseen ja yhteiskuntaan sopeutumiseen ovat vaikuttaneet vielä Otto Manninen jälkeläisineen, jotka muodostavat neljännen tason. Lopulta kyse on näiden tasojen välisestä vuorovaikutuksesta legendan syntymisen ja voimistumisen mahdollistajina. Jos työn asettaisi Elizabeth Ann Danton antamaan mikroskooppi-esimerkkiin, zoomaisimme mikroskoopin ensin lähelle Ananiasta ja tarkastelisimme tämän elämää. Siitä loitontaisimme tarkennusta Ananiaan toimintaympäristöön ja aina edelleen kohti laajempaa kontekstia virkavallasta Suomen poliittiseen ilmapiiriin. Näin saisimme tarkemman kuvan yhdestä hetkestä, jonka voi halutessaan asettaa laajempaan kontekstiin maailman historiallisessa palapelissä.

2. Elämän eväät

Ananias Puikkonen syntyi Kangasniemen Kaihlamäellä 31.12.1864.¹⁹ Elämälle jaetut eväät eivät olleet kaikista runsaimmat, sillä syntymä ajoittui keskelle suurta yhteiskunnallista myllerrystä, jossa köyhyys, kulkutaudit ja rikollisuus muodostuivat aivan uudelleenlaisiksi ongelmien vyyhdeksi.²⁰ Ajatus suomalaisista yhtenä kansakuntana alkoi saada uudella tavalla merkitystä 1800-luvulla, kun muuttunut geopoliittinen asema yhdistyi Euroopan nationalistisiin tuuliin. Suomea johdettiin etäisistä valtakeskuksista, jolloin alue alkoi hahmottua muunakin, kuin pelkkänä hallinnollisena yksikkönä, rajamaakuntana tai suuriruhtinaskuntana. Kielierojen ja kulttuurisen kirjavuuden lisäksi myös rajut varallisuuserot ja laajamittainen köyhyys muodostivat ongelman uuden kansallisvaltion yhtenäisyyden kannalta. Tilattoman väestön kysymykseksi ja työväen- sekä torpparikysymyksiksi muotoillut massaköyhyyden ratkaisuyritykset 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa olivatkin osa kansakunnan edellytysten luontia. Myös monet vähemmistöt lukeutuivat tässä vaiheessa maan köyhimpien joukkoon, muodostaen eräänlaisia sääty-yhteiskuntien laidoille suljettuja ulkosäätyjä.²¹

Ananias joutui osallistumaan elantonsa ansaitsemiseen jo varhain, kierrellen talosta taloon kerjuulla. Yhteiskunnan staattisuuteen ja liikkumattomuuteen liittyvät mielikuvat ovat säilyneen tiukassa jälkipolvien keskuudessa. Siitä huolimatta etnisen ja sosiaalisen toiseuden kohtaaminen oli myöhäisessä suomalaisessa maatalousyhteiskunnassa hyvinkin arkinen ilmiö. 1800-luvun alusta toiseen maailmansotaan asti maaseudun paikallaan asuva väestö kohtasi monilla seuduilla kasvavan määrän kulkijoita, jotka liikkuivat elannonperässä paikasta toiseen. Pula-ajat pakottivat kaupunkien sekatyömiehet maaseudulle töitä etsimään ja katovuodet paisuttivat kiertolaisten määrän kymmeniin tuhansiin.²² Kangasniemellä koettiin myös toisenlaista muuttoliikettä, kun 1800-luvun edetessä sivistyneiden talonpoikien jälkikasvu toi mukanaan herraskaisia kesävieraita paikkakunnalle. Siinä missä toiset sinnittelivät kunnan avustuksilla päivästä toiseen, toiset saapuivat kesäisin ihastelemaan paikkakunnan autenttista miljöötä ja hengähtämään talven rasituksista.

---

¹⁹ Arjava 2012, 10–13.

²⁰ Nygård 1985, 33–34.

²¹ Häkkinen & Tervonen 2005, 7–11.

²² Häkkinen & Tervonen, 2005, 28.

2.1 Elinkeinot Kangasniemellä 1800-luvulla

Kangasniemi muodostui itsenäiseksi seurakunnaksi noin 1650. Huolimatta epäselvyyksistä, jotka liittyvät Kangasniemen kirkon rakentamisen ajankohtaan piispan- ja rovastintarkastuspöytäkirjoissa, ensimmäinen oma kirkko saatiin 1650–1660 lukujen taitteessa ja paikkakunnasta tuli oma erillinen pitäjänsä. Vuoden 1658 henkilötelossa Kangasniemi mainitaan jo itsenäisenä seurakuntana. Seurakuntaa muodostettaessa ei pidetty tärkeänä, että katettava alue olisi ollut maantieteellisesti yhtenäinen. Vanhan savolaisen hallintojärjestelmän muistona Kangasniemen alueen jakoi miltei kahtia sarja Mikkelin pitäjään, osittain Hirvensalmen kappeliin kuuluvia alueita, jotka vasta 1800-luvulla liitettiin Kutemajärven, Vihaven, Harjumaan tai Rauhajärven kyliin tai siirrettiin maantieteellisesti luonnolliseen yhteyteensä.²³

Suomen alueelliset ongelmat heijastuivat Kangasniemen kehitykseen voimakkaasti 1800-luvulla. Suomessa väestö kasvoi tasaisesti koko 1800-luvun, eivätkä edes 1860-luvun pahat katovuodet hillinneet kasvua. Vuodesta 1867 muodostui järkyttävä katovuosi: Kuolleita oli 137 000 henkeä, jopa 94 000 enemmän kuin samana vuonna syntyneitä. Tuhannet ja kymmenet tuhannet lähtivät nälkiintyneinä kotipitäjistään vaeltamaan ja etsimään muualta elantoa. Näin tapahtui erityisesti Hämeessä ja Pohjanmaalla, jossa kato monissa pitäjissä oli täydellinen. Nuori polvi oppi elämään kovassa koulussa, liikkumaan oman pitäjän rajojen ulkopuolella ja ollen valmis siirtymään muualle parempaa elämää etsimään.²⁴

Kangasniemellä väkiluku kasvoi muun maan tahdissa: Vuosina 1749–1870 lähes nelinkertaiseksi, joskin 1875 tapahtui väestössä tuntuva lasku, kun Hankasalmeen siirtyneiden kylien asukkaat piti merkitä muualle muuttaneiksi. Suurten katovuosien jälkeen 1860-luvulla syntyvyys pysyi kuolleisuutta suurempana, ja ainoastaan vuonna 1885 kuolleisuus oli syntyvyyttä suurempi. Asukaslukuun on vaikuttanut jonkin verran myös muuttohäviö. Muuttohäviöön vaikutti taas 1800-luvulla muun muassa kuntalaisten pidättyväinen asenne vieraita tulokkaita kohtaan. Mikäli kuntakokouksissa nousi esille kysymys siitä, annettaisiinko ulkopaikkakuntalaisen muuttaa seurakuntaan, vastaus oli lähes poikkeuksetta kieltävä. Suurin pelko oli vieraan joutuminen paikkakuntalaisten rasiukseksi. Milloin vieraan katsottiin olevan liian, vanha, sairas, köyhä tai suuriperheinen.²⁵

Lainsäädännön uudistuksilla pyrittiin hillitsemään kerjäläislaumoja ja työllistämään maaseudun väestöä, mutta samalla säädettiin myös maaseudun elämää rajoittavia asetuksia. Esimerkiksi uusi

---

²³ Manninen 1953, 129–131.

²⁴ Waris 2003, 9-10.

²⁵ Manninen 1962, 12.

metsäläki vuonna 1851 tiukensi entisestään uudistilojen raivausta ja kavensi tilattoman väestön perinteisiä ansiomahdollisuuksia. Erityisesti maalaisköyhälistö, jota edustivat torpparit, mäkitupalaiset, itselliset, rengit ja piijat, oli vanhan säätyjaon alapuolella ja kasvoi nopeimmin 1800-luvulla. Vaikka suinkaan kaikki torpparit eivät enää lukeutuneet maaseudun köyhiin, oli yleisesti säätykierto lähes olematonta ja mahdollisuudet kohota sosiaalisesti vaikutusvaltaisempaan asemaan vähäiset. Suomen olosuhteet eivät tarjonneet yritteliäällekkään miehelle etenemisen mahdollisuuksia ilman perittyä omaisuutta tai säätyasemaan nojautuvaa arvovaltaa.²⁶

Kangasniemi ei tässä suhteessa ollut poikkeus. Se muodostui yksittäisistä kylistä ja saarialueista, joilla oli vuosisataiset perinteet. Asukkaiden käsitykset omasta itsestään määrittivät ensisijaisesti oman kyläkunnan mukaisesti ja vasta toissijaisesti Kangasniemen kautta. Syntymä määritteli vielä pitkälti yksilön aseman yhteiskunnassa. Elinkeinona harjoitettiin päätoimisesti maanviljelyä, joskaan maaperä ei viljelijälle tarjonnut kummoisiakaan mahdollisuuksia. Maan koostumus on hyvin kiviperäistä ja etenkin järvien rannoilla kallioperä on usein näkyvissä.²⁷ Huonot satovuodet eivät olleet mitenkään harvinaisia, vaikka kiviset pellot ja kaskimaat ovatkin olleet vähemmän alttiita hallalle, kuin monet muut Suomen alueen viljelysmaat.²⁸

Maanviljely perustui Kangasniemellä pitkälti kaskiviljelyyn, jossa metsä hakattiin aukeaksi ja puut poltettiin, tuhkan ravitessa maata hedelmällisemmäksi. Kaskiviljely vaati runsaasti työvoimaa, minkä vuoksi sitä on pidetty yhtenä syynä suurperheiden syntyyn. Tällaiset suurtaloudet olivat melko yleisiä 1800-luvun Suomessa. Kaskeamisessa naiset osallistuivat työhön siinä missä miehetkin: He raivasivat poltettavaa maata ja valmistelivat kaskea. Myös maaseudun irtain väestö oli tarpeellista työvoimaa kaskeamista harjoittavilla alueilla. Kuitenkin 1800-luvulla Suomessa metsiin alkoi kohdistua paineita monelta taholta ja metsäpolitiikasta muodostui kiihkeä taloudellisen intressitaistelun kohde. Taistelu ei vaikuttanut ainoastaan kaskeamisen rajoittamiseen, vaan kohteiksi joutuivat myös tervanpoltto ja sahaus. Metsävaroja pyrittiin privilegioimaan merkantilistisen talouspolitiikan arvokkaimpina pitämille teollisuuden haaroille, joista valtiovallan erityistä suojelua nautti rautateollisuus.²⁹

Koska kaskeaminen kuului Kangasniemelle syvään juurtuneisiin perinteisiin, otettiin kaikki sitä koskevat uudistukset vastaan huolestunein mielin. Vetoimuksien avulla uusiin rajoituksiin yritettiin anoa lievennyksiä, siinä useinkaan onnistumatta. Tästä hyvänä esimerkkinä on vuosi 1852, jolloin

---

²⁶ Waris 1974, 34.

²⁷ Manninen 1953, 9.

²⁸ Manninen 1953, 230

²⁹ Häggman & Huhta 2007, 16–17 ja 32–33.

kangasniemeläiset anoivat lievennystä vuoden 1847 metsäasetuksen antamiin kaskenpolttorajoituksiin. Anomusta perusteltiin sillä, että uusi asetus oli haitallinen paikallisille elinolosuhteille. Asetus pysyi muuttumattomana, mutta niin pysyi myös kangasniemeläisten kanta: Uuden asetuksen mukaisiin toimiin ei kehotuksista huolimatta ryhdytty. Toisaalta, paikallisesta virkamiehistöstä ei ollut sen paremmin aktivoimaan kiukkuisia kansalaisia, vaan oli sangen haluton puuttumaan kuntalaisten kaskeamisen traditioihin ja asetusten vastaisiin toimiin.³⁰

Kaskeamista ei puolusteltu pelkästään perinteen säilyttämisen takia. Huono tiedonkulku on osaltaan vaikuttanut pinttyneiden tapojen itsepintaiseen säilyttämiseen. Tieto ei vielä kulkenut 1800-luvulla Kangasniemelle kovin joutuin, eikä tietoa uusista viljelymenetelmistä ollut kaikkien maanviljelijöiden saatavilla. Suomen Talousseura julkaisi 1860-luvulla maatalousvalistusta varten omia kansankirjasia, mutta kirjaset päätyivät vain harvojen käsiin.³¹ Kun tieto ei päässyt leviämään rajaseuduille, ei ollut mitään syytä luopua vanhoista toimivista menetelmistä.

Luonnollisesti kaikki kangasniemeläiset eivät voineet elättää itseään maanviljelyksen parissa. Osa ammateista rantautui paikkakunnalle verraten myöhään, esimerkiksi mylläreitä alkoi ilmestyä vasta 1800-luvulla. Aikaisemmin viljat oli jauhettu joko käsipelillä tai pienissä puromyllyissä kotitarpeisiin. Kyseisellä vuosisadalla lisääntyivät myös sellaiset käsityöläiset, joilla ei ollut pitäjänmestarin oikeuksia.³² Näiden käsityöläisten lisääntyminen johtui osaltaan ammattikuntalaitosten murenemisestä. Teollistumisen myötä ammattikuntalaitoksen sisällä alkoi ilmetä ongelmia ja laitos lopulta lakkautettiin vuonna 1868, kun keisarillinen asetus kaupasta ja elinkeinosta astui voimaan.³³

Vuonna 1851 Kangasniemen pitäjänkokoukselle asetettiin kysymys siitä, saataisiinko kuntaan perustaa värjäämö. Kokouksessa todettiin, että jopa Kangasniemellä ylellisyys oli saanut sellaisen vallan, ettei muunlaisiin kuin keinotekoisesti värjättyihin pyhäasuihin enää haluttu tyytyä. Lupa värjäämölle myönnettiin, sillä sen perustajan katsottiin olevan hyvämaineinen, raitis ja taitava henkilö. Kankaat olivat muutoinkin Kangasniemellä melko suuri tulonlähde. Esimerkiksi vuonna 1835 kangasniemeläiset ansaitsivat peräti 30 % rahatuloistaan erilaisilla kankailla, joiden hyvä laatu tunnettiin ympäri Suomen.³⁴

Toivo Nygård huomauttaa, että vaikka Kuopion ja Mikkelin lääneissä väestön kasvun merkitys oli vain suhteellinen, muodostui silti maalla tilaton väestö ongelmaksi. Suomi joutui kohtaamaan tilanteen, jossa maaseutu ei enää kyennyt työllistämään kaikkia sen asukkaita, eikä orastava

---

³⁰ Manninen 1953, 214–215.

³¹ Heinonen 1998, 114.

³² Manninen 1953, 215.

³³ Eskola, numeroimaton.

³⁴ Manninen 1953, 246–253.

teollisuuskaan kyennyt kehittämään tarpeeksi liikaväestöä työllistäviä kohteita. Vuonna 1825 Kuopion ja Mikkelin lääneissä pelkästään torppareiden osuus oli 14 % koko väestöstä,³⁵joka muuhun alueeseen verrattuna on poikkeuksellisen suuri.³⁶

Nygårdin huomautus Suomen tilasta konkretisoitui Kangasniemellä esimerkillisesti: Teollisuuslaitosten perustaminen paikkakunnalle ei johtanut kovinkaan pysyviin tuloksiin. Liikenneolosuhteet olivat vielä niin alkeelliset, etteivät syrjäseutujen teollisuuslaitokset kyenneet varteenotettavasti kilpailemaan rannikoilla sijaitsevien keskusten kanssa. Teollisuuden raaka-aineena käyttämät metsät olivat Kangasniemellä kaskeamisen jäljiltä melko huonossa kunnossa ja ne pystyivät vain vaivoin tuottamaan lain mukaisen määrän raaka-ainetta.³⁷ Näin ollen Kangasniemen elinkeinoelämä koostui lähinnä maanviljelyksestä ja erinäisistä käsityöammateista, eikä kovinkaan laajoja ja monipuolisia ansiomahdollisuuksia ollut tarjolla.

2.2 Herrasväkeä ja kunnan hoidokkeja

Kangasniemestä luotiin ajan paikallislehdissä yhtenäinen yksikkö, jonka asukkaat muodostivat yksimielisen vastarinnan uudistuksia ja ulkopuolisia kohtaan. Kuitenkaan aivan näin ei asian laita ollut. Kangasniemi koostui yksittäisistä kylistä, saariryhmistä ja erilaisista sosiaalisista ryhmistä, jotka kaikki erikseen määrittivät jäseniensä toimintaa ja identiteettiä. Saariston asukkaat saattoivat elää aika ajoin hyvinkin eristettyinä muusta kunnasta, riippuen kulkuyhteyksien kunnosta ja mahdollisuuksista kulkea vesistöjä pitkin mantereelle. Vaikka Kangasniemelle ei varsinaista yläluokkaa muodostunut, varakkaat talolliset muodostivat 1800-luvun kuluessa eräänlaisen kulttuurielitiin, joka omistautui kunnalle erinäisin tavoin.

Suomessa oli yleisesti vallalla käsitys, jonka mukaan koko maa oli köyhä ja takapajuinen, eikä maasta yrittämälläkään saataisi muiden valtioiden veroista. Köyhyys ymmärrettiin kollektiiviseksi ja koko yhteiskuntaa leimaavaksi piirteeksi.³⁸ Edellä kuvattu kollektiivinen köyhyys heijasteli eri tavoin myös Kangasniemen elinoloissa, jotka pysyivät pitkään muuttumattomina. Erityisesti kunnan saarilla uusista teknisistä innovaatioista ei ollut merkkejä nähtävissä ennen 1950-lukua. Saarten elämää tarkastelemalla onkin helppo ymmärtää, mistä huolet maan takapajuisuudesta ja köyhyydestä olivat peräisin.

---

³⁵ Nygård 1985, 23–24.

³⁶ Piirainen 1958, 16.

³⁷ Manninen 1953, 254–255.

³⁸ Häkkinen & Peltola, 2005, 40.

Hellevi Arjava kuvailee Puulan saarten elämää ennen sota-aikaa. Välimatkat olivat pitkiä ja ne taitettiin yleensä soutamalla. Veneissä saatiin kulkemaan melko suuriakin kuormia, jos esimerkiksi oli tarve käydä myllyllä. Köyhin väki asui pienissä maalattiaisissa mökeissä, joiden ainut lämpö saatiin nurkkiin kyhätyistä kivisistä kiukaista. Talvella jäätiet lyhensivät taipaleita kaupalle ja kirkonkylälle, ja virtauspaikat opittiin tuntemaan tarkoin. Tietämyksestä huolimatta virtauspaikat koituivat monen alueen asukin surmaksi. Näin tapahtui muun muassa kunnanhoidokki Iita Suuroselle, joka asui kymmenen neliön mökissä Myyränsaarella kolmen lapsensa kanssa. Suuronen lähti Simpiän taloon leipää leipomaan, vaan joutui heikoille jälle ja hukkui. Jälkikasvun kohtalosta Arjava lohkaisee, että Suurosen kolmiviikkoiselle, jo ”valmiiksi riisitautiselle”, kuopukselle kävi kuitenkin oikein hyvin, kun pääsi köyhyyden ikeestä hyvään perheeseen kasvatiksi.³⁹

Suurosen jälkeen Myyränsaaren muutti Väinö Kuitunen, joka hakkasi koko saaren täysin puuttomaksi. Arjava kuvailee Kuitusta isoksi ja vahvaksi mieheksi, joka kävi tilapäistöissä oman viljelyksensä lisäksi. Samaisessa saarella asui myös suurperhe, jonka isä valitti kunnan avustuksen riittämättömyyttä. Avustuksella ei elänyt, joten töitäkin oli tehtävä. Perheen äiti kiersi taloissa kerjuulla hankkien leipää pöytään. Toisenlaista kiertelevää elämää vietti Repsa-Möttö niminen mies, joka kulki pitkin kyliä talosta taloon. Repsa-Möttö asettui taloksi mihin milloinkin ja oli aikansa. Ei Repsa-Mötöstä Arjavan sanojen mukaan töihin ollut, vaikka sitä olikin tullut kokeiltua. Musiikkiin ja tanssiin mieltynyt mies oli kokeillut postinjakajan työtä, mutta suivaantunut pestiinsä niin, että päätyi iskemään suutuspaissään postit aidanseipästä läpi.⁴⁰

Osa saarten asukeista luotti omaan selviytymiseensä ja raakaan työhön ilman ulkopuolista apua. Saarilla oli elinvoimaisia tiloja ja torppia, jotka selvisivät omillaan. Elanto saatiin viljelemällä maata alkeellisin menetelmin. Koneita ei ollut, vaan työvoima saatiin perheiden runsaslukuisista lapsista. Karja antoi maidon ja voin, villan ja lannoitteet. Eläintennahoista saatiin jalkineet. Muutamia roposia saatiin kerättyä myymällä kirkonkylällä maalaisvoita ja munia. Tällä tavoin monet saarten tilat elivät arkeaan pitkälle 1900-luvun puolelle.⁴¹

Kunnan alueelta nousi myös valtakunnallisia vaikuttajia talouden ja kulttuurin saralla. Siinä missä köyhät asuivat savutuvissa, nämä vaikuttajat nousivat varakkaasta talonpoikaisesta luokasta ja loivat Kangasniemelle aivan uudenlaista kulttuuria. Antero Manninen nostaa esille muutamia merkkihenkilöitä, jotka ovat vaikuttaneet Kangasniemellä ja sen ulkopuolella.

---

³⁹ Arjava 2012, 173.

⁴⁰ Arjava 2012, 174.

⁴¹ Arjava 2012, 174.

Kangasniemen ensimmäisen apteekkarin poika Ragnar Ekelund (1892–1960) oli ruotsinkielinen tunnustusta saavuttanut runoilija ja taidemaalari. Antero Manninen kuvailee, kuinka Ekelundin teoksissa on nähtävillä useita kosketuskohtia kotiseutuun. Teoksissa kerrotaan esimerkiksi sisällissodasta, johon hän osallistui ensimmäisten kangasniemeläisten joukossa. Myös Ragnarin veli Hilding oli tunnettu arkkitehti. Hilding Ekelund (1893–1984) toimi menestyksekkään suunnittelutyönsä lisäksi alansa lehtorina ja professorina teknillisessä korkeakoulussa.⁴²

Kangasniemeltä kotoisin oleva Philip Suuronen (1864–1909) syntyi köyhään perheeseen Harjunmaan kylässä. Kuusitoistavuotiaana Suuronen lähti pyrkimään Jyväskylän lyseoon kirkkoherran suosituskirje taskussaan. Koulumenestys johti filosofian kandidaatin tutkintoon vuonna 1891 sekä lakitieteen kandidaatin tutkintoon vuonna 1902. Suuronen toimi ensin hetken aikaa opettajana ja lainopilliset opintonsa suoritettuaan siirtyi Pellervo-Seuran sihteeriksi. Vuonna 1907 Suuronen vaikutti yksikamarisen eduskunnan ensimmäisenä sihteerinä, ja työstään Suuronen sai kiitosta presidentti Svinhufvudia myöten.⁴³

Luonnollisesti Antero Manninen mainitsee Kangasniemen historiaa käsittelevässä teoksessaan tärkeimpänä vaikuttajana Otto Mannisen (1872–1950). Otto Manninen sai mainetta runoilijana ja yritti myös valaista Kangasniemen valtakunnallista imagoa muun muassa alueen matkailun ja kulttuurin näkökulmista. Sukurasitteen valossa ei ole lainkaan yllättävää, että Antero Manninen mainitsee isänsä Kangasniemen kuuluisimmaksi henkilöksi. Siitä huolimatta on todettava, että juuri Otto oli yllä mainituista henkilöistä eniten mukana oman kotikuntansa kehityksen edistämisessä.⁴⁴

Mannisen suvulla on vahvat talonpoikaiset juuret Kangasniemen alueella. Otto Manninen oli kotoisin Kangasniemen Hokanniemen kylästä, johon kuului yhteensä 18 vanhaa maatilaa.⁴⁵ Oton isoisä Antti Antinpoika Manninen oli puolestaan kotoisin Istrualan kylästä, joka hänen nuoruudessaan oli vielä osa Hirvensalmen pitäjää. Antin kotitaloon, Eerikinmäkeen, kuului viisi torppaa, eikä sitä kokonsa puolesta voinut nimittää aivan pieneksi. Sen sijaan sijaintinsa puolesta talo oli melkoisen syrjässä, eivätkä kulkuyhteydet olleet kovinkaan hyvät. Niinpä Eerikinmäki muutaman muun talon muassa anoi siirtoa Kangasniemen seurakuntaan. Siirtoa perusteltiin paremmilla kulkuyhteyksillä, jotka Kangasniemelle toimivat Hirvensalmea paremmin. Vuonna 1868, suurten nälkävuosien aikaan,

---

⁴² Manninen 1962, 348–349.

⁴³ Manninen 1962, 349–350.

⁴⁴ Manninen 1962, 348.

⁴⁵ Arjava 2001, 14.

aloitettiin hätäaputöinä rakentamaan tietä Kangasniemestä Joutsaan. Vasta hätäaputöiden myötä Eerikinmäki sai kunnan maantieyhteyden, kun tie määriteltiin kulkeväksi aivan talon editse.⁴⁶

Antti Mannista tienrakentaminen ei enää koskettanut, sillä tämä oli jo ehtinyt muuttaa toisaalle. Antti meni naimisiin Valborg, Vappu, Kuitusen kanssa ja siirtyi isännöimään Vapun isän lahjoittamalle Rasikankaan tilalle Kangasniemelle. Vapun ja Antin liitosta syntyi kokonaisuudessaan seitsemän lasta, joista kolme kuoli hyvin pieninä. Eloon jäivät poika Tobias (1847–1929), ja tyttäret Rosa (1853–1934), Ester (1859–1936) ja Edla (1865–1943).⁴⁷

Tobias, eli Otto Mannisen isä, sai ainoana poikana vastuuta isännyydestä varhain. Vastuusta selvittiin kunnialla ja hyvä luku- ja kirjoitustaito auttoi pitämään lukua tilan menoista ja muista tapahtumista. Topiaan hyvä lukutaito oli Kangasniemen kirkkoherra H.J. von Phalerin ansiota. ”Vanhalle Vaalerille”, kuten kansa häntä tuttavallisemmin nimitti, oli suorastaan sydämenasia opettaa kirjoitustaitoa rahvaalle. Tästä esimerkkinä toimii tapaus vuodelta 1847, jolloin Phaler jakoi yli 300 kynää ja yhtä monta harjoituskirjaa tarpeellisine ohjeineen ja musteineen hyvätapaisille ja lukutaitoisille nuorille miehille. Kiitos Phalerin, Topia nautti arvostusta tietomiehenä niin, että kylillä oli tapana tuumata, että ”jos et tiijä, kysy Raskankaan Topialta”. Tobiaksen arvostus välittyi Hellevi Arjavan Otto Mannista käsittelevästä teoksesta. Arjava kuvailee kirjassaan, kuinka Otto Manniselta oli kysytty vuonna 1934 Aleksis Kiven satavuotispäivän kunniaksi henkilökohtaista Kiveen liittyvää elämystä. Manninen oli tuonut esille muiston lapsuudestaan, jossa hänen isänsä oli lainannut Kangasniemen pitäjän lainakirjastosta *Seitsemän Veljestä*. Manninen kuvaili, kuinka koko kylä oli saapunut kuuntelemaan Topiaan ääneen lukemista.⁴⁸

Otto Manninen lähetettiin opintielle, sillä hänen isänsä kuului niihin valistuneisiin talonpoikiin, jotka halusivat myös jälkikasvulleen sivistystä. Mikkelin alakoulun kautta Mikkelin lyseoon päätyneet koulutietä jatkuivat Helsinkiin kohti yliopisto-opintoja. Helsingissä Manninen ryhtyi opiskelemaan suomenkieltä, estetiikkaa ja filosofiaa, mikä yllätti suuresti Mannisen lähipiiriä. Koti ei pystynyt avustamaan opiskelijaa, joten tämä etsi taloutensa tueksi sivutoimisia töitä. Manninen toimi sekä kotiopettajana että sai jo varhain käännöstöitä. Työnsä kautta kotiopettajana hän törmäsi uudelleen jo abiturienttivuonna tutustumaansa Anni Swaniin, josta myöhemmin tuli Oton vaimo.⁴⁹

Ilmeisesti kirjastoon liittyi enemmänkin rakkaita lapsuudenmuistoja, sillä Otto oli myöhemmin tukemassa paikallista lainaamotoimintaa. Vuonna 1890 julkaistun postimanifestin seurauksena virisi

---

⁴⁶ Arjava 2001, 14.

⁴⁷ Arjava 2001, 16.

⁴⁸ Arjava 2001, 17–28.

⁴⁹ Arjava 2001, 28–32 ja 40.

aktiivinen kansansivistysharrastus ylioppilasmaailmassa, johon Ottokin tempautui mukaan. Manninen näki mahdollisuuden nostaa kotiseutunsa ylös oppimattomuuden suosta ja isä Topia tuki poikaansa hankkeessa. Ensimmäisenä ryhdyttiin levittämään lukuharrastusta ja elvyttämään kirkonkylän kirjastoa. Rasikankaan talossa järjestettiin kokous, jossa asiasta keskusteltiin. Kokouksessa mukana oli 36 henkeä, jotka vaihtelevalla summalla suostuivat tukemaan kirjastohanketta. Rahaa kuitenkin saatiin sen verran kokoon, että niillä oli mahdollista tilata *Uusi Suometar*, *Mikkeli*, *Uusi Kuvalehti*, *Suomen Terveystoimilehti* ja *Aamunairut* kaikkien luettavaksi.⁵⁰

Suurin osa Kangasniemeläisistä merkkihenkilöistä sai koulutuksensa pitäjän ulkopuolella, samoin kuin he myös päätyivät tekemään pääasiallisen elämäntyönsä muualla. Vielä 1900-luvun alussakin harvat kangasniemeläiset pääsivät osallisiksi oppi- tai korkeakoulukasvatuksen eduista. Näin ollen Kangasniemeltä kotoisin olevalla sivistyneistöllä on ollut vain välillinen merkitys kunnan yleiselle kehitykselle.⁵¹ Ilmiö konkretisoitui Otto Mannisen kohdalla: 11.5.1892 ylioppilaaksi kirjoittanut Otto Manninen oli kasvanut kahden erilaisen maailman asujaksi. Toisaalla kutsuivat Helsinki ja akateeminen maailma, toisaalla kotiseutu, jolle hänen kerrotaan olleen ikuisesti kiitollinen.⁵²

Varsinaisesti herroista ei Kangasniemellä välitetty, mutta Otto Manninen onnistui lunastamaan paikansa alueen väestön keskuudessa. Varakkainkin kangasniemeläinen väki liittyi tiukasti maanviljelykseen, eikä ylimystöstä voi edes luontevasti puhua. Siinä missä saarilla ja pienissä kylissä elämä jatkui samoin kuin aina ennenkin, alkoi Kangasniemi vaivihkaisesti vetää kaupunkien herrasväkeä puoleensa. Otto Mannisen kesävieraiden ansiosta Kangasniemelle eksyi jatkuvasti kasvava kesävieraiden joukko, joka näki alueen alkuvoimaisen viehätysten ja samalla toi uudenlaisen ansiomahdollisuuden keskuskylien taloille.

Suomen matkailijayhdistyksen vuosikirjassa julkaistiin vuonna 1894 Otto Mannisen kirjoitus *Vähän Puulavedestä*. Kirjoituksen tarkoituksena oli kiinnittää turistien huomio seudun matkailupotentiaaliin, olihan tuolloin vielä Kangasniemi hyvin tuntematon maan matkailupiireissä. Otto Manninen kirjoittaa, kuinka Puulavesi ympäristöineen on aivan viimeaikoihin pysynyt syrjässä huonojen kuluyhteyksien vuoksi. Uudet yhteydet olivat nyt kuitenkin poistaneet sen pahimman esteen: hankalan pääsyn alueelle. Rautatie ulottui kirjoituksen mukaan Otavasta Puulan tuntumaan ja säännöllinen höyrylaivaliikenne mahdollisti alueen paremman saavutettavuuden. Manninen kuvaa kirjoituksessaan Puulan kauneutta monin sanoin ja ehdottaa, että vesistön rannoille tulisi rakentaa

---

⁵⁰ Arjava 2001, 43–44.

⁵¹ Manninen 1962, 346.

⁵² Arjava 2001,39.

huviloita matkailijoiden vuokrattavaksi, aivan kuten Saimaan rannoilla oli jo toimittu. Tuolloin ei Puulan rantamilla ollut vielä yhtään huvilaa. Manninen mainosti myös alueen sopivuutta ”sporttimiehelle”, jolle alue tarjosi kirjoituksen mukaan mitä mainioimmat kalavedet ja riistaisimmat metsät. Eteenkään, kun paikalliset eivät juurikaan käyttäneet näitä mahdollisuuksia hyväkseen.⁵³

Liikenneyhteydet Kangasniemestä muualle maahan 1890-luvulle asti olivat maanteiden varassa. Laivaliikenteen alettua maantiet jättivät toivomisen varaa sekä nopeudessa että mukavuudessa. Näin ollen kesähuviloita rakennuttaneet kaupunkilaiset eivät vielä hetkiin ottaneet Kangasniemeä huomioon, vaikka luonnon läheisyyttä olisi ollut riittämiin ja hinnatkin olisivat olleet kohtuulliset. Vuonna 1894 ei Puulan rannoilla ollut vielä ainuttakaan kesähuvilaa, joskin seuraavalla vuosikymmenellä huviloita oli rantamille ilmestynyt muutama. Ensimmäinen huvilan rakennuttaja oli helsinkiläinen kansakoulunopettaja A. G. Sigfrids, joka osti vuosisatojen vaihteessa kanttori Rautian talon Salmen kylästä.

Sitä, kuinka Mannisen kirjoittama mainosteksti vaikutti alueen matkailuun, ei ole varmaa. Joka tapauksessa Kangasniemi alkoi yhä enenevässä määrin saada varakasta väkeä kesävieraikseen vuoden 1897 tienoilla, jolloin Otto Mannisen helsinkiläistuttavien vierailut Rasikankaalla lisääntyivät. Ajanhenkeen kuului, että kaupunkilaiset etsiytyivät maalaistaloihin luonnon helmaan ja tuottivat samalla pientä lisätuloa isäntäperheelleen. Vaikka alueen asukkaita on useassa lähteessä parjattu sisäänpäin kääntyneiksi, ei lisätulot varmastikaan haitanneet alueen väestöä.⁵⁴

Eryityisesti taiteilijat tapasivat suunnata Kalevalan laulumaille alkuperäisen kansan pariin kansallisromanttisessa hengessä. Eino Leino saapui Kangasniemelle vierailulle ensimmäisen kerran heinäkuun alussa 1897. Oton vieraana Rasikankaalla Leino vietti noin viikon päivät ja muutti sen jälkeen kirkolle leskirouva Rautianin luokse. Leskirouvaa lähellä asusteli myös saksalainen tohtori Gustav Schmidt, joka oli alueella suomea oppimassa. Leinon kerrotaan huvitelleen tutustuttamalla saksalaisen tohtorin suomalaiseseen saunaan. Parivaljakko teki yhdessä retkiä, joista osa suuntautui läheiseen Reinikkalan kartanoon. Reinikkalassa huvit koostuivat seurustelusta ja ampumataidon harjoittelusta. Myös Oton nuoremmat sisarukset osallistuivat vieraiden viihdyttämiseen ja tulivat näin tutuiksi valtakunnallisen kulttuuriväen kanssa jo nuorina.⁵⁵

---

⁵³ Arjava 2001, 44–46.

⁵⁴ Arjava 2001, 60.

⁵⁵ Arjava 2001, 60–61.

Leinon ja Schmidtin lisäksi alueella viihtyi kirjailija Teuvo Pakkala, joka oleskeli Kangasniemellä muutamana kesänä. Pakkalan kerrotaan olleen erityisesti lasten suosiossa, sillä tämä keksi joutohetkinään lapsille uusia leikkejä ja hauskaa tekemistä. Arjava kuvailee teoksessaan, kuinka Mannisten naapuri muisteli Oton, Leinon ja Pakkalan olleen muutenkin kovia pitämään hauskaa. Naapuri päivitteli, kuinka oli tanssia jytistelty ylliskamarissa ja paineltu pyyhkeet olalla kilometrin päähän uimaan. Naapurit myös raportoivat, kuinka myöhään kirkonkyliltä kotia kohti matkanneet Manninen ja Leino olivat möyrynneet pitkin ojanpohjia, kun tiellä pysyminen syystä taikka toisesta oli ollut ylitsepääsemättömän hankalaa.⁵⁶

Kesävieraiden majoittaminen oli ilmeisen monisäikeistä puuhaa. Arjava on tallentanut teokseensa Otto Mannisen kirjeen kotiinsa siskolleen Manda Manniselle huhtikuussa 1898. Kirjeessä Otto kuvailee kesäpaikanvuokraukseen liittyvää prosessia seuraavasti:

Sinne pääsen lähtemään kaiketi noin kahdennenkymmenennen päivän paikoilla, parhaassa tapauksessa vähän ennenkin, mutta tarkemmin en osaa vielä sanoa. Siellä on kai silloin vielä järvet jäässä, joten saan kiertää maanteitse. Mahdollisesti joku toveri tulee mukani sinne muutamaksi päivää. Sitten siellä olisi pantava puutarha kuntoon. Toukokuun viime päivinä se puutarhuri kuulemma tulee sinne, eikö niin? Kesävieraita rouva Fennanderille (joka eli pitämällä täysihoitolaisia) en ole täältä saanut tiedustelluksi, kun en ole juuri joutanut liikuskelemaan ihmisten ilmoilla ja niillä useallakin on jo valmiiksi varustettuna kesäohjelmansa. Eiköhän saisi parhaiten ilmoittamalla. –Täällä olisi kyllä eräs perhe, jolla ei ole vielä kesäasuntoa tiedossa, mutta se ei tahdo asua kirkonkylässä vaan ihan maalla. Kun siellä vaan olisi jossakin talossa sopivat huoneet. Ainoa mikä voisi tulla kysymykseen on Riepposen talo siellä. Jos satut tapaamaan niitä kohdakkoin, niin voit tiedustaa mitä ne siitä tuumisivat jos heille mahdollisesti tulisi kesävieraita.⁵⁷

Kirjeistä käy ilmi, että edellä mainitun Rautianin kaltaisia majoituksesta eläviä leskirouvia oli kylällä useampiakin. Mannisen välittämät vieraat saattoivat siis tarjota melko tarpeellisenkin lisätienestin mahdollisuuden monelle kangasniemeläiselle. Kesähuiloita ilmestyi pitäjään hiljakseen, eivätkä ne vielä 1950-luvullakaan nostaneet mainittavaa taloudellista hyötyä paikallisille.⁵⁸

Vaikka kesähuvilat itsessään eivät näkyneet tuottona pitäjän taloudessa vielä pitkään, oli silti kesävierailla piristävä vaikutus paikallisten kukkaroille. Kangasniemelle alkoi hiljalleen vaeltaa kesäisin sekä kulttuuriväkeä että tavallisia kaupunkilaisperheitä, jotka olivat valmiita maksamaan maaseudun autenttisesta miljööstä.

---

⁵⁶ Arjava 2001, 63.

⁵⁷ Arjava 2001, 65.

⁵⁸ Manninen 1962, 14.

2.3 Kerjuulla äidin kanssa

Kun ruoka loppui, isä läks tiehensä ja oli reissullaan joskus parikin vuotta, missä lie kierrellyt. Äiti sillä välin kuin jänis poikineen kulki talosta taloon ja saihan se hankittua ainakin vähän, tuohikontteja teki ja töppösiä.⁵⁹

Siinä missä Tobias Manninen vaurastui ja puuhaili sivistyksen parissa, Ananias Puikkosen vanhemmat kulkivat talosta taloon kerjäämässä. Kerjääminen oli alueella tuolloin vielä niin luonteva elinkeino, että sen varaan jättäytyi kaikenikäistä irtainta väestöä. Vanhoihin tapoihin kerrotaan kuuluneen, että talven loputtua loismies jätti vaimonsa lapsineen kerjuun varaan. Näin saatettiin menetellä myös silloin, jos lapsikatras kasvoi liian suureksi toimeentulomahdollisuuksiin nähden.⁶⁰

Vaikka kerjäämiseen ja irtolaisuuteen liittynyt lainsäädäntö on ollut aina kehityksen alaisena, herättivät 1860-luvun nälkävuodet aivan uudenlaisen kiinnostuksen asiaa kohtaan. Nälkävuosien myötä paljastui suomalaisen elinkeinoelämän heikkous, mikä aloitti uudenlaisen yhteiskunnan luomisen. Agraaripolitiikan uudistamisella yritettiin helpottaa maaseudun oloja ja käsityötaitoa yritettiin kehittää maatalouselinkeinojen tueksi. Myös sivistäviä toimia aloitettiin: Kansakouluasetus annettiin vuonna 1866 ja kolme vuotta aikaisemmin opettajia valmistava Jyväskylän seminaari oli aloittanut toimintansa Uno Cygnaeuksen johdolla. Uudistusten taustalta löytyi uusliberalistisia vaikuttimia, jotka alkoivat laajamittaisemmin levitä Suomen alueelle. Aikansa valistuneet katsoivat, että vapaalle yritteliäisyydelle oli luotava tilaa ja siten yksilö oli irrotettava kahlitsevista yhteiskunnallisista pakotteista.⁶¹

Yritteliäisyyden puutteesta ainakaan ei kerjäläisiä sopinut moittia. Kerjuu oli yleisesti köyhyyteen liitetty piirre ja siihen suhtauduttiin hyvin ristiriitaisesti. Koko sanalla oli kansan korvissa hyvin erilainen kaiku riippuen siitä, mistä Suomen osasta ihminen oli kotoisin. Varakkaampi väestö katsoi kerjäämisen olevan laiskureiden häpeällinen elinkeino, jossa ihminen menetti omanarvontuntonsa ja vaipui eläimen tasolle. Lisäksi keskusteluissa usein korostettiin, kuinka haitallista kerjuu oli nimenomaisesti lapsille. Sen katsottiin opettavan lapset kulkurielämään ja ehkäisevän luonnollisen läheisten siteiden syntymistä hoitajiinsa ja kotiinsa. Tämän taas katsottiin estävän lasten normaalin kehityksen ja henkisen kasvun. Köyhempi väki vetosi avunantajiansa säälintunteisiin ja raamatun kehotukseen huolehtia myös varattomista.⁶²

---

⁵⁹ Arjava 2012, 14.

⁶⁰ Piirainen 1958, 20.

⁶¹ Piirainen 1958, 22.

⁶² Piirainen 1958, 21.

Ananiaan isä, Tuomas Antinpoika Puikkonen syntyi 1830 Kangasniemellä ja nai 1836 syntyneen Leena Juhontytär Hokkasen. Pari vihittiin 5. marraskuuta 1854 ja he muuttivat pian sen jälkeen Kangasniemelle. Muuttokirjan mukaan molemmat olivat tiettävästi hyvämaineisia. He osasivat hieman ulkoa aapista ja Katkismusta, mutta eivät huoneentaulua tai muita kirjoituksia. He ymmärsivät auttavasti kristinoppia, mutta eivät olleet osallistuneen lukukinkereille. Perheeseen lapsia syntyi Ananiaan muistelmien mukaan kaksitoista, joskin kirkonkirjoista sisaruksia on ylös kirjattuna vain kahdeksan.⁶³

Puikkokset eivät arkailleet, vaan käyttivät alueen kaikkia sallittuja ansiomahdollisuuksia hyväkseen. Kerjuusta oli muodostunut vuosisatojen saatossa alueen elinkeinorakenteen pysyvä osa, vaikka se eri muodoissaan toimikin vaihtelevien kielto- ja torjuntatoimenpiteiden kohteena. 1600-luvulla kerjuu järjestäytyi epäviralliseksi ammatinharjoitukseksi, jolla oli perustansa yhteiskunnan pysyvässä ja muuttumattomassa luonteessa.⁶⁴ Vuoden 1624 varsin kattavassa kerjuusäännössä luvanvarainen kerjuu sallittiin yhtenä seurakunnallisen vaivaisavun muotona, mutta oli jyrkästi kiellettyä muualla kuin kotiseurakunnassa. Kerjuun salliminen perustui kahteen seikkaan. Ensiksikään seurakunnat eivät kyenneet haalimaan kassoihinsa sellaisia summia, joilla seurakunnan kaikkia avuntarvitsijoita olisi kyetty auttamaan. Toiseksi ”vaivaisuus”, siis köyhyyden ja työttömyyden yhdistelmä, ymmärrettiin ilmiöksi, jossa lähipiirin tuli ottaa vastuu. Näin ollen kerjäämisen hyväksyminen perustui kollektiiviseen vastuuseen hädänalaisesta lähimmäisestä.⁶⁵

Ruotsin vallan aikana vaivaishoito perustui pääosin ruotujärjestelmään. Periaatteena oli, että pitäjän talot jaoteltiin ryhmiiksi, eli ruoduiksi, taloudellisen kantokyvyn mukaan. Jokainen ruotu oli velvollinen elättämään ne köyhät, jotka pitäjänkokous oli sille määrännyt. Ruodussa jokainen talo elätti köyhiä määrättyt päivät ja toimitti heidät sen jälkeen seuraavaan ruodun taloon. Ruotilaiset, eli elätit, sen sijaan olivat kykynsä mukaan velvollisia tekemään taloissa työtä elatuksen vastineeksi. Ruotujaon rinnalle kehittyi niin sanottu pitäjänkierto, jossa köyhä oikeutettiin kiertämään tietyllä alueella talosta taloon ja saamaan niissä elatuksen määräpäiviksi. Avunannosta tuli kirkkokokouksen päättää aina vuoden alussa ja kirkkoneuvoston tuli hoitaa vaivaiskassaa. Vaivaiskassan rajoitusta yritettiin varmistaa siten, että pitäjäläiset velvoitettiin vaivaisveron maksuun säätyyn katsomatta. Verotuksen ohella järjestelmässä toimivat myöskin ruodut.⁶⁶

---

⁶³ Arjava 2012 17.

⁶⁴ Pulma 2009, 71–73.

⁶⁵ Pulma 2009, 73.

⁶⁶ Piirainen 1958, 32–33.

Köyhäinhoitoa ja kerjuuasetuksia pyrittiin järjestämään uudelleen moneen otteeseen, mutta silti järjestelmä perustui vahvasti vanhalle ruotujärjestelmälle. Savon alueella maatalous pysytteli 1860-luvulle saakka melko alkeellisella tasolla. Toimeentulomahdollisuuksien ja väestönkasvun epäsuhde paisutti näissä oloissa voimakkaimmin säätyjaon ulkopuolelle jäänyttä irtainta väestöä. Heihin lukeutuivat maaseudulla tilallisten työmiehinä ja satunnaisansioiden varassa elänyt väki, joka oli niin taloudellisesti kuin sivistyksellisestikin sitä heikointa väestönluokkaa. Vuonna 1880 irtaimen väen osuus oli 27 % koko väestöstä ja luku kasvoi 1900 mennessä 36 %. Sen sijaan Mikkelin läänissä vuonna 1877 irtolaisia oli 15.6 % väestöstä, kun jo vuonna 1885 luku oli kasvanut 30.9 %.⁶⁷

Irtaimen väestön paisuessa köyhyyteen alettiin enenevässä määrin kiinnittää huomiota. Siitä huolimatta 1800-luvun alkutaipaleella köyhäinhoito jätti Kangasniemellä paljon toivomisen varaa. Näin tapahtui siitä huolimatta, että köyhäinhoidon tehokkaaseen järjestämiseen yritettiin keksiä järkeviä toimintatapoja.⁶⁸ Suomessa, niin kuin Ruotsissakin vaivaishoitotoiminta oli säädetty kuntien pakolliseksi toiminnaksi jo ennen 1800-luvun liberalistisia tuulia. Kuitenkin niin kauan, kun kunnilta puuttui erillinen kunnallishallinto, kyse oli seurakunnan tai seurakuntapitäjän vaivaishoidosta. Kunnallinen vaivaishoito alkoi järjestäytyä vasta vuoden 1865 jälkeen, kun kunnallisasetus astui voimaan.⁶⁹ Muutoinkin kehitys kulki Suomen maanosissa eri tahtia. Suuremmat ja kehittyneemmät kunnat ratsastivat aallonharjalla siinä missä pienemmät tulivat jälkijunassa.⁷⁰

Useiden keisarillisten julistusten jälkeen alettiin laatia täydellisempää vaivaishoitoasetusta, jonka valmistelu avasi laajan asiaa koskevan keskustelun. Uuden asetuksen taustalla vaikuttivat 1830-luvun katovuodet, kansainvälinen yleinen keskustelu vaivaishoidosta ja Turun ja Porin läänin silloisen kuvernöörin, Lars Gabriel von Haartmanin 1839 senaatille lähettämä muistio, jossa valitettiin kerjuun aiheuttamia haittoja, sekä vaivaishoidon puutteellisuutta ja epäyhtenäisyyttä. Asetusehdotuksessa köyhällä oli oikeus saada yleiseltä vaivaishoidolta tarpeenmukainen toimeentulo, mikäli hän ei kyennyt itseään muutoin elättämään. Vaivaishoidolle esitettiin toimeenpaneviksi elimiksi vaivaishoitoyhdyskuntia, joissa toimi erityinen asiaa ajava hallitus. Näihin yhdyskuntiin saattoi kuulua useampikin seurakunta, sillä kokoa ei varsinaisesti rajoitettu. Varat tuli hankkia verotuksella, joka jakautui sekä kiinteistö- että henkilöveroon. Henkilöveroa tuli maksaa kaikki yli 15 vuotiaat, lukuun ottamatta kiinteistöveroamaksavat ja vaivaisapua saavat henkilöt, sekä sellaiset, jotka olivat olleet yli 10 vuotta samassa paikassa palkollisina. Verotusta varten verovelvolliset tuli jakaa luokkiin, joiden mukaan määräytyi verotuksen suuruus. Asetusehdotukseen kiteytyivät tärkeät kysymykset,

---

⁶⁷ Piirainen 1958, 15–17.

⁶⁸ Manninen 1953, 374.

⁶⁹ Piirainen 1958, 31.

⁷⁰ Piirainen 1958, 43.

jotka heijastelivat sen aikaista keskustelua vaivahoidosta: Tuliko hoidon olla valtiollista vai paikallista? Entä pitikö avunannon perustua lain säätelemään pakkoon vai vapaaseen auttamisen haluun?⁷¹

Mitä vapaaseen auttamisen haluun tuli, talolliset ja torpparit vastasivat pääosin köyhien asuttamisesta. Siinä missä mökkiläiset ja mäkitupalaiset olivat pääosin vuokramaalle rakentaneet oman tai vuokratun asumuksensa, muu irtain väestö, kuten loiset ja työmiehet asuivat vuokralla torppien ja talojen tuvissa. Näin he elivät yhdessä isäntäväen kanssa, jotka olivat tuvastaan vuokranneet asukeille nurkkauksen. Korvaus majapaikasta maksettiin työllä. Toisinaan talvisin töitä oli heikosti tarjolla, jolloin loiset saattoivat tehdä isännälleen toimeentulovelkaa kesän ansioita vastaan. Kun kesällä sitten piti maksaa työllä sekä vuokra että saada ansioita, saattoi lapsiperhe joutua talvenselkään ilman säästöjä ja vastaisen varaa.⁷²

Hellevi Arjavan teokseen on koottuna katkelmia Puikkosten lapsuudesta, jossa kuvataan loisen elämää isännän nurkissa. Puikkosten äiti kierteli poikineen talosta taloon isän ollessa retkillään. Köyhällä ei ollut varaa valittaa ja annettu apu oli otettava vastaan sellaisena kuin se tarjottiin. Auttamisen haluunkin piiloutuivat yhteiskunnan voimasuhteet, jotka purkautuivat usein siihen heikoimpaan väestönosaan:

Tulevat talliin [isäntäperheen jo isot pojat], oikein nauravat nolkit pystyssä, kehuvat, eikös ole komeat, verrataanpa, toks teillä on mitään. Juostaan ympäri tallia. Vahvat suuret pojat, yks vahtii oven suussa, mihinkäs me paetaan? Kun käyvät kiinni, niin paita pois, ja muutahan meillä ei ollutkaan, eikä huutaa tohtinut. Ja joku vielä nauroi. Hyi, miten hävetti! Mutta jos äiti sattui paikalle, niin korville satoi kaikkia, niin niitä kuin meitäkin. Siitäkään ei ollut apua, pahennusta paremminkin. Ainoastaan jos niitten oma äiti osui siihen, se pelasti ja antoi vielä jotain oikein hyvääkin meille ja oli niin murheellisen näköinen, että meitäkin oikein itketti. Mutta auta armias, jos niien oma isä pääsi sekaan. Se ei katsonut, minkä käteensä sai, ja sitten hutki. Ei käynyt poikia kateeksi, vielä julmempi se oli kun meidän oma äiti, ja pojat kiljuivat pahemmin kuin tapettava sika.⁷³

Uusi ja kattavana pidetty asetus annettiin lopulta pitkällisen keskustelun jälkeen 22.3.1852. Asetus asetettiin koskemaan koko maata, myös pääkaupunkiseutua. Asumusjärjestelyihin se kuitenkin ei vaikuttanut, vaikka muutoin pyrkikin ottamaan köyhän huomioon eri tavoin. Ensimmäinen tehtävä, joka vuoden 1852 asetuksesta pitäjille aiheutui, oli paikalliset olosuhteet huomioon ottavan ohjesäännön, eli reglementin, laatiminen ja esittäminen kuvernöörin vahvistettavaksi. Kangasniemellä ohjesääntö saatiin aikaiseksi vuonna 1855. Vaivahoidon tuli edelleen huolehtia työkyvyttömistä köyhistä, sekä huolenpitoa vaille jääneiden lasten elatuksesta, kasvatuksesta ja

---

⁷¹ Piirainen 1958, 62–67.

⁷² Piirainen 1958, 18.

⁷³ Arjava 2012, 16.

koulutuksesta. Sen lisäksi vaivashoidon tuli tarjota työtä myös sellaisille työkykyisille köyhille, jotka sen apua tarvitsivat. Tarvittava apu oli kuitenkin tarjottava vain tutkitun tarpeen perusteella. Näin ollen vaivaisjohtokunnan ja sen valvontamiesten tuli hankkia henkilökohtaista tietoa henkilön tilanteesta ja avuntarpeesta, jonka jälkeen saatettiin antaa päätös avustuksesta.⁷⁴

Paikoin vaivashoito järjestyi niin, että kunta oli jakautunut piireihin, tai kinkereihin, joita oli yhtä monta kuin kunnallislautakunnassa oli jäseniä. Kukin lautakunnanjäsen oli piirinsä valvoja ja hänen alaisinaan toimivat kinkerikuntien kylänmiehet. Toisena kehitysvaiheena oli, että piiri sai kylänmiehensä johdolla hoitaa ja kustantaa määrätyn osan vaivashoidosta itsenäisesti ja omavastuisesti. Esimerkiksi Mikkelin pitäjässä oli kinkerikunnat velvoitettu elättämään kerjäläisensä, mutta vuonna 1868 kerjäläisten suuren määrän vuoksi kinkerikuntatoimintaa oli pakko järjestää jälleen uudelleen. Kunnallislautakunnan mukaan köyhiä ja kerjäläisiä oli pitäjässä enemmän kuin ruodut ja Suonsaaren vaivaishuone kykenivät hoitamaan ja elättämään.⁷⁵

Vuonna 1852 annettu vaivashoitoasetus laajensi köyhien oikeutta anoa apua seurakunnilta. Silti sama laki kielsi kategorisesti kerjäämisen, myös omassa seurakunnassa. Kerjäläinen oli tämän ajattelutavan mukaan joko todelliseen tarpeeseen almuja anova, tai aiheettomasti ammatikseen kerjäävä laiska irtolainen. Kerjuulupa ei enää voinut toimia vaivashoidon välineenä aikaisempien aikojen malliin, vaan alkoi saada voimakkaan lainsuojattoman luonteen.⁷⁶

Lainsuojattomuus heijastuu Kangasniemen kuntakokousten pöytäkirjoista. Kunnan omia köyhiä oltiin valmiita auttamaan, mutta kurittomat irtolaiset aiheuttivat päänvaivaa. Erityisesti 1860-luvulla kuljeskelevista irtolaisista koituneita kuluja Kangasniemellä maksettiin pitkin hampain. Kunnan vaivauskassa, jonka avulla kunnan hoidettavia ylläpidettiin, ei ollut pysyvä vakavarainen rahasto. Vaivauskassassa ei ollut pysyvästi rahoja, vaan tarvittavat varat kerättiin tarpeen mukaan. Kuvernööri kehotti vuonna 1871 perustamaan rahaston tätä tarkoitusta varten, mutta kehoitus kuului kuuroille korville. Vuonna 1873 Kangasniemellä kuitenkin päätettiin rahaston perustamisesta ja rahaa talletettiin pankin tilille kasvamaan korkoa. Rahasto ei lopulta ollut kovin pitkäikäinen: Vuonna 1881 päätettiin kunnan ”hätäapurahat” nostaa pankista, sillä niitä arveltiin tarvittavan ennemminkin viljan ostoon kuin suoranaiseen köyhäinhoidon tukemiseen.⁷⁷

Katovuosien kerjäläisongelmasta kielivät Kangasniemen kuntakokousten pöytäkirjat, joissa 1860-luvulla irtolaisteema esiintyi tiuhaan. Kokouksissa yritettiin etsiä tapoja estää ”valtaisan

---

⁷⁴ Piirainen 1958, 80–93.

⁷⁵ Piirainen 1958, 98–101.

⁷⁶ Pulma 2009, 75.

⁷⁷ Manninen 1962, 232.

kerjäläislauman ympäriinsä kuleksiminen”⁷⁸ Runsaslukuisten irtolaisten joukossa oli sekä maanpitäjäläisiä, että itse Kangasniemen asukkaita. Vuonna 1871 kunnallislautakunta esitti, että ”Ne jotka suojelevat semmoisia irtolaisia ihmisiä jotka kuleksivat ympäri maita tekemässä pahaa sakotetaan 40 markkaa, joista ilmiantaja saa puolet ja toisen puolen laukia kunnan kassaan.”⁷⁹ Esitys jätettiin kuitenkin hyväksymättä, koska katsottiin vallalla olevien lakien ja säädösten riittävän. Lisäksi oli olemassa viiden markan rahallinen palkkio sellaiselle henkilölle, joka kiinniotti ja toimitti viranomaiselle irtolaisen. Näitä palkkioita maksettiinkin melko lukuisasti 1870-luvun ensimmäisinä vuosina.⁸⁰

Kuten kuntakokouksen pöytäkirjasta otetusta katkelmasta käy ilmi, ilkitöitä harjoittaneisiin irtolaisiin kangasniemeläiset suhtautuivat erityisen penseästi. Köyhä väestö aiheutti kuntalaisille muutoinkin kuluja, joten ilkitöiden aiheuttamat ylimääräiset kustannukset vahvistivat negatiivista suhtautumista. Pöytäkirjassa ei sen sijaan mainittu, mitä nämä ilkityöt olivat. Kyse on saattanut olla näpistelystä tai levottomuuksien aiheuttamisesta. Inhoa kuntalaisissa aiheuttivat myös köyhän kansanosan tuottamattomuus ja heistä kunnalle koituvat rahalliset kustannukset. Irtolaisten kyyditsemisistä koituneita kuluja koetettiin Kangasniemellä kaventaa esimerkiksi työlaitoksen perustamisella, mutta suunnitelma kaatui lopulta omaan toteutumisen vaikeuteensa.⁸¹

Siitä huolimatta oman kylän kulkijoita katsottiin jokseenkin läpi sormien. Tästä omalla tavallaan todistanee Puikkosen perhe, joka välttyi viralliselta irtolaisen leimalta ja työlaitoksiin passittamisilta, vaikka elämä olikin hyvin kiertelevää. Ananiaan vanhemmat olivat asemastaan huolimatta hyvässä maineessa ja tekivät taloissa niitä töitä mitä milloinkin oli tarjolla. Työtä tuntui aina jostain löytyvän, eikä usein muuttavaa perhettä noteerattu virkamiehistön taholta. Toisin olivat Ananiaan äidin sukulaisten laita, joista useampi joutui virkavallan kanssa kahnaukseen. Leena Hokkasen vanhempien perhe osasi hyödyntää systeemiä edukseen, ja perhe liikkui joustavasti pitäjän- ja lääninrajan yli tarpeen mukaan. Kun Kangasniemen puolelta tuli ilmianto varkaudesta, he siirtyivät nopeasti Leivonmäen Havumäkeen. Äidin serkuista useampikin oli saanut tuomion irtolaisuudesta ja tuomittu pakkotyöhön. Osa oli lähetetty Siperiaan, jokunen taas Kronoborgin ojennuslaitokseen Hämeenlinnaan.⁸²

Ananiaan äiti toivoi oman jälkikasvunsa välttävän suuremmat ongelmat ja pysyvän kaidalla tiellä. Leena Hokkanen oli temperamenttinen ihminen, jonka pääasiallisena kasvatuksellisenä metodina oli

---

⁷⁸ Kuntakokouksen pöytäkirjat 2.4.1871, Ca:1.

⁷⁹ Kuntakokouksen pöytäkirjat 2.4.1871, Ca:1.

⁸⁰ Kuntakokouksen pöytäkirjat 2.4.1871, Ca:1 ja Manninen 1962, 230

⁸¹ Manninen 1962, 231.

⁸² Arjava 2012, 17.

fyysinen kuritus. Hellevi Arjava toteaa Ananiasta käsittelevässä teoksessaan, että ankaran kurin avulla äiti yritti saada jälkikasvustaan kasvatettua rehtejä ja kuuliaisiksi kansalaisia epäsäännöllisistä olosuhteista huolimatta.⁸³

2.4 Kerjäävät lapset

Läksin riikille, en ollut täyttä yhdeksää vuotta, kun jouvuin vieraan käen alle, enolleni suutarin oppiin.[...] Enon kanssa minä sain viettää säännöllistä elämää, kun se oli siivo mies. Vähän kyllä ryyppäs, mutta ryyppyksissäänkin oli mulle hyvä.⁸⁴

Irtolaisongelmaan sisältyi huoli köyhistä kerjäävistä lapsista, joihin Ananiaskin sisaruksineen kuului. Kenraalikuvernööri Fabian Steinheil kiinnitti jo aivan 1800-luvun alussa huomiota runsaslukuisiin kerjääviin lapsiin ja pyysi hallitukselta toimenpiteitä asian ratkaisemiseksi. Toimiin ryhdyttiin 1814, jonka johdosta valtiojohtoisesti alettiin tukea turvattomien lasten huoltoa. Lisäksi köyhäinhoitolainsäädäntöä uudistettiin 1817 ja 1822 annetuilla kerjuujulistuksilla. Julistuksien mukaan köyhien ja turvattomien lasten huoltaminen tuli tapahtua ensisijaisesti elätehoitona, mikäli seurakuntaan ei ollut mahdollisuutta perustaa erityistä kasvatustilaa. Elätehoidolla tarkoitettiin lasten sijoittamista vakaavaraisempiin perheisiin. Elätehoidot eivät kuitenkaan oleskelleet perheissä toimeentuloa, vaan tekivät sitä työtä mitä milloinkin oli tarjolla ja mitä ikäänsä nähden kykenivät tekemään. Kasvattivanhempia kannustettiin ottamaan ja huolehtimaan näistä lapsista muun muassa turvaamalla mahdollisuus pitää kasvattilasta ilman, että hänestä tarvitsi maksaa yleistä palkollisista maksettavaa veroa.⁸⁵

Elätehoidokeiksi päätyivät myös monet muut Puikkosen sisaruksista, joista osa vaihtoi paikkaa useaan otteeseen. Kangasniemellä kiinnitettiin huomiota tähän ilmiöön vuonna 1871 ja havaittiin, että paikkakunnalla oli huutokaupalla tarjottu lapsia elätehoitoon vain vuodeksi kerrallaan. Pahimmissa tapauksissa lasten elätehoitoa pyydettiin vain muutamien kuukausien ajaksi. Elätehoidon oli yleisesti tarkoitus tarjota lapselle turvallinen kasvualusta aina aikuisikään asti. Kuitenkin Kangasniemen ongelmatapauksissa lasta yritettiin vain hetkellisesti sijoittaa pois kotoa. Paikalliset katsoivat, että tällaisissa tapauksissa lasten kristillinen kasvatusta ja lukutaidon opettaminen tulivat helposti laiminlyödyiksi paikan vaihtuessa turhan tiheään.⁸⁶

---

⁸³ Arjava 2012, 16.

⁸⁴ Arjava 2012, 16–19. Riikille lähtemisellä tarkoitettiin maailmalle lähtemistä.

⁸⁵ Pulma 1987, 29–37.

⁸⁶ Manninen 1962, 229–231.

Kaikki hyvä päättyy aikanaan, niin myös enon luona vietetty aika. Lopulta työtä ei ollut enää enon luona tarjolla ja katsottiin, että Ananias pärjäsi suutarintaitoineen itsenäisesti:

Minä jouduin sieltä pois, kun meitä oli neljä miestä ja kaikille ei ollut töitä. Me hajaannuttiin, kulettiin taloissa penkkisuutareina aina missä teettivät kenkiä. Eno laittoi menemään minun mukaani vielä nuoremman pojan, Kallen. Minä olin silloin neljätoistavuotias, Kalle kaksitoista. pelkäsin, ettei kyetä, mutta eno sanoi, että teette kuin hänenkin luonaan.⁸⁷

Kallen kanssa Ananias teki työtä niin paljon kuin sitä ehti tehdä. Työtä löytyi ja taidot karttuivat, vaikka elämä ei ollutkaan kovin tasaista. Kristinopin ja lukutaidon omaksuminen jäi vajaaksi Ananiaalta, juuri niin kuin paikalliset pelkäsivätkin: Opit aakkosista ja kristinopista jäivät välistä elämän kulkiessa töiden perässä. Lukemaan hän oppi vasta aikuisiällä vankilassa ja samoin kävi ripillepääsyn kanssa.

Levoton elämäntapa jäi tavaksi, eikä aloilleen asettuminen onnistunut ennen vanhoja päiviä. Muistelmissa katsotaan ”kuleskelun” syiksi yhteisön asettamat paineet: Joko talon lapset haukkuivat potaattivarkaaksi tai hermoille kävivät tuvassa tirsкуvat piiat. Kun selän takana kuiskuttelu kävi liian kestäättömäksi, vaihdettiin maisemaa. Maisema vaihtuikin tiheään, eikä missään lopulta ollut hyvä. Pisimpään Ananias viihtyi eräässä Matara-ahon talossa, jossa nuoresta miehestä kehkeytyi emännän silmäterä. Emäntä yritti leipoa Ananiaasta taloonsa isäntää kaikin keinoin, mttä laihoiin tuloksin. Rikolliseen kierteeseen Ananias joutui varmasti osin äkkipikaisen luonteensa takia, osin olosuhteiden ajamana:

Siitä seon minä luulen parhaasta syystä minuun se kuleksimisen halu tullut, kun minä läksin pakoilemaan sitä [Matara-Ahon emäntää]. [...] Sitten, kun minä en saanut menemään niitä ajatuksiani päinsä, niin en minä viihtynyt missään, en missään. Minä jo huomasin jos mihkä menen, niin on aina sellainen kaipuu, ei tämä tyydytä, ei tämä ole.⁸⁸

Näin Ananias tuli toimineeksi juuri toiveidensa vastaisesti: Yhteisön antamaa epäkelvon-leimaa välttellessään nuori mies tuli toimineeksi täsmälleen odotusten mukaisesti.

3. Suuret Rosvot

Mäntyharjusta on meille kerrottu, että siellä t. k. 7 p:nä iltapuolella kaksi miestä, Urtti ja Patala, jotka ovat olleet rautatietyössä siellä otettiin kiinni, syystä että epäiltiin heidän kuuluwan erääseen suurempaan rosvojoukkoon joka kuuluu olewan sängen etewä ammatissaan. Muun muassa käyttävät, keskenään kun ovat ahkerassa kirjeenwaihrossa, salakirjoitusta.⁸⁹

---

⁸⁷ Arjava 2012, 17.

⁸⁸ Mauno Mannisen käsikirjoitus, osasta *Alku*

⁸⁹ *Mikkelin Sanomat* 12.5.1887.

Näin kirjoitti *Mikkelin Sanomat* Mäntyharjun rosvoista. Mitä sitten ovat rosvot? Eric Hobsbawm määrittelee rosvot vuorilla ja metsissä lymyileviksi aseistautuneiksi ja väkivaltaisiksi miesjoukoiksi, jotka ansaitsevat elantonsa ottamalla muilta sen mitä tarvitsevat. Metsissä ja vuorilla rosvot saattoivat pysytellä lain ja auktoriteettien ulkopuolella, pakottaen uhrinsa noudattamaan tahtoaan joko rosvoamalla tai kiristämällä. Rosvot ovat ammatikseen rosvoutta harrastavia henkilöitä ja he kuuluvat usein johonkin rosvoutta harjoittavaan ryhmään.⁹⁰ Puikkokset eivät käyttäneet keskenään salakirjoitusta mäntyharjulaisten tavoin, eihän Ananias vielä tässä vaiheessa osannut edes lukea. Mutta veljekset kyllä sopivat Hobsbawmin kuvaukseen siten, että aseistettuina lymyilivät syvällä Kangasniemen ja sen lähikuntien metsissä rosvoten elantonsa. Ananias Puikkonen ei ollut kirjoilla missään alueen talossa, vaan vietti epäsäännöllistä elämää ja nappasi mukaansa mitä mistäkin sai. Apureineen hän toteutti suunnitelmallisesti erilaisia omaisuuden kytkeytyviä rikoksia ja osasi luovasti hyödyntää oikeuslaitosten aukkokohtia hyväkseen.

Lehdissä Puikkosia kuvataan lähes poikkeuksetta rosvoiksi, eikä varkaan titteliä käytetty kuin halventavassa merkityksessä. Tämä lienee johtunut siitä, että rosvon ja varkaan ero oli huomattava. Varkaaksi kutsuttiin sellaisia henkilöitä, jotka sortuivat näpistelyyn satunnaisesti, mutta jotka kuitenkin pääsääntöisesti harjoittivat jotakin aikalaisten silmissä kelvolliseksi katsottua ammattia. Vargaat eivät kuuluneet välittömästi rosvokoplaan ja harvemmin turvautuivat väkivaltaan toimiensa harjoittamisen yhteydessä. Varkaan termillä oli jo sinänsä huomattavasti sääliävämpi kaiku kuin rosvolla. Varas oli ihmistyyppinä epätoivoinen, siinä missä rosvo oli pelottava ja uhkaava. Varas saattoi olla kuka tahansa, mutta rosvon maineeseen oli kivikkoisempi tie.⁹¹

3.1 Kangasniemen rikollisuus ja varkaan asema

Rikollisuus ei ollut Kangasniemellä Antero Mannisen tutkimusten mukaan sen kummempaa kuin muuallakaan. Sen sijaan alkoholi kiusasi pitäjää siinä määrin, että siitä kirjoiteltiin laajasti alueen lehdissä.⁹² 1800-luvulla viinakeskustelu kasvoi koko maassa raittiusliikkeiden kasvattaessa kannattajakuntaansa. Kotipolton vastustaminen viritti suomalaisen raittiusliikkeen toiminnan. Kieltolakiajatus oli ollut edistämässä herätysliikkeisiin liittyneet ihmiset jo 1830–1840-luvuilla, mutta ensimmäinen varsinainen raittiusliike, Kohtuuden ystävät, perustettiin vuonna 1860.

---

⁹⁰ Hobsbawm 2000, 21.

⁹¹ Hobsbawm 2005, 21 ja Ylikangas 2003, 21 ja 420

⁹² Manninen 1953, 183.

Raittiusliikkeen alkuajat eivät olleet niinkään kansalaisia kokoavaa toimintaa, vaan toiminta loi puitteet lähinnä liikkeen julkaisutoiminnalle.⁹³

Irma Sulkunen on tutkinut väitöskirjassaan raittiusliikettä Suomessa. Sulkusen mukaan 1840-luvulla Suomen Talousseura kääntyi lopullisesti kotipolton lakkauttamisen kannalle. Myös suomenmielinen sivistyneistö määrittä tiukan alkoholinvastaisen kantansa, ei vain kotipolttokysymykseen, vaan myös rahvaan paloviinan käyttötapoihin. Alkoholikysymys nousi erottamattomaksi osaksi niin kutsuttua kansalaisuuskysymystä. Kansalaisuuskysymykseen palautui sivistyneistön ja virkamieskunnan järjestelmällinen taistelu kotipoltoa vastaan. Paloviinaprivilegion säilyminen talonpojilla salpasi koko talouselämän liberalisointia. Sivistyneistön kirjoittelussa kritiikin terävin kärki osui erityisesti paloviinan rahvasta turruttaviin ominaisuuksiin.⁹⁴

Alkoholikysymyksen kansalliset ja sosiaaliset peruselementit hahmottuivat jo 1840-luvulla, mutta varsinaiseen yhteiskunnalliseen mittaansa se nousi vasta 1870-luvulla. Viinan salapoltto jos mikä puhutti niin Kangasniemellä kuin sen naapurustossakin 1800-luvun lopulla. *Mikkelin Sanomissa* julkaistussa artikkelissa nähtiin viinan salapoltto yhtenä syynä alueen jatkuville levottomuuksille:

Näillä seuduin poltetaan julkeasti viinaa, joka sitte kuletetaan Jyväskylää myöte kaupaksi; tästä viinanpoltosta ovat enimmiten talon ja torpan miehet ja heille polttajina ovat semmoiset rosvot ja itselliset, jotka jos jollain tavalla tulisivat oikeuteen vedetyiksi, istuvat sakkonsa vesileivällä. Toiset joitteka maalla ei ole ”ränniä”, polttavat viljansa kuitenkin toisten rännistä; ja jos joku löytyy joka ei sallisi tätä, täytyy hänen olla koston pelosta olla ääneti ja minnes hän kääntyisi kun ruununmiehet asuvat kuuden peninkulman päässä?! Jo tästä vähän selviää miksei saada järjestystä palajamaan näille seuduin, vaan täältä leviää sekä viina että rauhattomuus ja turvattomuus ympäri oleviin seutuihin.⁹⁵

Vuoden 1866 kotipoltto-oikeus lopetettiin, mutta viinapannut eivät lakanneet porisemasta. Päinvastoin Kangasniemi lähipitäjineen tuli kautta maan tunnetuksi salapolton keskuksena. Vuonna 1888 Kangasniemeä sätittiin Suomen häpeäpilkuksi, vaikka samaan hengenvetoon myönnettiinkin salapolton olevan yhtä yleinen ongelma myös sen naapuripitäjissä.⁹⁶

Siinä missä irtolaiset ja viinan salapoltto aiheuttivat päänvaivaa, ei muunlaista rikollisuutta esiintynyt liiemmästi ennen Puikkosia. Rikosjuttuja on toki löydettävissä vanhoista asiakirjoista, mutta suurin osa käsittelee naapurien välistä epäsopua tai maanomistukseen liittyneitä kiistoja.⁹⁷ Antero Manninen huomauttaa, että yleisesti ottaen rikollisuus Kangasniemellä pysytteli suhteellisen vähäisellä tasolla vielä 1700-luvulla: Murhat ja tapot olivat harvinaisia. Näistä mainitaan vasta 1700-luvulta lähtien,

---

⁹³ Pulkkinen 2015, 37–38.

⁹⁴ Sulkunen 1986, 18–19.

⁹⁵ *Mikkelin Sanomat* 9.9.1886.

⁹⁶ Manninen 1962, 22.

⁹⁷ Manninen 1953, 114–115.

siitäkin huolimatta, että käräjillä läpikäytyt tappelut ja toisille aiheutetut mustelmat ovat olleet yleisiä. Kuolemanrangaistuksia jouduttiin antamaan suhteellisen vähän ja useimmissa tapauksista mestatut olivat kangasniemeläisiä lapsensa murhanneita naisia.⁹⁸

Mitä varkauksiin tuli Kangasniemellä, tilastojen mukaan ne pysyttelivät suhteellisen harvinaisina aina 1700-luvun loppuun. Antero Mannisen mukaan rosvoilu ei ollut alueella kovin yleistä vielä 1800-luvun lopullakaan, vaikka ajanjakso ajoittuu juuri Puikkosten rikollisen toiminnan kultakaudelle.⁹⁹ Varkaudet olivat yleisestikin Suomen alueella vielä 1700-luvulla muuhun rikollisuuteen nähden vähälukuisia, vaikkakin ne suhteellisesti lisääntyivät 1800-luvulle tultaessa.¹⁰⁰

Rosvoilun tila asettuu uomiinsa, kun tarkastelee lainsäädäntöä. 1700-luvulla omaisuudesta johtuneet kiistat olivat runsaslukuisesti edustettuina käräjillä ja tästä saattoi johtua myös varkauksien kirjava rangaistuskäytäntö. Esimerkiksi heiniä oli mahdollista viedä rekilasteittain ilman, että teko edes katsottiin varkaudeksi, sillä teossa pohjimmiltaan oli kyse maasta ja omistusoikeuksista. Heinävarkaan saatettiin katsoa olleen hakemassa omiaan pois, eikä rikkeestä seurannut välttämättä muuta kuin sakkoja. Sen sijaan käsiin tarttuneesta miekasta, auranterästä tai rahatukosta tekijälle seurasi hirttotuomio, mikäli varastetun omaisuuden arvo ylitti puoli markkaa. Tällaisissa tapauksissa anastusta ei voitu enää perustella ”kiinteän omistusoikeudella”, vaan teossa oli todella kyse toisen omaisuuden kajoamisesta pahoin aikein.¹⁰¹

Ylikangas toteaa, että varkaan kohtalo oli vielä 1790-luvulle saakka huomattavasti kovempi kuin tappajan. Laki kohteli kiinnijäänyttä varasta paljon ankarammin kuin väkivallantekijää, joskaan laki yksin ei riitä selittämään varkaan ja tappajan erilaista kohtelua. Ylikangas huomauttaa, että lähteiden perusteella ihmiset todella pitivät varasta pahempana rikollisena kuin henkirikokseen syylistynyttä. Ylikangas summaa historian olevan täynnä tapauksia, joissa henkirikoksen tekijä istuu myöhemmin tuomionsa jälkeen arvostettuna lautamiehenä oikeudessa. Syylistyminen ihmisen surmaan ei siis automaattisesti tehnyt epäkelvoksi tuomitsemaan muita. Varkaita ei sitä vastoin lautakunnassa näkynyt, vaan pienikin merkki epärehellisyydestä vei heti lautakuntapaikan. Yhtä liukas lähtö lautakunnasta tuli niille, jotka syylistyivät taikuusrikokseen.¹⁰²

On kiinnostavaa, ettei Antero Manninen mainitse mitään taikuuteen liittyneistä rikoksista, vaikka taikauskoa Kangasniemellä muutoin käsittelee. Manninen huomauttaa, että Kangasniemeläiset

---

⁹⁸ Manninen 1953, 182–186.

⁹⁹ Manninen 1953, 181.

¹⁰⁰ Manninen 1953, 182–186.

¹⁰¹ Ylikangas 2000, 62.

¹⁰² Ylikangas 2000, 89.

olivat yleisesti ottaen melkoisen taikauskaisia, eikä taikauskoon purrut muu kuin vasta myöhemmin kansakoulujen yleistymisen. Vielä 1800-luvun lopulla kulkutautiin sairastunutta naista yritettiin parantaa vanhanaikasin taioin ja vanhan uhripuun kaatajan uskottiin sairastuneen kuolettavasti rangaistuksena teostaan.¹⁰³

Mutta olipa henkilö sitten syyllistynyt varkauteen tai taikuuteen, molemmissa tapauksissa yksilöön kohdistui epäluuloja. Ylikangas selittää asiaa siten, että useimmissa tapauksissa varastelevat ihmiset eivät kuuluneet vakinaiseen maatalviljelevään väestöön. He olivat enimmäkseen irtainta kuljeskelevaa sakkia ja varastelivat elääkseen. Heillä ei ollut vankkoja sukuja takanaan, kuten paikallaan asuvilla talonpojilla oli, eikä kruunukaan ollut menettänyt heissä suuria verotuloja. Varkaiden osalta oli siis tasan yhtä vähän toivoa suurista korvauksista ja verotuloista, kuin oli pelkoa sukulaisten kostosta. Samalla ankarien tuomioiden kautta korostettiin omistamisen oikeutta ja siihen liittynyttä pyhyyttä.¹⁰⁴

Varkauden lukeminen rikoksista pahimpiin aiheutti kuitenkin sen omituisen seuraamuksen, että se loi tasa-arvoisuutta varkaiden keskuuteen. Varkaudesta kiinni jääneen oli hankalampaa kiemurrella vapaaksi tai päästä oikeudessa lievemmillä seuraamuksilla. Sama ei pätenyt esimerkiksi tappoon syyllistyneen tapauksessa, jossa asema ja varallisuus saattoivat hyvinkin vaikuttaa tuomion laatuun ja ankaruuteen. Vaikka varkaita tuottivat suurimmaksi osaksi irtain väestönosa, ei ylempien luokan varas päässyt oikeudessa irtolaista helpommalla. Varkaudesta sai tuomion ja häpeäleiman otsaansa, edustipa sitten yhteiskunnalliselta statukseltaan mitä tahansa.¹⁰⁵

Varkaudesta tuomitseminen oli myös hyvin johdonmukaista. Johdonmukaisuuteen vaikutti muun muassa se, että varastamisen katsottiin muuttuvan helposti elämäntavaksi. Toisaalta myös salakähmäisyys oli yksi niistä seikoista, joka painoi varkautta rikosten galleriassa alimpaan kastiin. Teko tehtiin salaa, toisinaan yön pimeydessä. Sellaiselta ei ollut mahdollista suojautua muutoin kuin vahvoilla ovilla ja suurilla lukoilla, eikä sekään estänyt päättäväistä pitkäkyntistä tavoittamasta varjeltua aarretta. Tällainen kiero toteutustapa kavahdutti ihmisiä enemmän kuin avoin tappo, jolla saattoi olla aikalaisten silmissä jopa järkeen käypä motiivi.¹⁰⁶

---

¹⁰³ Manninen 1962, 18.

¹⁰⁴ Ylikangas 2000, 90–91.

¹⁰⁵ Ylikangas 2000, 90.

¹⁰⁶ Ylikangas 2000, 92.

3.2 Viinankeitosta se kaikki alkoi

Ensimmäinen rikos alkoi viinan teosta. Ei se käynyt, se isännäksi ylentäminen niin kuin me tuumattiin, se eukko varsinkin.¹⁰⁷

Se, että Ananias Puikkosen rikollinen kierre lähti liikkeelle juuri viinan salapoltoista, ei Kangasniemen mittakaavassa ole kovinkaan hämmästyttävää. Puulaveden ympäristö oli ihanteellinen salapolton kannalta, sillä kelirikon aikaan saarille oli lähes mahdotonta päästä laittomuuksia kitkemään. Saariston toiminta oli paikallisten yleisessä tiedossa ja kelirikon aikaa nimitettiin naureskellen sallitaksi viinankeiton ajaksi. Päävaikuttimet salapoltoon olivat taloudellisia. Manninen laskee, että 1880-luvulla tynnyrin rukiita ja puoli tynnyriä kauroja saattoi ostaa 20 markalla, joista tehtailija sai parissa vuorokaudessa valmiiksi 40 tuoppia ”korpijunkaaria”. Kun viinatuopin käypä hinta oli kaksi markkaa, puhdas voitto oli 60 markkaa. Salapoltoa esiintyi kaikkialla pitäjässä, joskin jotkin kylät olivat toisia aktiivisempia otollisten maantieteellisten sijaintiensa vuoksi. Erityisesti tällaisia kyliä oli pitäjän rajaseuduilla, jonne viranomaisten valvonta ei yltänyt keskikyliänsä tavoin.¹⁰⁸

Mikkelin Sanomissa huomioitiin alueen laitonta viinateollisuutta seuraavasti:

Syystäpä tuleekin kansasta sananparsi: ”ettei millään elinkeinolla nykyään niin hyödytä, kuin viinankaupalla.” Kuinka helposti se sitten kaupaksi kulkee, ei tarvinne pitempiä selityksiä, kuin tiedetään että viinanmyyjä ja ostaja harvoin vetävät eri köyttä. Siispä kirkkopaikoistakin tulee miehiä, joiden kupeet ja liepeet on täytetty taskumattiloilla [...]¹⁰⁹

Viinankeitolla on pitkä historia ja sen juurtuminen kansanperinteeseen ei ollut vain Kangasniemen ongelma. Aivan aluksi viinanpolton hallitsivat vain herraskartanot ja pappilat. Papeilla oli usein kierroksillaan viinaa matkassaan, lähinnä omaksi lääkkeeksi, mutta myös armon ja suosionosoituksen antamiseksi. Tuolloin viinaa tislattiin vielä ranskalaisista viineistä, mutta uskonpuhdistuksen jälkeen viinanpolto viljasta yleistyi. Viljan käyttö raaka-aineena lisäsi tuotantoa ratkaisevasti, olihan raaka-ainetta tarjolla paljon runsaammin kuin rankalaisia viinejä. Keittotaito laajentui sotilaiden mukana myös talonpoikaisiin piireihin ja se periytyi sukupolvelta toiselle. Viinankeitossa käytetyt työkalut vakiintuivat nopeasti ja pysyivät samanlaisina vuosisatoja. Samoja keittovälineitä käytettiin sukupolvesta toiseen ja kotipolto säilytti asemansa säädöksistä ja vastaiskuista huolimatta.¹¹⁰

---

¹⁰⁷ Mauno Mannisen käsikirjoitus, 17.

¹⁰⁸ Manninen 1962, 31.

¹⁰⁹ *Mikkelin Sanomat* 8.12.1887.

¹¹⁰ Pöysä 1982, 17- 23.

1700-luvulta lähtien papisto alkoi kiinnittää huomiota rahvaan juopotteluun. Matti Peltonen katsoo tämän alkoholinkulutukseen kohdistuneen kiinnostuksen pohjautuneen lähinnä pyrkimyksiin laajentaa verotuspohjaa ja tehostaa tuotantoa. Näin ollen katseet kohdistuivat myös alkoholin käyttöön ja sen kontrolloinnin tarpeeseen. 1700-luvun rakennemuutos asenteissa ja ideologiassa näkyi siten, että juopottelua alettiin pitää syntinä ja kansalle alettiin opettaa entistä tiukempaa alkoholimoraalia.¹¹¹ Esimerkiksi Kangasniemellä vuoden 1729 rovastintarkastukseen saapui muuan vehmaskyläläinen torppari niin umpihumalassa, että joutui jalkapuuhun tekojaan miettimään. Torpparin tapaus ei ollut ainoa laatuaan: samassa tilaisuudessa kerrottiin, että eräät pitäjäläiset kaupittelivat kirkonmäellä olutta ja viinaa hankkiakseen rahaa kruununmaksuihin. 1700-luvun puoleenväliin tultaessa asiaan oli puututtu jo siinä määrin, että kirkonmäellä ei ainakaan julkisesti enää harjoitettu viinaksien myyntiä.¹¹²

1800-luvulla kansa joutui entistäkin tiukempaan syyniin alkoholinkulutuksen osalta, joskin tiedot vaihtelevat huomattavasti. Joidenkin arvioiden mukaan vuosisadan ensimmäisellä neljänneksellä Suomessa juotiin jopa 16 litraa puhdasta alkoholia asukasta kohden vuodessa, mutta 1850-luvulle tultaessa kulutus oli laskenut alle kahdeksaan litraan. Saattaa kuitenkin olla, että aikalaisviranomaiset ja historiankirjoittajat ovat liioitelleet lukuja. Jonna Pulkkinen huomauttaa, että ulkopuolisille tarkkailijoille kansa näyttäytyi ”kollektiivisena toiseutena”, jonka pieni häiritsevästi ja juopottelevasti käyttäytyvä osa tulkittiin koko rahvaan perusominaisuudeksi.¹¹³

Koko autonomian ajan Suomen alueella oli voimassa Ruotsinvaltan aikainen paloviina-asetus. Siinä paloviinan valmistus oli kytketty maanomistukseen ja kaupungeissa kiinteistön omistukseen. Viina-vero tuli maksaa maatilan manttaaliluvun mukaan riippumatta siitä, käyttikö kotipoltto-oikeutta tai oliko viinanpoltto kyseisenä vuonna rajoitettua tai peräti kokonaan kiellettyä.¹¹⁴ Toki viinanpolttoa oli säännöstelty jo aikaisemminkin, mutta tällöin verotuksen kohteena oli lähinnä myyntiin tarkoitettu viina. Esimerkiksi 1730-luvulla Kangasniemeltä löytyi kyllä niitäkin, jotka maksoivat vuonna 1731 säädettyä veroa myyntiä varten harjoitetusta viinanpoltosta. Kuitenkin suurin osa kangasniemeläisistä valmisti viinaa vain kotitarpeisiin.¹¹⁵

Salapolttoja esiintyi jo ennen luvallisen kotipolton lopettamista. Laittomuuteen houkutteli osaltaan kotipolton rajoitteet, osaltaan laillisen viinan hinta. Suurin osa salapolttajista 1800-luvulla lienee kuullut maattomaan väestöön, jolla ei ollut poltto-oikeutta lainkaan, mutta jolla tällä keinoin oli

---

¹¹¹ Peltonen 1997, 18–21.

¹¹² Manninen 1953, 183.

¹¹³ Pulkkinen 2015, 28.

¹¹⁴ Peltonen 1997, 29.

¹¹⁵ Manninen 1953, 183.

mahdollisuus hankkia viinansa huokeammalla. Kotipolttoon oikeutettujen oli laillisen polttoajan päätyttyä tuotava viinankeittovälineensä nimismiehen määräämiin paikkoihin, missä ne sinetöitiin aloilleen. Takaisin laitteet nimismiehen huostasta sai vasta virallisen polttoajan alettua ja maksamalla määrätyn maksun. Tällä tavoin tilallisten kotipolttoa oli helpompi valvoa, vaikkakin Kangasniemen tapauksessa pitäjän laajuus teki mahdottomaksi tehokkaan valvonnan. Varsinkin kelirikon aikana valvonta oli miltei mahdotonta ja Kangasniemen lukuisilla saarilla oli helppoa harjoittaa salapolttota pelkäämättä kruunun valvovaa silmää.¹¹⁶

Julkisesta juopumuksesta annetut rangaistukset olivat sakon muodossa melko ankaria, mutta siitä huolimatta niitä jaettiin Kangasniemellä suhteellisen paljon. Asukkaita saattoi saapua käräjille niin juovuksissa, että oikeuden oli pakko sakottaa heitä paikanpäällä. Myös kirkossa toisinaan todistettiin pahennusta herättävää käytöstä: Kerrankin eräs haudankaivaja marssi kirkkoon kesken toimituksen vaatien pappia vaikenemaan. Vaateelle koitui hintaa, sillä haudankaivajalle langetettiin tapahtumasta 60 hopeataalerin sakot. Kuntalaisten reipas alkoholinkäyttö herätti siinä määrin keskustelua, että viralliset tahot Kangasniemen kuntakokousta myöten pohtivat, kuinka kuntalaiset saataisiin käyttäytymään siivosti kirkossa ja sen läheisyydessä.¹¹⁷

Joulukuussa vuonna 1856 ruotsinkielinen *Wiborg* lehti kirjoitti, että yöpakkaset olivat tuhonneet viljasatoa tuoden vanavedessään rankan talven ja kevään. Kirjoittajan mukaan edes uhkaava nälänhätä ei estänyt kangasniemeläisiä käyttämättä osaa viljasta viinanpolttoon, saati luopumaan siitä kokonaan.¹¹⁸ Kirjoituksesta heijastuu 1800-luvulta alkanut taistelu talonpoikien kotipoltt-oikeutta vastaan. Suurtuottajien kannalta talonpoikien pientuotanto kilpaili samoista markkinoista ja turmeli mahdollisen kysynnän heidän tuotteiltaan tilallisväestön keskuudessa. Samalla kotipoltossa alettiin nähdä kaikkien yhteiskunnallisten ongelmien lähde ja kotipolton loppumisen katsottiin toimivan lääkkeen tavoin köyhyyteen, rikollisuuteen ja siveettömyyteen.¹¹⁹

Toisaalta myös köyhyys ja siveettömyys tuntuivat olevan Kangasniemen ongelmia viinanpolton ohella, mikäli on uskomisen paikallislehtien kirjoituksia. *Mikkelin Sanomissa* eräs tuhtunut kirjoittaja toteaa, että Kangasniemellä vallitsee ”[...] kauhean alhainen siveellinen kanta [...]”¹²⁰. Kirjoituksessa pohdittiin sitä, kuinka tälle virkavallan ulottumattomissa olevalle alueelle saataisiin rauha ja järjestys. Kirjoittajan mukaan alueella kun mellastivat järjestäytyneet rosvojoukot, jotka tekivät sotaisia hyökkäyksiä usean kunnan alueella. Rosvojoukot olivat kirjoittajan mielestä

---

¹¹⁶ Manninen 1953, 183.

¹¹⁷ Manninen 1953, 182–184.

¹¹⁸ *Wiborg* 9.12.1856.

¹¹⁹ Peltonen 1997, 30–31.

¹²⁰ *Mikkelin sanomat* 9.9.1886, s.2.

luonnollinen jatkumo alueen jo ennestään turvattomalle ja rauhattomalle ilmapiirille, olihan pitäjässä jo iät ajat polteltu viinaa niin, että sen laatu tunnettiin aina Jyväskylässä saakka.

3.3 Metsäkaartin valtaannousu

Illat oli jo pimenneet, murrettiin ovi. Sen olin oppinut Kejos-vainaalta niin hyvin, että joka paikasta menin sisään kuin kotiin omalla avaimella ikään.¹²¹

Kangasniemen rosvoihin viitattiin toisinaan *Mikkelin Sanomissa* nimellä *Metsäkaarti*. Useimmiten lehdessä kaartiin viitattiin vain rosvoina tai Kangasniemen rosvoina. Metsäkaarti viittasi rosvojen tapaan lymyillä metsissä ja kadota takaisin niiden uumeniin, pois virkavallan ulottuvilta. Kangasniemen rosvojoukosta alettiin kirjoittaa aktiivisesti *Mikkelin Sanomissa* vuodesta 1885 lähtien. *Mikkelin Sanomissa* kerrottiin 23.7.1885, että Kangasniemellä majailee ”Rosvojoukko, johon kuuluu 8 henkeä Kangasniemen pitäjästä, eräs ennen vankina ollut mies päällikkönä [...]”. Joukon johtajalla viitattiin tuolloin Vilhelm Seppäseen, joka saatiin kiinni melko pian artikkelin ilmestymisen jälkeen.¹²² *Mikkelin Sanomien* kirjoituksissa rosvojoukot mainittiin usein monikossa, jolloin oletettavasti joukkoja on ollut useampia. Toisaalta saattoi myös olla niin, ettei alueen asukkailla todellisuudessa ollut aavistustakaan siitä, montako joukkoa alueella majaili, tai montako henkeä mihinkin joukkoon kuului. Syyskuun lehdessä eräs kirjoittaja mainitsee, ”[...] että joka vuosi näissä paikoin järjestetään säännöllisiä rosvojoukkoja, jotka sitten ylt’ympäri tekewät sotaisia ryöväyksiään [...]”¹²³. Olipa alueella rosvojoukkoja sitten yksi tai useampi, voidaan artikkelin perusteella tulkita rosvoilun jatkuneen alueella jokakesäisenä riesana jo hetken aikaa.

Vuonna 1885 elokuussa pidetyssä Kangasniemen kuntakokouksessa rekolalainen maanviljelijä David Valjakka toi samaisen asian esille:

Talollinen David Valjakka Rekolasta pyysi nyt puhelupaa, ja sen saatuaan selitti että noin kahdeksantoista henkilön suuruinen rosvojoukko raiwoaa kunnassa ja ovat tehneet warkauksia ja ryöwäyksiä aivan tiheään, eivätkä ruunun palveliat koko seikasta ota waaria, waikka hän sanoi siitä apulais Nimismiehelle Otto Kuituselle Nimismies Lang’in reissussa ollessa, ilmoittaneensa, ja pyysi David Valjakka Kuntakokouksen keskustelemaan ja neuwottelemaan, mitä olisi tehtävä semmoisen yleiselle turvallisuudelle waarallisen joukkion häikäisemiseksi.¹²⁴

---

¹²¹ Arjava 2012, 35.

¹²² Arjava 2012, 38.

¹²³ *Mikkelin Sanomat* 25.8.1896

¹²⁴ Kuntakokouksen pöytäkirja 23.8.1885, Ca:2. Sama ote löytyy myös Arjava 2012 s. 37 ja Manninen 1962 s. 23–24.

Valjakan kertoma tapaus oli sama, josta *Mikkelin Sanomissa* oli uutisoitu heinäkuussa. Vaikka Valjakan kuvaileman joukon pääluku osattiin ilmoittaa tarkasti, nimetä jäsenistä osattiin vain muutama. Siinä missä *Mikkelin Sanomat* mainitsi heinäkuun lehdessään vain joukon kahdeksan kangasniemeläistä jäsentä, osasi Valjakka määrittellä joukon jäsenmäärän paljon suuremmaksi. Ilmeisesti jäsenet olivat kotoisin eripuolilta Savon aluetta ja kuuluivat pääosin köyhään irtaimen väestöön. Joukkoon saattoi kuulua myös sellaisia jäseniä, jotka eivät olleet tiukasti mukana rosvojoukon toiminnassa, vaan jotka tilanteesta riippuen värvättiin mukaan ryöstöretkille. Kokouksessa nimeltä mainittiin Vilhelm Timonpoika Seppänen¹²⁵ äiteineen, vaimoineen ja kaksine veljineen. Lisäksi mainittiin Tuomas Puikkosen kaksi poikaa, Ananias ja Topias Puikkonen. Kuntakokouksessa ei rosvojen aseistuksesta mainittu erikseen, mutta *Mikkelin Sanomat* korosti joukon jäsenten olevan vaarallisia ja ampuma-asein varustettuja sukupuoleen katsomatta.¹²⁶

Kokouksessa myönnettiin Valjakan puheet todeksi ja todistettiin rosvojen harjoittaneen ryöväyksiä runsaasti kesäkuusta elokuuhun sekä kunnassa että kunnan rajoilla. Kuntalaiset tekivät luettelon, josta ilmeni tarkemmin ryöstösaaliiden koostumus ja rahallinen arvo. Pääosin oli varastettu viljaa, elintarvikkeita, rahaa, aseita ja työkaluja:

- a) Ohensalossa torppari Kalle Peuhalta murtowarkaudella wieneet 9 naulaa woita
- b) Wehmaskylästä Otto Hulkolta murtowarkaudella lähes 200 mk rahaa
- c) Paappalassa talolliselta Paavo Hokkaselta murtowarkaudella woita ja waatteita 150 markan arwosta
- d) Rekolasta talolliselta Daniel Waljakalta kolmet tynnyriä otrajauhoja talontarwis myllystä
- e) Wehmaskylässä talolliselta Kalle Toivakalta Sepän paja kalut
- f) Ohensalossa talolliselta Nikodemus Heinikaiselta 8 viitaketta heinäniitulta
- g) Reinikkalassa torppari Paavo Manniselta murtowarkaudella 20 kappaa rukiita ja 2 naulaa woita
- h) Kutemajärvellä mylläri Asarias Hämäläiseltä 2 pyssyä sepän pajasta.
- i) Makkolassa Torppari Josef Hokkasen torpassa ryöwännyt waatteet ja ruokatawarat uhaten kotona olewaa waimoa ampua, jos rupiaisi apua huutamaan, kun olivat hänet huoneeseen salwanneet. Waimo oli tuntenut tämän roswon Wille Seppäseksi.
- j) Laitilassa Elinkimies Aron Nousiaiselta murtowarkaudella waatteita ym. 40 markan arwosta.
- k) Synsiössä torppari Daniel Hokkaselta murtowarkaudella 4 ruisjauhoja, kaikki leivät sekä 5 naulaa woita.
- l) Synsiössä talolliselta Henrik Manniselta nuotan perät leikanneet ja wieneet nuotan perät katoksesta.
- m) Salmenkylästä talolliselta Heikki Tissarilta samoin leikanneet ja wieneet nuotan perät katoksesta
- n) Tiiholasta Lampuoti August Hokkaselta tappaneet ja syöneet 2 lammasta laitumelta
- o) Paappalasta torppari Matti Kuituselta tappaneet ja syöneet 1 ison pässin
- p) Kutemajärvellä talolliselta Adam Toivakalta murtowarkaudella 3 tynnöriä rukiita
- q) Rytkölässä torppari Basilius Ikoselta murtowarkaudella 20 kappaa ruisjauhoja, 10 kappaa talkkunajauhoja, 1 luotipyssy, leipiä ja 1 hattu ja Kangasniemen rajamailla Leivonmäen pitäjässä polttaneet heinäladon, warastaneet hewosen ja 2 lammasta, Gustaf Pekkasetta 1 pässin ja talolliselta Kalle Hovilalta ja Kangasniemen rajalla Jyväskylän puolella ampuneet torppari Filip Halttusta

¹²⁵ Seppäsen etunimi näkyy muodoissa Vilhelm ja Ville.

¹²⁶ Kuntakokouksen pöytäkirja 23.8.1885, Ca:2. Sama ote löytyy myös Arjava 2012, 37–38 ja Manninen 1962, 23–24.

wastaan kolme pyssyn laukausta kumminkin ilman sattumatta yöllä tämän kuun 13. päivää wasten, kun esti heitä torppaansa warastamasta.¹²⁷

Merkittävimmät luettelossa listatuista tapauksista olivat torppari Josef Hokkasen ja Filip Halttusen torpissa tapahtuneet ryöstöt. Hokkasen torpasta oli viety vaatteet ja ruokavarat salvaten kotosalla ollut vaimo huoneeseen. Vaimo uhattiin ampua hengiltä, mikäli tämä alkaisi huutaa apua. Hötäkästä huolimatta vaimo ehti tunnistaa yhden rosvoista.

Heikki Ylikangas huomauttaa, että yleensä ihmisillä oli tarkka käsitys siitä, kenen työn jäljet pihapiirissä irvistelivät.¹²⁸ Koska miltään muulta taholta ei saanut menetetyistä omaisuudesta korvauksia, oli Filip Halttunen itse yrittänyt estää torppansa ryöväyksen. Vastustelun seurauksena Halttusta kohti ammuttiin kolme laukausta, joista kuitenkin yksikään ei haavoittanut. Tapaukset ovat listatuista rikoksista merkittäviä sen vuoksi, että ne asettivat rosvoet heti astetta kovempaan liigaan. Menestyksellinen varastaminen edellytti onnekasta sattumaa tai kärsivällisen tiedustelun avulla etsittyä sopivaa tilaisuutta. Yleisesti varkaat suosivat aittoihin murtautumista ja välttelivät asujaimistoihin tunkeutumista. Näin toimivat pääosin myös Kangasniemen rosvoet, sillä kuntakokouksen luettelossa mainitusta seitsemästätoista tapauksesta vain kahdessa kerrottiin uhrien olleen kotosalla ja rosvojen uhanneen heitä aseilla. Asujaimistoihin murtautuessa murto muuttui helposti ryöstöksi, kun paikalla sattuikin olemaan ihmisiä. Tällöin myös rangaistukset muuttuivat oikeudessa heti paljon kovemmiksi.¹²⁹

Mikkelin Sanomien kirjoituksissa tuodaan usein esille niitä tapoja, joita rosvoet käyttivät hämätäkseen asukkaat muualle. Tällöin rosvoilla oli mahdollisuus päästä vähemmällä vaivalla käsiksi talojen omaisuuteen. Vaikka lehden artikkeleissa viitataan lähestulkoon aina rosvojen aseistukseen ja vaarallisuuteen, kohdistettiin lukijoiden huomio myös rosvojen toimintatapoihin. Ihmisiä haluttiin varoittaa aseistuksesta, mutta samalla varoitettiin ennen kaikkea huijausyrytyksistä, jotka saattoivat johtaa omaisuuden menetykseen. Nokkelilla huijauksilla rosvoet saivat ihmiset pois jaloistaan ja samalla säästyivät henkilövahingoilta.¹³⁰ Esimerkiksi metsäpalon aiheuttaminen tuntui olevan joukolle tunnusomaista. Metsäpaloa sammuttamaan rientäneet ihmiset jättivät asujaimistot vartioimatta ja nopean hälytyksen vuoksi ovet lukitsematta. Asukkaiden sammuttaessa paloa rosvoet saattoivat hiippailla taloihin ja aittoihin huomaamatta ja kaapata arvotavara parempaan säilöön.

---

¹²⁷ Kuntakokouksen pöytäkirja 23.8.1885, Ca:2. Sama ote löytyy myös Arjava 2012, 37–38 ja Manninen 1962, 23–24.

¹²⁸ Ylikangas 2003, 91.

¹²⁹ Lappalainen 2001, 89.

¹³⁰ *Mikkelin Sanomat* 23.7.1885.

Näistä metsien sytyttämisistä uutisoitiin muun muassa *Mikkelin Sanomissa*. Esimerkiksi 23.7.1885 julkaistiin kirjoitus Kangasniemen rosvoista:

Erään henkilön he owat jo pyssynsä luodilla kuolettaneet ja sitä paitsi owat he tehneet muutamia wähempiä ryöwäyksiä. Metsiä sytyttelee tuo heittiöjoukko tuleen, jotta saisivat ihmiset lähtemään tulta sammuttamaan, joten sitte pääsiwät talojen omaisuuden hoitajiksi.

Lehden mainitsemasta kuolemantuottamuksesta ei ole muissa lähteissä mainintaa, joten siltä osin artikkelissa luultavasti on liioittelua. Suuremmilla lehdillä usein oli syrjäseuduilla kirjeenvaihtajia, jotka uutisoivat alueidensa merkittävimpiä tapahtumia. Joskus lehtien artikkelit saattoivat olla puhtaiden huhupuheiden perusteella kirjoitettuja, kun varsinainen tiedonkulku tapahtui pitkälti suullisen viestinnän kautta.¹³¹ Kuitenkin artikkelin eräänä tarkoituksena lienee ollut kiinnittää lukijoiden huomio itse rosvoihin ja heidän tapoihinsa päästä käsiksi toisten omaisuuteen. Alueen asukkaille haluttiin tehdä selväksi, ettei metsäpalon syttyessä kannattanut jättää asujaimistoja kokonaan vartiotta, mikäli haluttiin pitää omaisuus turvassa.

Kuntakokouksessa Valjakka vielä tiedusteli, millaisiin toimenpiteisiin kangasniemeläisten tulisi ryhtyä yleisen turvallisuuden vaarantavan joukon taltuttamiseksi. Vaikka Valjakka kertoi olleensa asiasta yhteydessä apulaisnimismies Otto Kuituseen, ei asia ollut toistaiseksi herättänyt sen suurempia toimenpiteitä. Kuntakokouksessakaan ei osattu asiaa ratkaista, eikä mihinkään suoriin toimenpiteisiin ryhdytty rosvojoukon hillitsemiseksi. Asialle alettiin tehdä jotain oikeastaan vasta kesällä 1886, jolloin läänin kuvernööri otti asiakseen saada rosvot kiinni. Kuvernööri ryhtyi painostamaan paikallisia nimismiehiä toimenpiteisiin ja painostuksen myötä myös kunnat saatiin lupaamaan kiinniottopalkkioita sekä itse rosvoista, että heidän apureidensa ilmiannoista ja kiinniotosta.¹³²

Kuntakokouksessa esitettiin, että nimismieheltä oli tullut käsky asettaa vartioita niille alueille, joilla varkaita esiintyi runsaimmin. Käskyä ei toteltu, eivätkä kuntalaiset suostuneet nimismiehen vaateeseen. Kuntalaiset katsoivat kiinniottopalkkion olevan riittävä motivoimaan rikollisten kiinniottoon, olihan varkaista asetettu 30 markan ja varkaiden suojelijoista 34 markan kiinniottopalkkiot.¹³³ Jonkinlaisia tuloksia oli jo saavutettu ennen kuin kuvernööri oli puuttunut asiaan: Vilhelm Seppänen saatiin kiinni kesällä 1885 ja hänet tuomittiin kolminkertaisesta ryöstöstä elinkaudeksi kuritushuoneeseen. Kuitenkin kuvernöörin puuttumisella oli syynsä:

---

¹³¹ Esimerkiksi *Mikkelin Sanomissa* Kangasniemen ja Joutsan alueista uutisoi kirjeenvaihtaja Monen Ääni Joutsasta ja joutsalainen näkökulma kuvastuu usein kirjoituksista, jotka käsittelevät Kangasniemeä. Esimerkkinä *Mikkelin Sanomat* 15.7.1886.

¹³² Arjava 2012, 39.

¹³³ Kuntakokouksen pöytäkirja 23.8.1885, Ca:2.

Rosvoja kuuluu vielä olevan koko parvi Kangasniemessä, vaikka onki jo kymmenkunta kiinni saatu. Eräs sanotun pitäjän mies kertoo niitä nähneensä 12 miestä salolla atrioimassa. Ateriakseen oliwat walmistaneet lehmän, jonka ottiwat laitumelta karkoitettuaan paimenet muutamalla laukauksella. Kaikki oliwat he ampuma aseilla warustetut. Apua ei ollut lähellä saatawissa, jonka tähden miehen ei auttanut muu kuin kiireesti hiipiä tiehensä.¹³⁴

Seppänen ei ollut ainoa alueen kiinni jäänyt rosvo, vaan kiinni oli otettu artikkelin mukaan jo useampia. Rosvojen kiinniotto ei kuitenkaan ratkaissut alueen rosvopulmaa: Ananias Puikkonen veljensä Topiaksen kanssa kokosivat jo joukkoja uuteen nousuun.

3.4 Metsäkaartista Puikkosiksi

Se, miten Ananias retkiltään päätyi takaisin synnyinseuduilleen rosvoilemaan, oli monen mutkan takana. Harha-askel rikoksen polulle ei suinkaan ollut rationaalisen harkinnan tulos, vaan ennemminkin sattumien kauppaa:

Läksin Kotkaan, ja harhailin, jouduin Oro Matin renkipojaksi, viinankuljettaja. Venäjän puolelta Laatokalta tuotiin pirtua ja viinaa Pitkäänrantaan ja Karjalaan ja pidettiin sitä kauppaa ainakin kaksi vuotta. Mentiin rukiinleikkuaan aikaan Säkijärven kirkolle, Nahkapöksyn talkoisiin. Siinä Matti joutui nimismiehen kanssa tekemisiin ja puukotti sen, pääsi karkuun Tervajoelle, vangittiin heti seuraavana päivänä.[...] Minä jouduin harhailemaan yksikseni, Uuraalle, koetin olla Lastuussa. Se puoli maailmaa oli tulevinaan niin ahtaaksi, että kaikki ihmiset tunsivat, mikä mies olin. Piti muuttaa Norjaan ja Lappiin, ja se matka alkoi siitä, kun ne läksivät tuihtuilemaan minun kanssani liikaa siellä Viipurin puolella ne poliisit.¹³⁵

Näin Mauno Mannisen muistelmissa kuvataan Ananiaan vaiheita Matara-Ahon jälkeen. Kun isännän pesti ei innostanut, eikä torpan hoitokaan lähtenyt onnistuakseen, kutsui maailma miestä matkaamaan. Yhteenotot poliisin kanssa alkoivat jo varhain ja ensimmäiset vakavammat rikokset koostuivat lähinnä viinan salakuljetuksesta ja pienimuotoisista kahakoista. Asioiden hankaloituessa Viipurissa Ananias päätti lähteä hieman pidemmälle reissulle. Ananiaan retki Norjaan ei ollut ajassaan tavaton, vaan Peräpohjolan asukkaat olivat tottuneet liikkumaan kalastusretkillään Ruijan rannikolla. Nälkävuosien myötä yhä enemmän irtainta väestöä oli hakeutunut Jäämerelle kausikalastukseen ansion toivossa ja näin lisännyt Pohjoiseen menevää liikennettä. Tällaiseen kalastusseurueeseen Ananiaskin lienee osallistunut Norjan matkasta puhuessaan. Matkakumppanista muodostui Ananiaan oppi-isä tulevaisuuden ammattiin:¹³⁶

Oulun kaupungissa matkatoveriksi tarttui kova korttimies, Matti Kejonen. Neljä vuotta kolme kuukautta piettiin sitten kortinpeluuta Norjassa ja Ruotsissa Sitten tuli ero Sundsvallin kaupungissa, kun minä läksin

¹³⁴ *Mikkelin Sanomat* 22.10.1885.

¹³⁵ Mauno Mannisen muistelmat, 17–18. Sama löytyy Arjava 2012, 31, joskin hieman erilaisessa kirjoitusasussa.

¹³⁶ Arjava 2012, 33.

Vesisaareen. Mutta kohta sain jo kuulla, että Kejosen olivat toiskieliset puukottaneet, kun oli tullut riitaa korttipöydässä. Sen Kejosen kanssa minä opin siihen varkauden ammattiin.¹³⁷

Sitä, miten Ananias lopulta rekrytoitui Seppäsen joukon riveihin, ei mainita muistelmissa eikä myöskään virallisemmissä lähteissä. Muistelmien pohjalta voitaisiin olettaa, ettei Ananias enää ollut untuvikko Seppäsen riveihin liittyessään. Asennemuutos huokuu sekä Arjavan teoksesta, että Mauno Mannisen kirjoittamista muistelmista. Ennen Seppäsen joukkoon liittymistä Ananias kuittaili tekojaan melko leikkimielisesti nuoren miehen pikku kolttosina. Vaikka Ananiaan omasta ajasta Kangasniemen rosvojen riveissä ei juurikaan kerrota, huomautettiin kuitenkin, että tästä vasta todellinen rikollinen ura alkoi. Enää rikoksia ei ollut soveliasta kuitata kolttosina, eikä toimilla sopinut kehuskella senkään vertaa.¹³⁸

Kokemus erinäisissä hämärepuuhissa saattaisi selittää sen, miten Ananias otti haltuunsa Kangasniemen rosvojoukon melko nopeasti Seppäsen poistuttua kuvioista. Seppäsen joukkio joko hajaantui erilleen ja Puikkokset täyttivät kahdestaan valtatyhjiön. Tai sitten Puikkokset jatkoivat saman tien toimintaa siitä, mihin Seppänen oli lopettanut. Muutos kuitenkin on havaittavissa nimipolitiikassa: *Mikkelin Sanomissa* Metsäkaarti ja Kangasniemen rosvo vaihtuivat *Puikkosiksi*. Rosvoihin viitattiin enää pelkästään Puikkosina, vaikka tekoihin osallistui todennäköisesti aina muitakin. Nimityksen vaihtaminen on merkittävää, sillä se kuvastaa alueen suhtautumista rosvoihin: Ihmiset tunnistivat ennen kaikkea Puikkokset. Puikkosia pelättiin ja heidät miellettiin syytänsä alueen rikoksiin.¹³⁹

Marraskuussa 1886 tilanne alkoi toden teolla tukaloitua Kangasniemen kunnan reuna-alueilla. Leivonmäen, Joutsan, Kangasniemen ja Hirvensalmen pitäjien alueella lehtikirjoitusten mukaan vallitsi laittomuuden tila ja ihmiset pelkäsivät rosvoja henkensä edestä. *Mikkelin Sanomissa* julkaistiin taas aiheeseen liittyvä kirjoitus, ja nyt pelko oli tullut jäädäkseen:

[...] mutta kuitenkin pääasiallisesti niistä suurista rosvojoukoista joita täällä kolmon tahi neljän pitäjän nurkilla kuljeskeli tämän kesän tuhojaan tekemässä alituinen pelko oli aina mielessä josko tänä yönä tulee noi pelwon kuninkaan käskyläiset tuhotöitänsä tekemään, ja se ajatus wei unen silmistä, [...]¹⁴⁰

Puikkokset jatkoivat ryöstelyä entiseen malliin. Metsäpalojen sytyttely ja tiedustelu kuuluivat vakiomenetelmiin. Kun tiedettiin, missä joku kyläläisistä säilytti arvotavaroitaan, hiivittiin hämärän turvin paikanpäälle varkaksiin. Saattoi olla, että joku oli ollut töissä talossa aikaisemmin ja nähnyt

---

¹³⁷ Arjava 2012, 31.

¹³⁸ Arjava 2012, 31–33, sekä Mauno Mannisen muistelmat, 17–18.

¹³⁹ Muutos on nähtävillä *Mikkelin Sanomien* artikkeleissa vuosien 1885–1886 taitteessa.

¹⁴⁰ *Mikkelin Sanomat* 18.11.1886.

arvotavaroiden säilöpaikan. Tällöin pimeässä oli helppo iskeä kultasuoneen ilman sen suurempaa meteliä.¹⁴¹

Joskus tyhjiksi luulluissa asujaimistoissa olikin ihmisiä, tai äänekäs toiminta herätti talon väen. Tällaiset tapaukset eskaloituivat konflikteiksi, joista rosvot selvisivät niskanpäälle ampuma-asein ja rajuin uhkauksin. Asukkaat teljettiin mökkeihinsä ja vaadittiin henkensä tähden olemaan vaiti. Tällöin myös tunnistamisen uhka muodostui konkreettisemmaksi: Yleensä uhrin tunnistivat vain yhden tai kaksi rosvoa, eivätkä tällöinkään välttämättä nähneet heitä kunnolla. Usein tekijöiksi epäiltiin Ananiaasta, joka tiedettiin alueen pahamaineiseksi rosvoksi. Toisaalta kova maine saattoi myös tehdä Puikkosille hallaa: Ryöstäjän ajateltiin automaattisesti olevan itse Puikkonen, vaikka hämärä esti todellisen tunnistamisen.¹⁴²

Kyläläisten huijaamisesta oli jo varoitettu aikaisemmin *Mikkelin Sanomissa* kesällä 1885, mutta silti samat kujeet tuntuivat purevan vielä pitkään. Ananiaasta oli muodostumassa alueen pelätty legenda, josta tarinoitiin ja huhuttiin kylillä. Tarinoissa Ananias kuvattiin ovelana veijarina, joka käänsi kiperänkin tilanteen omaksi edukseen. Erään tarinan mukaan Ananias oli poliisia karkuun juostessaan pysäyttänyt naisen ja pyytänyt tätä istumaan harteilleen. Ananias itse oli polvistunut ja piiloutunut naisen helmojen alle pyytäen naista olemaan hiljaa ja kutomaan muina naisina sukkaa. Kohta perästä tulleet poliisit olivat kysyneet naiselta oliko Puikkosta mahdollisesti näkynyt. Nainen oli tähän kylmän rauhallisesti sukkaa kutoen vastannut, ettei ollut moista miestä ikäänään nähnyt. Poliisit kiittivät tiedosta ja jatkoivat etsintöjä Ananiaan ryömiessä helmojen turvista vastakkaiseen suuntaan. Vaikka Ananias suhtautui rosvoiluun vakavasti, veijarimaisuus kuvastuu Arjavan teoksesta selkeästi. Esimerkiksi murtovarkaudet Ananias teoksessa kuittaa olan kohautuksella:

Metsäpolkuja sytytettiin tai oikein sakilla yllyttiin ampumaan. Kun korvissa kuulat vinkui ja lasit helisi, pyrki isäntien mieli metsään ja hinkalot unehtui. Ja metsäpaloja sammuttaessa kävi samalla lailla ja aitat tyhjjeni. Vaikka pääsihän sitä vähemmälläkin mellakalla aittaan, vaikkei ovesta ilennyt mennä, kun se oli tupaan päin.¹⁴³

Tällä kommentilla sivuutettiin koko rosvoilun ensimmäinen aikakausi. Katumusta Puikkonen ei muistelmien perusteella teoistaan missään kohdin osoittanut, vaikka myönsikin, ettei enää rosvoilu ollut leikin asia. Toisaalta saattoi olla, ettei katumuksella ollut enää juuri mitään merkitystä, sillä yhteisön leima oli ja pysyi.

---

¹⁴¹ Hirvensalmen käräjäpöytäkirjat, välikäräjät 1896, Cab:28.

¹⁴² Kappaleen tiedot perustuvat *Mikkelin Sanomien* artikkeleihin vuodelta 1885–1886, Arjava 2012, 37–40 sekä käräjäpöytäkirjojen todistuksiin veljeksiä vastaan.

¹⁴³ Arjava 2012, 193.

3.5 Käräjien kautta tuomiolle

Puikkosen oveluudellakin oli rajansa: Vihdoin kuvernöörin vauhdittamat kiinniottotoimet tuottivat tulosta ja veljekset saatiin kiinni Lappeenrannassa neljäntenä päivänä kesäkuuta 1886. Muistelmissa Ananias kuvailee, kuinka olivat Topiaksen kanssa saapuneet Viipurin lääniin. Veljekset olivat pelanneet korttia ja tehneet pahojaan, poliisien pyöriessä jatkuvasti kintereillä. Lopulta pienen kievarin korttipöydässä leimahtanut riita toi viranomaiset paikalle ja Puikkokset passitettiin Viipurin vankilaan. Puikkokset esiintyivät väärillä nimillä ja heidät siirrettiin Mikkelin lääninvankilaan käsiteltäviksi. Vihdoin viranomaiset saivat tietoonsa veljesten oikeat henkilöllisyydet ja matka käräjiltä käräjille alkoi.

Mikkelin Sanomissa julkaistiin helpottunut kirjoitus kiinniottoon liittyen:

[...] Nyt jo huhu kertoo, että Puikkosen pojat on kiinni saatu ja talteen wiety, niin myös yksi roswo Heinolan markkinoista kiinni otettu: se on suotawa, että senlaiset konnat korjataan ja pilkasta palkka maksetaan.¹⁴⁴

Ja niin maksettiin. Oikeuden myllyt jauhoivat hitaasti ja pöytäkirjoihin kirjattiin tarkasti anastettu omaisuus ja mitä siitä oli saatu takaisin. Tärkeää tämä pikkutarkalta vaikuttanut kirjaaminen oli siksi, että syytetty joutui korvaamaan työllään sekä menetetyn omaisuuden arvon että todistajien kulut. Ananias tiesi, miten oikeuslaitos toimi ja mitkä olivat sen aukkokohtat: Tunnustamalla oma-aloitteisesti rikoksia, joita ei aikaisemmin osattu liittää Puikkosiin lainkaan, sai ostettua lisäaikaa istuntoihin. Näin tutkintaprosessit venyivät ja istuntoja piti lykätä uusien tutkimusten alkaessa.¹⁴⁵

Kangasniemen välikäräjät käsittelivät Puikkosten tapausta 22.11.1886. Pöytäkirjan perusteella oikeudenkäynti oli paljon värittömämpi, kuin mitä se oli vuoden päästä Hirvensalmella. Tobiaksen todettiin olevan kirjoilla Kangasniemen Äkryntaipaleen kylässä, mutta Ananias merkittiin olevaksi Jyväskylän pitäjästä. Todistamassa oli muutama torppari, jotka kertoivat varastetun tavaran määrästä. Kukaan todistajista ei kuitenkaan vannonut nähneensä Puikkosia.¹⁴⁶

Torppari Juhana Manninen kuvaili, kuinka rosvot olivat tulleet hänen ”kartanolleen” ja ampuneet laukauksen tuvan ikkunasta sisään. Toinen laukaus osui tuvan oveen ja kun kuulivat, että torpan väki oli laukauksia kavahtanut, olivat rosvot menneet aittaan ja vieneet sieltä yhdet puolivillaiset miehen vaatteet sekä yhdet saappaat. Varkaita ei kukaan kuitenkaan tunnistanut, ainoastaan epäili Puikkosiksi. Asarias Hämmäläinen todisti oikeudessa, että hänen pajastaan oli viety työkaluja, mutta ketään ei oltu nähty varkaissa. Asariaksen tavoin torpparit Taneli Pynnönen ja Heikki Toivakka kertoivat

¹⁴⁴ *Mikkelin Sanomat* 18.11.1886.

¹⁴⁵ Arjava 2012, 51–52.

¹⁴⁶ Kangasniemen välikäräjät 22.11.1886, Ccc:2.

oikeudessa, ettei heillä ollut minkäänlaista havaintoa siitä, keitä heidän tapauksissaan varkaat olisivat saattaneet olla.¹⁴⁷

Kangasniemen tapauksessa torpparit saattoivat myös pelätä kosta. Heillä ei ehkä ollut aavistusta siitä, kuinka kauan Puikkokset olisivat telkien takana ja hautoivatko rosvot mahdollisesti ilmiannosta kosta. Saattoihan olla, että paikkakunnalle jääneet Puikkosten suojelijat olisivat hekin saattaneet tehdä kostotoimenpiteitä veljesten puolesta. Toisaalta todistajat saattoivat hyvinkin puhua totta: Ketään ei oltu nähty, eikä valheellista ilmiannosta haluttu tehdä. Ehkä todistajat eivät halunneet nojautua liikaan spekulatioon, kun kyse oli oman kylän pojista eikä varmuutta näiden syyllisyydestä heidän tapauksessaan ollut.

Sitä, tuomittiinko käräjillä muita rosvojoukon jäseniä, jää hämärän peittoon. Avunannosta rikoksiin syytettiin ainakin torppari Adam Hyötyläistä. Lisäksi Ananiaan ja Topiaksen veli Otto Puikkonen oli mukana Hirvensalmen välikäräjillä 17.5.1887. Käräjillä käsiteltävät tapaukset ulottuivat kesän 1884 varkauksiin saakka. Oton osallisuus rikoksiin jäi käräjilläkin epäselväksi, mutta hänen epäiltiin olleen osallisena ainakin Toivakassa ja Hirvensalmella suoritetuissa varkauksissa. Ottoa ei Hirvensalmella tuomittu Puikkosten tavoin, sillä Ananias otti syyt niskoilleen Otonkin osuudesta. Vapaaksi sentään Otto ei päässyt, vaan hänet passitettiin takaisin Vaasan linnaan, jossa jo suoritti tuomiota muista syistä.¹⁴⁸

Lopulta Ananiaksen kärjäkierto saapui päätökseen ja tuomio langetettiin 3.10.1887 neljästätoista eri murtovarkaudesta sekä kahden hevosen varastamisesta laitumelta. Syyttäjä J. E. Sundelin esitti tyytymättömyytensä päätökseen ja juttu siirtyi hovioikeuden ratkaistavaksi. Tuomio perustui Ruotsinvallan aikaiseen rikoslakiin vuosilta 1770 ja 1807, joidenka mukaan ensikertalaisesta murrosta sai yhdeksän paria raippoja ja ensikertaisesta varkaudesta suhteessa varastetun tavarán arvoon neljäkymmentä paria raippoja. Lisäksi eläimen varastamisesta tuomittua tuli pitää kaksi tiimaa häpeäpaalussa ja sen jälkeen kaksinkertainen ruumiinrangaistus varkauden arvon mukaan. Säännösten mukaan neljäkymmentä paria raippoja ja kaksikymmentäkahdeksan päivää vesileivällä oli maksimi, jonka henkilölle saattoi langettaa. Näin ollen Ananias Puikkonen häpeäpaalurangaistuksensa lisäksi sai neljäkymmentä paria raippoja, jotka muutettiin vesileipävankeudeksi. Tämän jälkeen Ananias oli vielä velvollinen suorittamaan Lappeenrannan työväntilassa palvelusta anastamansa tavarán arvon korvaamiseksi.¹⁴⁹

---

¹⁴⁷ Kangasniemen välikäräjät 22.11.1886, Ccc:2.

¹⁴⁸ Hirvensalmen välikäräjät 1887, Cab:28.

¹⁴⁹ Arjava 2012, 52.

Lappeenrantalainen poliisi yritti lunastaa myöhemmin rosvoista luvattuja kiinniottopalkkiota. Kangasniemeläiset kieltäytyivät maksamasta, koska veljekset oli otettu kiinni pitäjän ulkopuolelta, eivätkä he tällöin katsoneet asiakseen maksaa palkkiota. Lisäksi kuntalaiset sarkastisesti huomauttivat, että poliisin virkatehtäviin nyt vain kuului rikollisten kiinniotto, oli rikollisista luvattu palkkiota tai ei.¹⁵⁰ Asiasta on ehkä väännetty pidempäänkin kättä, sillä se pääsi Lappeenrannan Uutisissa aivan etusivulle:

Kaksi aika weijaria, Puihkosen veljekset, kotoisin Kangasniemen pitäjistä, otettiin joku aika sitten kiinni tästä kaupungista. Nämä joutuivat ensin poliisin haltuun siitä, kun juovuspäissään riitelivät ja pitivät melua. Nimiksenä he aluksi ilmoittivat Topia ja Ananius Tuomaanpojat Laitinen Juvan pitäjistä [...] Kangasniemen ja Joutsan pitäjäs olivat kumpikin luvanneet 100 markan ja Hirwensalmen pitäjäs 50 markan palkkion kummankin kiinniottamisesta. Siihen turwatan kääntyikin kaupungin poliisin päällikkö hra Uljas Kangasniemen pitääjään puoleen täkäläiselle poliisille toimittaaksensa luvatus palkinnon, mutta wastattiin että palkinnot tarkoittivat ainoastaan puheen olewien miesten kiinniottamista Kangasniemen rajojen sisällä.¹⁵¹

Kangasniemeläiset pitivät loppuun asti yhtä, eivätkä taipuneet kannassaan. Lappeenrantalainen poliisi jäi nuolemaan näppejään ja ilman ylimääräistä rahallista korvausta uroteostaan. Myös Ananias oli kangasniemeläisten kanssa samoilla linjoilla: Karhuista voitiin maksaa tapporahaa, mutta poliisin velvollisuus oli ottaa rikolliset kiinni. Sellaisesta ei edes sopinut maksaa ylimääräistä, tekihän poliisi vain työtään.¹⁵²

3.6 Rosvon muotokuva

Eric Hobsbawm muotoilee sosiaalisen rosvon muotokuvaa. Sosiaalisella rosvolla Hobsbawm hakee yhteisönsä vuoksi taistelevaa bandiittia, jonka tarkoituksena ovat ennemminkin vallankumoukselliset, kuin puhtaasti omaa etua tavoittelevat. Tällaisilla bandiiteilla saattoi olla sankarin maine omassa kylässään. Vaikka Puikkokset eivät täytä Hobsbawmin määritelmää sosiaalisesta rosvosta, on rosvon muotokuvassa joitakin tähän tapaukseen sopivia elementtejä.¹⁵³

Rosvouden mahdollisuus kätkeytyi yhteiskunnan murrokselliseen tilaan. Kansallisvaltio vaatii itselleen täydellistä vallan monopolia rajojensa sisäpuolella. Vaatimustaan se toteuttaa käytännössä omien virkamiestensä ja muiden sellaisten henkilöiden kautta, joille se on antanut oikeuden toimia nimissään. Hobsbawm korostaa, että ennen 1800-lukua yhdelläkään valtiolla, jonka alue oli suurempi kuin yksi tai kaksi päivämarssia, ei ollut riittävää, säännöllisesti päivitettyä tietoa asujaimistostaan.

¹⁵⁰ Manninen 1962, 24–25 ja kuntakokouksen pöytäkirja 14.4.1888, Ca:3.

¹⁵¹ *Lappeenrannan Uutiset* 9.11.1886.

¹⁵² Arjava 2012, 41.

¹⁵³ Hobsbawm 2000, 21–27.

Syntyneiden ja kuolleiden luettelot erityisesti alueen reuna-alueilla saattoivat olla vielä hyvinkin puutteellisia. Kukaan ei pystynyt varmasti tunnistamaan yksilöä tämän kotipaikan ulkopuolella. Ennen nykyaikaisen tiedonvälityksen esi-isiä, rautateitä ja lennätintä, yksikään valtio ei voinut täysin tietää mitä sen syrjäseuduilla tapahtui eikä lähettää edustajiaan nopeasti paikalle. Yhdelläkään valtiolla ei myöskään ollut tehokasta poliisivoimaa maaseudun valvomiseksi.¹⁵⁴ Nämä seikat kontrolloinnin edesauttamiseksi alkoivat vasta kehittyä Kangasniemellä, kun Puikkokset olivat jo ehtineet rosvoilun makuun. Tiedonkulku ja valvonta olivat heikkoa, joka loi mahdollisuuden rosvoilulle.

Rosvours asettaa kyseenalaiseksi niin taloudellisen, sosiaalisen kuin poliittisenkin järjestyksen haastaen ne, joiden hallussa valta, laki ja resurssit ovat. Hobsbawmin mukaan rosvouden historiallinen merkitys piilee juuri luokkajaon läpikäymässä valtiollisessa yhteiskunnassa. Näin ollen rosvoudetta ei siis voi esiintyä sosiaalis-taloudellisen ja poliittisen järjestelmän ulkopuolella. Tarkemmin tämä tarkoittaa sitä, että useimmat maalaiset ovat maanviljelyn, metallinkäsittelytaidon, kaupunkien ja kirjoitustaidon kehittymisestä lähtien eläneet yhteisöissä, jotka he kokevat erillisinä ja alisteisina rikkaisiin ja mahtaviin nähden. Useimmiten he kuitenkin yksilöinä ovat riippuvaisia jostakin näihin rikkaiden ja mahtavien ryhmään kuuluvasta, jolloin kaunasta muodostuu näiden suhteiden erottamaton osa. Rosvours antaa, ainakin miesten maailmassa, mahdollisuuden alemmuuden hylkäämiselle. Täten se jo pelkällä olemassaolollaan uhmaa sosiaalista järjestystä.¹⁵⁵ Puikkokset olivat riippuvaisia sekä omasta tukiverkostostaan, että alueen voimadynamiikasta. He kuuluivat irtonaiseen väenluokkaan, mikä alisti heidät virallisesti ylemmän väenluokan auktoriteetille ja lopulta valtiolle ja viranomaisille.

Kuinka erityislaatuinen Puikkosten rosvojoukko sitten oli? Heikki Ylikangas on tutkinut rosvoudetta tarkemmin Suomen kontekstissa, erityisesti keskittyen 1800-luvun alun Nurmijärveen. Nurmijärvellä vaikutti 1820-luvulla miessakki, joka rosvontöillään hallitsi aluetta melko kauan. Nurmijärven rosvojen kausi oli Puikkosten valtakautta huomattavasti aikaisemmin, mutta sakin toiminta vaikutti peruseriaatteeltaan hyvin samanlaiselta kuin Puikkostenkin. Verraten nurmijärveläisten toiminta oli Puikkosia organisoidumpaa ja ryöstöt ylettyivät jonkin verran myös yläluokkaan. Nurmijärven rosvoille kelpasi uhreiksi niin kartanonomistajat, torpparit, papit, virkamiehet kuin käsityöläisetkin. Sieltä otettiin mistä jotain irti saatiin.¹⁵⁶ Vaikka Puikkoksetkin yrittivät nyhtää irti sen minkä saivat, jäi kartanonomistajien, pappien ja virkamiesten omaisuus rauhaan.

---

¹⁵⁴ Hobsbawm 2000, 29–31.

¹⁵⁵ Hobsbawm 2000, 21–22.

¹⁵⁶ Ylikangas 2003, 466–470.

Ylikangas katsoo, että nurmijärveläisten rosvojen lähimmät hengenheimolaiset tulevat vastaan keskieuropalaisissa rosvojoukoissa, eikä sielläkään esiintynyt Hobsbawmin teorian mukaisia, kansan ihannoimia sosiaalibandiitteja. Rosvoilukulttuurin samankaltaisuudet alueiden välillä ovat häkellyttäviä ja virtausten rantautuminen Euroopasta Suomeen näyttää todennäköiseltä. Ylikangas kuitenkin toteaa, että vain joku aatehistoriasta ylen määrin innostunut saattaisi perustella tällaisen yhteyden olemassaoloa viittaamalla aikalaisjulkaisuihin, kuten Schillerin *Rosvot* – näytelmästä sanomalehtikirjoituksiin ja rikosromaneihin.¹⁵⁷

Savon alueen sanomalehtiä tutkiessa kieltämättä silmään pistivät lukuisat romanttiset rosvotarinat, joita julkaistiin ainakin *Mikkelin Sanomissa* Puikkosten huippukauden aikana. Lehdissä julkaistiin jatkokertomuksena rosvoaiheisia novelleja, joissa rosvoja kuvattiin jännittävinä ja jalon sankarillisina toimijoina. Myös Puikkosiin saatettiin viitata leikkisän veijarimaisella asenteella, vaikka veljekset aiheuttivat pelkoa ja taloudellista vahinkoa alempien väestönosien keskuudessa.¹⁵⁸ Ylikangas ei kuitenkaan näe lehtikirjoittelun ja rosvoilun romantisoimisen olleen varsinaisia paikallisia rosvojoukkoja stimuloiva yllyke. Ylikangas huomauttaa, että huolimatta suuren yleisön ahmimien rikosromaanien ja rikollisten toimintaa kuvaavien aikalaisjulkaisujen määrästä, ei voida havaita merkkejä tähän aaltoon palautuvasta mentaliteetista Suomen alueella.¹⁵⁹

Kuitenkin se, miten Kangasniemelle muodostui niinkin merkittävä rosvojoukko, vaikuttaa Hobsbawmin näkökulmasta katsottuna melko luonnolliselta. Hobsbawm huomauttaa, että kun miehellä oli tila ja perhe, hän oli sidottuna turpeeseen. Pellot täytyi kylvää ja sato korjata, oli tilanne mikä tahansa. Tilan ja perheen tarpeet menivät ykkössijalle ankkuroiden miehen yhteen paikkaan kerrallaan. Juuri tämän seikan vuoksi Hobsbawm katsoo, että rosvojen lukumäärä oli usein yhteiskunnassa niin vähäinen. Aikuisen tilallisen miehen ei ollut mahdotonta ryhtyä rosvoksi, mutta vaikeaa se oli. Vaikeutta lisäsi myös se, että rosvouden vuotuinen sykli noudatteli maanviljelyn sykliä: Kevät ja kesä olivat rosvouden kannalta suotuisinta aikaa, jättäen syksyn ja talven hiljaisemmaksi. Hobsbawm huomauttaa, että ymmärtääksemme rosvoutta meidän tulee tutkia talonpoikaisyhteisöjen liikkuvaa marginaaliväestöä.¹⁶⁰ Näin ollen liikkuvuudessa piili rosvouden mahdollisuus: Ilman perheen tai paikan luomia pakotteita oli paljon helpompi keksiä luovia ratkaisuja henkensä pitimiksi.

---

¹⁵⁷ Ylikangas 2003, 469–470.

¹⁵⁸ *Mikkelin Sanomat* 1885–1896.

¹⁵⁹ Ylikangas 2003, 468–469.

¹⁶⁰ Hobsbawm 2000, 53.

Liikkuva väestö on siis potentiaalisinta rosvouden kasvualustaa. Hobsbawmin oletuksen mukaan eniten rosvoja tuottavat ne alueet, joilla harjoitetun maatalouden työvoimavaatimukset ovat suhteellisen vähäiset. Lisäksi rosvouden kannalta potentiaalisia ovat ne alueet, jotka ovat liian köyhiä työllistämään kaikkia työhön kykeneviä miehiä. Toisin sanoen: Rosvoja tulee eniten maaseudun liikaväestön keskuudesta. Suuren osan vuotta työttömänä oleva maaton työväki on aivan eritavoin mobilisoitavissa rosvoiluun kuin talonpojat.¹⁶¹ Tämä pitää ainakin Puikkosten osalta paikkansa. Kangasniemi nojautui perinteisiin, maatalouteen pohjautuviin elinkeinoihin ja häviävään kaskeamisen traditioon. Kunnollista työtä ei riittänyt kaikille, vaan sitä piti lähteä hakemaan muualta. Puikkosen veljekset olivat tottuneet lapsesta asti hankkimaan elantoaan kerjäämällä ja sopeutumalla vaikeaan työtilanteeseen. Vaikka rosvoilun pariin ajauduttiinkin hieman puolivahingossa, tarjosi se tilapäisen ratkaisun elannon hankintaan.

Ylikangas puolestaan huomauttaa, että rikollisuus on ilmiö, joka tulee näkyviin valtiollisen kontrollin ja yhteisöllisen turhautumisen ristipaineessa. Turhautuminen ruokkii poikkeavaa käyttäytymistä ja kontrolli yrittää puolestaan ehkäistä sitä. Alimpien väestöryhmien aseman vaikeuttaminen sai vastapainokseen kiristyvän valtiollisen kontrollin. Autonominen Suomi sai omalla hallinnolla ja venäläisen sotaväen vahvistamana käyttöön aivan toisenlaiset työkalut vastustaa laittomuuksia kuin aikaisemmin. Suomessa toimi vuodesta 1809 hiljalleen tehostettu oma keskushallinto. Nimismiehistä tehtiin lopultakin valtion virkamiehiä ja heidän virassa pysymisensä asetettiin riippuvaiseksi maaherran luottamuksesta.¹⁶² Muutokset edesauttoivat laajojenkin alueiden kontrollointia, mikä taas vaikeutti maaseudun irtaimen väestön olosuhteita entisestään.

Valtiollinen kontrolli lopulta voitti ottelun: Rosvomaailman tueksi ei järjestynyt vahvoja yhteiskunnallisia voimia. Paikallisyhteisössä heikot ja köyhät ainekset tekivät rosvojen kanssa yhteistyötä, mutta muu yhteisö, talonpojat ennen kaikkea, sulki heidät normaalin elämän ulkopuolelle. Rosvot pakotettiin metsiin, niittylatoihin ja loputtomiin vaelluksiin paikasta toiseen.¹⁶³ Eivät Puikkosetkaan aloillaan pysyneet. Vapauden koitettua rikoksia alettiin tehdä laajemmalla alueella kuin aikaisemmin ja Kangasniemi toimi tukikohtana. Kyläyhteisö osaltaan edesauttoi rosvojen voittokulkua tukemalla joukkoa passiivisesti ja puuttumatta kiinniottotoimiin sen kummemmin.

---

¹⁶¹ Hobsbawm 2000, 53–54.

¹⁶² Ylikangas 2003, 471.

¹⁶³ Ylikangas 2003, 471–472.

4. Kangasniemen kansa

Mutta minä sillä tarjosin niin paljon, ettei se puhuisi kellekkään, sillä jahka se kerkeää, niin se huomaa, että siitä tuli sellainen avunantaja siihen minun karkureissuuni, kun se tuli ottaneeksi sitä rahaa niin tolkuttoman paljon äkkinäisyydessään.¹⁶⁴

Veljesten rosvojoukko sai mellastaa alueella tahtonsa mukaan miltei toista vuotta ennen kiinnijäämistä. Veljekset eivät taatusti kyenneet hallitsemaan alueella pelkästään aseiden ja ovelien ryöstötemppejensa turvin, vaan heidän toimintaansa säätelivät vääjäämättä myös kylän sisäiset voimasuhteet. Hobsbawmin mukaan rosvot vastustavat lähtökohtaisesti kuuliaisuutta. He ovat vallankäytön ulottumattomissa, mutta silti samalla itse mahdollisia vallankäyttäjiä.¹⁶⁵

Nurmijärven rosvot olivat taustaltaan joko talollisten poikia, irtolaisia, tai karanneita sotilaita. Nurmijärven joukkion jäsenistö ei taipunut yhteisön antamaan rooliin, vaan joko nälissään olosuhteiden pakosta tai väärään seuraan ajautuneena aloitti rikollisen uransa. Tässä mielessä Nurmijärven rosvot muistuttivat paljon Kangasniemen tapausta. Kangasniemen joukon rikollisista suurin osa edusti hierarkian alinta väestöryhmää. Ylikankaan mukaan monet Nurmijärven rosvojoukon jäsenet saivat alueellaan valtaa rahallisen menestyksen lisäksi.¹⁶⁶ Jonkin asteista valtaa oli Puikkosillakin hallussaan. Heidän toimintansa ulottui usean kunnan alueelle ja ydin perustui viinan salapoltoon ja myyntiin. Asiakaskuntaan kuului jonkin verran myös ylemmän luokan edustajia, jolloin suhteita päättävään eliittiin muodostui väkisinkin sekä Kangasniemellä että sen lähikunnissa. Vaikutusvaltaiset asiakkaat mahdollistivat osaltaan epäsuoran reitin vallankahvaan ja edesauttoivat veljesten toiminnan jatkumista.¹⁶⁷

4.1 Rosvot yhteisön marginaaliryhmänä

Kuinka sitten rosvot asettuvat osaksi yhteiskuntaa? Eric Hobsbawmin mukaan ryövärijoukko kipuaa usein köyhiä kahlehtivan sosiaalisen järjestelmän ulkopuolelle. Rosvot eivät ole alistettujen yhteisö, vaan pikemminkin vapaiden miesten veljeskunta. Tästä huolimatta se ei voi asettua täysin yhteiskuntansa ulkopuolelle. Rosvojoukon tarpeet ja toimet pakottavat sen suhteisiin tavanomaisen yhteiskunnan taloudellisten, sosiaalisten ja poliittisten järjestelmien kanssa.¹⁶⁸ Näin ollen onkin

---

¹⁶⁴ Arjava 2012, 36.

¹⁶⁵ Hobsbawm, 2005, 26.

¹⁶⁶ Ylikangas 2003, 21–26.

¹⁶⁷ Esimerkiksi Arjava 2012, 74.

¹⁶⁸ Hobsbawm, 2005, 26–27.

välttämätöntä selvittää ensin rosvojen suhdetta yhteisöönsä, jotta yhteisön suhtautuminen rosvoihin asettuisi paremmin kontekstiinsa.

Rosvot ovat taustaltaan erilaisista olosuhteista, mutta vääjäämättä syntyneet tietynlaiseen yhteiskuntaan. Tällöin sen arvot ja sosiaaliset järjestelmät vaikuttavat jokaisella elämään liittyvällä tasolla. Matti Peltonen huomauttaa, että yhteiskunnalliset erot ja raja-aidat tunkeutuvan kaikkialle arkielämään, jolloin mukaan lukeutuu myös aivan mitättömät yksityiskohdat. Siksi Peltosen mukaan niitä vastaan oli hyvin hankala tietoisesti taistella, sekä tuolloin että nykyisin, sillä aina jää jokin keskeinen erottelu havaitsematta.¹⁶⁹ Tällöin yhteiskunnan asettamat normit ja erilaiset järjestelmät ovat vaikuttaneet rosvojoukkojen sisällä ja luoneet pohjaa järjestön toiminnalle. Normit ovat vaikuttaneet vääjäämättä joukon sisäisiin voimasuhteisiin sekä suhteisiin yhteisöön ja ympäröivään yhteiskuntaan.

Toivo Nygård on tutkinut suomalaisia marginaalisia väestöryhmiä. Nygårdin mukaan niin kutsutut normaalit ihmiset ovat aina katsoneet, että fyysisesti, sosiaalisesti tai henkisesti erilaiset ihmiset aiheuttavat sosiaalisia ongelmia yhteisössä. Poikkeavien ja niin sanotusti normaaliin ihmisten välillä on aina ollut jonkin asteinen konfliktitilanne, jonka poistamiseen normaaliin johtama yhteiskunta on pyrkinyt. Ongelmaryhmistä puhuttaessa tarkastelu lähtee poikkeuksesta yhteiskunnasta: sillehän poikkeavuus on ongelma ja ongelman aiheuttajat ongelman kohteita, objekteja. Nygårdin mukaan viimeksi mainitut voidaan nostaa myös toimijoiksi, subjekteiksi ja puhua marginaaliryhmistä. Vaikka esimerkiksi rikollisuus koskettaa koko sitä yhteiskuntaa, jossa rikoksia tehdään, on rikollisia vain pieni osa koko väestöstä.¹⁷⁰

Eric Hobsbawm huomauttaa, että kautta aikain tunnetaan tapauksia, joissa paikalliset bandiitit ryöstävät muualta auttaakseen yhteisöään ja heikkoa asemaansa. Tällöin rosvoudesta nousee eräänlainen vastarinnan muoto, jossa yksilölliseen hyödyntavoitteluun yhdistyy yhteiskunnallista kapinaa. Paikallinen rahvas pitää rosvoja sankareina siinä missä herrat ja virkamieskoneisto rikollisina.¹⁷¹

Sitä, kuinka sankarillisina Puikkosia pidettiin, ei selviä asiakirjalähteistä. Kuitenkin on todennäköistä, että veljekset pyörittivät bisnestään vain hyödyn tavoittelun näkökulmasta, eikä taustalla liene ollut jaloja tarkoituspieriä. Siitä huolimatta on mielenkiintoista havaita, että Puikkosten toimet suuntautuivat pitkälti myös Kangasniemeltä ulospäin. Kangasniemellä on ollut pitkät perinteet

---

¹⁶⁹ Peltonen 2006, 131.

¹⁷⁰ Nygård 1998, 11–12.

¹⁷¹ Hobsbawm 2006, 34–36.

ryöstöretkien suhteen, vaikka retkille osallistuneet olivat tavallisia asukkaita, eikä Hobsbawmin esimerkin mukaisia ryöstelyyn erikoistuneita bandiitteja.

Maakuntien ja kylien epäselvät rajat aiheuttivat paljon riitoja. Kangasniemeläiset muun muassa suorittivat 1700-luvun lopulla omavaltaisia anastusretkiä Toivakan ja Hartolan alueille. Ulkonaisesti huomattavammat piirteet Antero Mannisen mukaan oli Toivakkaan tehdyillä retkillä, jollaisia Kangasniemessä ja luultavasti myös koko kaskia viljelevässä sisä-Suomessa ennen isonjaon toteuttamista suoritettiin milteipä vuosittain. Esimerkiksi riidanalaisilta kaskimailta viedyistä ruislyhteistä löytyy virallisia dokumentteja, joskin niissä osapuolten kertomukset tapahtuneista eroavat suuresti. Asumuksiin ei kertomusten mukaan tunkeuduttu, mutta yhteenotot johtivat helposti väkivaltaisuuksiin.¹⁷² Tässä tapauksessa ryöstöretket eivät todista siitä, että Kangasniemelle olisi 1700-luvulla tai myöhemminkään pesiytynyt jaloa soturikulttuuria, vaikka oman kylän hyötyä ryöstöretkillä lähdettiin tavoittelemaan. Kyse oli yhteisestä normista, jossa toiminta nähtiin hyväksyttynä siitä huolimatta, että se oli jossain määrin rikollista.

Se, mikä on normaalia ja mikä epänormaalia käytöstä yhteiskunnassa, määrittäyty pitkälti myös yhteiskunnallisten hallintoelimien kautta. 1800-luvulle asti kirkolliset elimet osallistuivat (joskin valtiolle alisteisina) ihmisten elämän säätelyyn. Kirkko otti hoitaakseen pienemmät hairahdukset, siinä missä valtio puuttui suurempiin poikkeamiin, kuten rikollisuuteen. Nygård huomauttaa, että erityyppisellä itsehallinnolla on ollut valvonnan kannalta keskeinen merkitys. Vaikka Ruotsin valtakunnassa 1600- ja 1700-luvuilla tehtiin voimakkaan keskus- ja hallintovallan maata, lisättiin esimerkiksi kurinpidossa paikallisen itsehallinnon tehtäväpiiriä.¹⁷³

Heikki Ylikangas kärjistää, että Ruotsin yhteydessä Suomi oli ollut käytännössä pelkkä kasa hallinnollisia läänejä. Venäjän vallan alaisuuteen siirtymisen yhteydessä Suomesta tehtiin autonominen valtio.¹⁷⁴ Venäjän hallinnon alla myös paikallinen hallinto alkoi muuttaa virallista muotoaan 1800-luvun lopulla. Valtiopäivien aikana 1863–1864 saatiin kunnanhallitusta koskeva uudistus päätökseen ja lopulta 6.2.1865 allekirjoitettua asetus ”kunnallishallituksesta maalla”. Asetus päätti kirkkoherran johtaman pitäjänhallinnon aikakauden ja erotti kirkolliset ja kunnalliset asiat toisistaan. Aikaisempi pitäjän kokous muuttui pelkästään seurakunnan asioita käsitteleväksi kirkonkokoukseksi ja maallisten asioiden hoito siirtyi kahdelle uudelle hallintoelimelle. Nämä kaksi

---

¹⁷² Manninen 1953, 131

¹⁷³ Nygård 1998, 22.

¹⁷⁴ Ylikangas 1999, 150–151.

elintä olivat paikkakunnan äänivaltaisten asukkaiden muodostama kunnankokous ja päätösten valmistelusta ja toimeenpanosta vastaava kunnallislautakunta.¹⁷⁵

Alun perin niin kutsutun epäsosiaalisen väestön valvonta tarkoitti maahan kiinnittymättömän ja pahatapaiseksi epäillyn väestön kartoittamista ja saattamista yhteiskuntaa hyödyttävään työhön. Pappi valvoi maaseudulla kuudennusmiesten ja pitäjän kokousten avulla siveellisen ja moraalisen ryhdin säilymistä. Poikkeamat merkittiin rippikirjoihin. Karkeimmat rikkeet kirjattiin myös muuttotodistukseen, joka kotipaikkaa vaihtavan oli otettava seurakuntansa kirkkoherralta. Pappi käytti valvontavaltaa antaessaan todistuksia käyttäytymisestä ja maineesta valtion viranomaisille.¹⁷⁶ Vaikka kirkollista ja maallista valtaa pyrittiin erottelemaan toisistaan, säilyi kirkon vahva ote etenkin maaseudulla.

Vahva kontrolli oli myös paikallisyhteisöllä. Varsinainen kirkosta erotettu uudenlainen kunnallishallinto alkoi kehittyä vasta 1800-luvun jälkipuoliskolla, mutta kyläyhteisöt olivat muovautuneet omanlaisikseen jo vuosisatojen ajan. Yhteisön epävirallinen suhtautuminen asioihin vaikutti myös sen sisäiseen kontrolliin. Sisäinen kontrolli oli tärkeässä asemassa, kun viralliset instituutiot eivät voineet hoitaa ja valvoa kaikkea käyttäytymistä. Kansan oikeustaju ratkaisi usein miten sen, mitkä rikkomukset tulivat ilmi ja mitkä jäivät piiloon virallisilta tahoilta.

4.2 Nuo vanhoilliset ja taikauskoiset

Mikkelin Sanomien kirjoituksissa luotiin kangasniemeläisistä hyvin yhteneväistä kuvaa, jossa asukkaat säätyyn ja osallisuuteen katsomatta leimattiin yhdeksi sivistymättömäksi ja uppiniskaiseksi joukoksi. Kangasniemen vanhoillista ilmapiiriä huokailtiin esimerkiksi *Mikkelin Sanomissa* vuonna 1886, jolloin nimimerkin takana pysynyt kirjoittaja valitti, että Kangasniemellä elettiin ”ihan niinkuin vanhassa maailmassa, jossa ei ollut uusista riennoista mitään tietoa.”¹⁷⁷

Uppiniskaisuus ja jurous olivat yleisesti kangasniemeläisiin liitettyjä piirteitä. Kangasniemen väestö pysyi rakenteellisesti suhteellisen samanlaisena, sillä muualta kuntaan pyrkiviä suostuttiin ottamaan alueelle asumaan melko harvoin. Irtolaispaineen ollessa jo valmiiksi kova, haluttiin kunnassa olla varmoja siitä, että potentiaalinen tulija koituisi kunnan rasiukseksi. Maatalousväestön pääosan olivat muodostaneet jo asutusvaiheessa alueelle muuttaneet suvut ja heidän jälkeläisensä. Usein kangasniemeläisiä arvosteltiin myös vanhoillisuudesta. Mikäli uusia teknisiä innovaatioita rantautui

---

¹⁷⁵ Wirilander 2008, 24–27.

¹⁷⁶ Nygård 1998, 25.

¹⁷⁷ *Mikkelin Sanomat* 18.1.1896.

pitäjään, ne saatettiin sivuuttaa yhteistuumin olan kohautuksella. Vanhat tavat olivat juurtuneet syvään ja traditioita kunnioitettiin, eikä niistä katsottu olevan syytä poiketa.¹⁷⁸

Vanhoillisuus ja uudistusten pelko ei ollut kovinkaan erityislaatuinen piirre ajan oloissa. Vanhojen ihmisten kerrotaan muuallakin huokailleen uudistuksia valistustilaisuuksissa. Monet vanhemman sukupolven edustajat epäilivät tilaisuuksien sisältöjä ja kyseenalaistivat innovaatioita: Miten tässä saattoi edes olla oikeasta asiasta kyse, kun niin valistettiin? Kati Mikkola on tutkinut väitöskirjassaan kansanomaista suhtautumista uusiin elämänmuotoihin 1800-luvun puolivälistä aina toiseen maailmansotaan asti. Mikkola huomauttaa, että vanhaluterilaiseen ajatteluun ankkuroituun kristilliseen maailmankuvaan kietoutui 1800-luvulla kiinteästi säätyjärjestelmä. Sääty-yhteiskunta oli vasta murrosvaiheessa, eivätkä uudet kansalaisyhteiskunnan periaatteet ottaneet heti tulta alleen. Vanhan rooli- ja pohjalta monet uutuudet tuomittiin rahvaalle sopimattomina. Siinä missä herraskaiset vaatteet eivät sopineet kyntötöihin, ei myöskään koulunkäynnistä katsottu olevan apua maalaiselle työnteossa.¹⁷⁹

Sääty-yhteiskunnan hidas murtuminen, herraviha ja talonpoikaisen kulttuurin ihailu olivat taustalla Kangasniemen vanhoillisena pidettyyn suhtautumiseen. Sääty-yhteiskuntaa puoltavassa argumentaatiossa säästäväisyys, fyysisen työn tekeminen ja laiskuuden välttäminen nousivat merkittävään rooliin. Soveliaan ja sopimattoman rajoista käyty neuvottelut konkretisoituivat arjen tilanteissa, joissa valistajat kohtasivat maalaisrahvaan.¹⁸⁰ Kangasniemen tapauksessa valistajan roolin ottivat usein sanomalehdet ja yhteiskunnalliseen toimintaan keskittyneet seurakunnat. Valistettavaksi sen sijaan päätyi miltei koko Kangasniemen väki.

Kansalaisyhteiskunnan muodot alkoivat samanaikaisesti hahmottua valistusseurojen kautta. Maaseudun ihmiset alkoivat toimia erinäisissä yhteiskunnallisissa järjestöissä, kuten esimerkiksi nuorisoseuraliikkeessä, maamiesseuroissa, osuustoiminnassa, vapaapalokunnissa, luku- ja sivistyseuroissa ja raittiusliikkeessä.¹⁸¹ Nämä kaikki osaltaan vaikuttivat niihin yleisiin ihanteisiin ja tavoitteisiin, millainen suomalaisen kansalaisen tulisi olla. Ihanteita korostettiin myös paikallismedioissa, joista ainakin *Mikkelin Sanomat* osallistui valistustoimintaan aktiivisesti. Huomiota haluttiin kiinnittää alkoholikulttuuriin, rehtyyteen ja alueen levottomiin oloihin.

---

¹⁷⁸ Manninen 1962, 13–15.

¹⁷⁹ Mikkola 2009, 13 ja 299–300.

¹⁸⁰ Mikkola 2009, 300–301.

¹⁸¹ Mikkola 2009, 13.

Mikkola huomauttaa, että uudistusmyönteisyyden korostaminen liittyi toisinaan oman kotiseudun edistyksellisyys korostamiseen verrattuna maan muihin osiin.¹⁸² *Mikkelin Sanomissa* tämä toimi usein käänteisesti: Kun naapurikylää moitittiin, katseet kääntyivät pois omista kotikulmista. Harvemmin lehdissä voivoteltiin oman paikkakunnan nuhjuisuutta ja levottomia oloja. Sen sijaan naapuripaikkakuntaa saatettiin parjata ja nostaa se esimerkkitapaukseksi. Kangasniemeläisten kirjoituksia kotikuntansa levottomista oloista ei esiintynyt, mutta joutsalaiset olivat äänessä senkin edestä. Kun katseet kääntyivät naapurikuntaan, omassa pitäjässä saatettiin hengähtää hetki rauhassa.¹⁸³

Vanhoillisuus kytkeytyi moneen elämänalueeseen. Kangasniemen tapauksessa yksi tällainen seikka oli taikauskoisuus, jota ei saatu kitkettyä yhteisöstä vielä hetkiin. Syrjäinen sijainti ja alueellinen hajanaisuus ovat saattaneet vaikuttaa taikauskon säilymiseen alueella. Kun lääkäreitä tai muita virallisia tahoja ei ollut vielä yleisesti tavoitettavissa, turvauduttiin vuosisataiseen perinteeseen. Taikavoimat toivat uskottavuutta ja valtaa paikallisten silmissä: Esimerkiksi kirkkoherraan liitettiin monenlaisia voimia ja uskomukset elivät tiukassa. Muun muassa kylillä eli sitkeä uskomus, jonka mukaan kirkkoherra Eklund pystyi seisottamaan veren ja sai tulipalon sammumaan kiertämällä palopaikan ympäri. Alueella oli myös useita arvostettuja noitia, kuten muurari Taneli Partti. Partti oli viinan menevää äkkipikaista sorttia, jota ei saanut yöllä sängystä ylös lehmää katsomaan ilman lupaus yömyssyistä. Partin taikaluihin kerrottiin kuuluneen hevosenkarvoja, lintujen ja eläinten luita, jopa hautausmaalta kerättyjä ihmisen luita.¹⁸⁴

Hellevi Arjava nimeää kuitenkin paikkakunnan kuuluisimmaksi parantajaksi Hokan kylän Karper Mötön. ”Touhtuor Mötön” kerrotaan saaneen oppinsa Inarin Lapin parantajalta ja olevan eritoten ”muahankuatuvatauvin” asiantuntija. Mötön parannusarsenaaliin kuuluivat erilaiset lääkeaineet, kuten ”Hypermankeli”, sekä loihdut ja maagiset temput. Tällaisia temppuja olivat muun muassa kolmesti muutetun aitan kymmenyslajujen vuoleminen pesuveteen tai hikisen paidan riisuminen hohtimilla. Mötön uskottavuutta noitatohtorina lisäsi käsitys siitä, että hän käytti hautausmailta kerättyjä luita, aivan kuten teki Parttikin. Möttö ei periaatteellisesti ryhtynyt penäämään palkkiota työstään, joskaan ei tohtinut täysin kieltäytyä parannetun tarjotessa tohtorille ”uhria”.¹⁸⁵

---

¹⁸² Mikkola 2009, 139.

¹⁸³ Esimerkkinä *Mikkelin Sanomat* 15.7.1886 ja 18.1.1896.

¹⁸⁴ Arjava 2012, 107–108.

¹⁸⁵ Arjava 2012, 109.

Taikauskaisuus ja vanhoillisuus eivät olleet tahallista itsepäisyyttä. Antero Manninen toteaa, että kammo uudistuksia kohtaan ei yksinomaan johtunut vanhoillisuudesta, vaan pikemminkin pelosta lisärasitteita kohtaan. Säästäväisyys, joka toisinaan äityi saituudeksi, näyttäisi olleen yleistä sekä julkisessa hallinnossa, että yksityisissä talouksissa. Mannisen mukaan pitäjän harvat varakkaatkin olivat suhteellisen säästäväisiä, eivätkä olleet taipuvaisia tuhlailuun. Vuonna 1887 kerrottiin, että Kangasniemessä paremmissakin perheissä juotiin ruiskahvia, eikä ulkomaalaista kahvia ostaneet kuin tuhlarit ja sellaiset köyhät, jotka keruuvoilla vaihtoivat sitä kauppiailta.¹⁸⁶ Huomaamattaan Manninen kuvailee juuri ne sääty-yhteiskuntaa ja talonpoikaista valta-asemaa puoltaneet asenteet, jotka olivat vallalla myös monissa muissa syrjäkyllissä ja maatalouspainotteisissa kunnissa. Tältä kantilta katsottuna Kangasniemen yhteisö ei siis ollut arvoiltaan ja elintavoiltaan ajassaan kovinkaan tavaton.

4.3 ”Löyhän moraalin kylä”

Vaikka saituutta ja vanhoillisuutta ei voidakaan pitää täysin erityisinä piirteinä, oli Kangasniemellä silti erityinen rosvo-ongelma, joka vaikutti sekä kuntalaisiin että lähiympäristöön. Kangasniemen rosvojoukkoa koetettiin hillitä, paitsi viranomaisiin vetoamalla, myös Kangasniemen asukkaita painostamalla. *Mikkelin Sanomat* julkaisi kirjoituksia, joissa kritisoitiin kangasniemeläisten löyhää moraalialia ja velttoa suhtautumista rikollisuuteen.¹⁸⁷ Tässä hätähuuto on suunnattu viranomaisille, joiden toivottiin pian puuttuvan kangasniemeläisten rosvojen laittomuuksiin:

[...]epäilyttää jo kun toista vuotta olemme saadeet olla pelwon ja hädän keskellä; että alinomainen pelkääminen tekee elämän rauhattomaksi, rauhattomuus saattaa lewottomuuden, ja lewottomuus waiwan oireet, waiwan oireet sairauden, yhdellä eli toisella tavalla, ja sairaus saattaa ennemmin eli myöhemmin ajattoman kuoleman. – Ja jos ei hallituksen puolesta apua tule tämmöisessä hädässä, niin on suora pako eteen otettava pois kotoa, ja jätettävä elot elämät heidän tuhojensa uhriksi, eli tehdä puolustusta siksi että sen henki wiimein maksaa. – Kuta uskaltaa jättää waimoja pienten lasten kanssa kotia hoitamaan, kun ulkotyö waatii miehet etäälleekin menemään ...¹⁸⁸

Myös Kangasniemen sisällä pohdittiin keinoja alueen hillittömän tilan rauhoittamiseksi. Vuonna 1872 piispantarkastuksessa kirkkoherra Eklund huokaili, että vaikka seurakunnassa olikin jokunen tosikristitty, ei elämä ollut sellaista kuin sen olisi pitänyt olla. Eklundin mukaan pitäjän lapsista joka kahdeksas syntyi aviottomana ja salakapakointi, salapoltto, juoppous ja petollisuus eivät olleet kovinkaan harvinaisia ilmiöitä. Viisi vuotta myöhemmin sukupuolisiveyden katsottiin olevan vielä huonommalla tolalla, eikä seuraavallakaan vuosikymmenellä menty ainakaan kohti parempaa suuntaa.

---

¹⁸⁶ Manninen 1962, 15–16.

¹⁸⁷ Esimerkiksi *Mikkelin Sanomat* 9.9.1886.

¹⁸⁸ *Mikkelin Sanomat* 15.7.1886.

Nyt aviottomien lasten suhteellinen osuus oli kasvanut niin, että syntyneistä avioton oli joka kuudes lapsi.¹⁸⁹

Kunnan järjestäytymätön tila alkoi herättää huomiota yhä enenevässä määrin paikallislehtien keskuudessa. Syyskuun yhdeksäntenä päivänä vuonna 1886 *Mikkelin Sanomat* julkaisi pitkän kirjeen joutsalaiselta kirjeenvaihtajalta. Kirjeessään kirjeenvaihtaja otti kantaa niin Puikkosten tapaukseen, kuin muutoinkin alueella vallitsevaan epäjärjestykseen. Kirjoituksessa tuomittiin alueen rosvoista luvatut kiinniottopalkkiot toimimattomaksi ideaksi ja ihmeteltiin suureen ääneen, miten näinkin köyhänä aikana suurehko kiinniottopalkkio ei motivoinut asukkaita laajempiin vastatoimiin:

Mitä taas kuntien lupaamiin palkintoihin tulee, niin ne ovat kääntyneet erinomaisiksi vapauskirjoiksi rosvoille erittäin valaisevana paikkakunnan henkeä. Olisi luullut että semmoiset palkinnot rahahuonona aikana ja vielä yleinen rosvojen rasitus olisi pannut rosvot piankin kiinni. Vaan nyt on totena kerrottu seuraava tapaus: (takaamaan en tietysti mene) Viime viikolla vorot puhdistivat yhden torpan enemmän Leivonmäen pitäjän syrjästä. Torppari ja pari muuta tapasivat metsäpartion pari päivää myöhemmin; saavuttivat kaksi heistä ja ottivat pois kaikenlaista tavaraa, 2 pyssyä, nuttuja, palttoita, n. m. n. m. vaan rosvot he päästivät irti, koska talonmiehet olivat sitä tahtoneet syystä että jos he vangittaisiin tulisi suuria ulosmaksuja!

Artikkelissa mainitun huhun mukaan maanomistajat olisivat vältelleet tahallaan niitä ylimääräisiä kuluja, joita kiinniotetut rosvot olisivat heille aiheuttaneet. Vakinaisen järjestysvallan riittämättömyyteen kyllästyneenä Kangasniemen nimismies oli ehdottanut kesällä 1886 vähintään neljän nimismiehen asettamista rosvojen toiminta-alueella kunnan kustannuksella. Kuntalaiset eivät suostuneet nimismiehen ehdotukseen, vaan katsoivat kiinniottopalkkion asettamisen riittäväksi toimeksi rosvoja vastaan. Nämä kustannukset olisivat koituneet talollisten kustannettaviksi, mikäli rosvot olisi saatu kiinni kunnan alueella.¹⁹⁰

Yhteiskunnilla on taipumus toimia paljolti ylä- ja keskiluokan ehdoilla, ja niin toimittiin pitkälti myös tässä tapauksessa. 1700-luvulla Kangasniemelle oli muodostunut vankka tilanomistaja-luokka, joka oli harvalukuinen mutta sitäkin tärkeämpi kunnan elinkeinoelämän kannalta.¹⁹¹ Puikkosen veljekset eivät koskeneet yläluokan omaisuuteen, vaan keskittyivät lähinnä torppien tyhjentämiseen. Kaikkein varakkain väestö jäi rosvoilulta miltei tyystin rauhaan, jolloin heidän osaltaan suurempiin toimiin ei välttämättä ollut tarvetta ryhtyä. Kaikki torpparit eivät ehkä uskaltaneet toimia yksinään isäntien sanaa vastaan. Isäntien käskyjen rikkominen olisi hyvinkin saattanut vaarantaa torpparien jo saavutetun aseman yhteisössä, puhumattakaan kovalla työllä ansaitusta elannosta.

---

¹⁸⁹ Manninen 1962, 17.

¹⁹⁰ Kangasniemen kuntakokousten pöytäkirjat 1886–1892.

¹⁹¹ Manninen 1962.13–15.

Mikkelin Sanomien uutisoimassa tapauksessa torpparin toimintaan on saattanut vaikuttaa muitakin seikkoja kuin isäntien käskyt. Torpparin kokoamalla joukolla on voinut olla melko vähäiset mahdollisuudet raahata aseistettuja rosvoja pitkiä matkoja virkavallan luokse. Vähävaraiselle oli jo voitto sinänsä, kun anastettu omaisuus saatiin takaisin. Jatkotoimiin ei näin ollen ehkä ollut torpparinkaan osalta tarvetta ryhtyä. Kuitenkin saattoi olla myös mahdollista, että artikkelin mainitsema torppari oli itsekin sotkeutunut tavalla tai toisella rosvokoplan toimiin, jolloin ilmianto olisi samalla vaarantanut myös oman turvallisuuden.

Teemu Keskisarjan mukaan kaikki ihmiset eivät suinkaan pitäneet selvänä puolenvaihtoa rikollisten ja virkavallan välillä. Osa yhteisön jäsenistä hyväksyi rikollisen toiminnan, joissain tapauksissa sen hyväksyi koko yhteisö. He saattoivat katsoa lainvastaisen toiminnan jopa oikeutetuksi, eivätkä näin ollen toimineet ehkä lainkaan rikollisen toiminnan lopettamiseksi.¹⁹² Puolenvaihtoa todellisesta vaikeudesta kielivät Hirvensalmen välikäräjien pöytäkirjat. Käräjillä todistajana ryöstöistä istui Kalle Ruhanen, joka lausuntonsa mukaan oli itsekin joutunut Puikkosten rosvoilun kohteeksi. Ruhasen todistus kuitenkin asettui kyseenalaiseksi Tobias Puikkosen tunnustuksen myötä. Tobiakselta kysyttiin, oliko hän syyllistynyt erääseen rikokseen metsien sydänmailla. Tobias myönsi tomerasti olleensa ja tämän saattoi todistaa todistaja Kalle Ruhanen, joka oli ollut paikalla hänen kanssaan. Tobias kertoi, että Ruhanen oli kestinnyt veljeksiä talossaan, samoin kuin muita alueen rikollisia. Samaan hengenvetoon Tobias syytti todistaja Ruhasta itseään varkaaksi ja osalliseksi alueen rikolliseen toimintaan.¹⁹³

Myös *Mikkelin Sanomat* tiesi kertoa, että rosvoilla oli laaja joukko suosioita, ”hyyssärlöitä”, jotka majoittivat ja ruokkivat rikollisia: ”Oikea syy, miksi näitä ei kiinni saada lienee kuitenkin siinä, että monta taloa näillä seuduilla ovat rosvojen ”hyyssäriä” sekä enemmän tai vähemmän itse asioissa kiinni.”¹⁹⁴ Ruhanen ei todennäköisesti ollut siis ainoa, joka koki tarvetta tukea Puikkosia. Julkisesti syytettiin myös Adam Hyötyläistä, Pöytälaudon talon torpparia. Nimismies Savander luonnehti Hyötyläistä paikkakuntansa häpeätahraksi, joka hyyssäsi alueen varkaita ja rikollisia ja osallistui rikolliseen toimintaan. Hyötyläistä syytettiin hyyssämisen lisäksi siitä, että hän oli Pöytälaudon torpasta myynyt ”törkyjä” leivonmäkeläiselle maakauppiaille sekä raiskannut kruunun metsää. Jälkimmäisestä rikkeestä Hyötyläinen oli istunut käräjilläkin.¹⁹⁵

---

¹⁹² Keskisarja 2008,76.

¹⁹³ Hirvensalmen välikäräjät 1887, Cab:28.

¹⁹⁴ *Mikkelin Sanomat* 9.9.1886.

¹⁹⁵ Arjava 2012, 51.

Keskisarja pohjaa ajatustaan Toivo Jallin ajatukseen robinhoodmaisesta tyypistä, joka kanavoi rahvaan protestin varakkaampia luokkia kohtaan. Keskisarja katsoo Jallin ajatuksen pohjautuvan perimmiltään siihen seikkaan, että mahtikartanoiden ja keskiaikaisten kivikirkkojen Hämeessä rahvas oli jo ennen työväenliikettä katkeroitunut aateliin ja virkakoneistoon pitäen näitä sortajinaan.¹⁹⁶ Virkamiesten huonolla maineella oli Kangasniemellä pitkät perinteet, vaikka 1800-luvulla osa nimismiehistä kehkeytyikin erityisen tarmokkaita lain puolustajia. Siinä missä Kangasniemen rosvot eivät takuulla edustaneet tarujen oikeudenmukaista Robin Hoodia, saattoi Kangasniemen asukkaat samaistua oman kylän poikiin ennemmin kuin kaukana sijaitseviin virkavallan edustajiin. Puikkoset ottivat irti sen minkä saivat, joten näennäisen hyvistä väleistä saattoi olla asukkaille suurempaa hyötyä kuin virkavallan nimellisestä tuesta.

4.4 Ja kun siellä poltetaan sitä viinaakin

Viinankeitto tuskin olisi muodostunut niin pitkäaikaiseksi ja suureksi riesaksi, jos suurin osa kyläläisistä ei olisi suhtautunut ilmiöön joko hyväksyvästi tai vähintäänkin hyväntahtoisen välinpitämättömästi. Vain harvat olivat täysin erossa salapoltossa, eivätkä hekään halunneet olla huonoissa väleissä naapureidensa kanssa.¹⁹⁷

Toivo Nygård huomauttaa, että yhteisön epävirallinen suhtautuminen on tärkeä, koska viralliset instituutiot eivät voi hoitaa ja valvoa kaikkea käyttäytymistä. Kansan oikeustaju ratkaisee useimmiten myös sen, mitkä rikkomukset tulevat ilmi ja mitkä eivät.¹⁹⁸ Ananias tuumasi prosessista, että ”[...] ei sitä tavallisesti kolmatta kertaa keitetä, paitsi mitä nyt vallesmannille keitetään, mutta se keitoshan on kaikkein tärkein.”¹⁹⁹ Kommentti antaa ymmärtää, että viina maistui myös virkamiehistöille, jolloin tukea laittomuudelle ei herunut pelkästään ympäröivästä yhteisöstä, vaan valvovalta taholta asti.

Kaikille kangasniemeläisille alueen laajalle kiirinyt maine ei ollut mieleen. Aika ajoin paikallislehdissä esiintyi valituksia juoppouden yleisyydestä erityisesti Kangasniemellä. Kuitenkin joku raja tuli vastaan kangasniemeläisillekin ja vastineitakin kirjoituksille esiintyi. Vastineissa väitettiin huhut vääriksi ja todettiin, ettei juoppoja Kangasniemessä ollut senkään vertaa kuin naapuripitäjissä.²⁰⁰

---

¹⁹⁶ Keskisarja 2008, 75.

¹⁹⁷ Manninen 1962, 33.

¹⁹⁸ Nygård 1985, 22.

¹⁹⁹ Mauno Mannisen muistelmat, 37–38.

²⁰⁰ Manninen 1962, 17.

Erityisesti Kangasniemen parhaimmisto koki pitäjän huonon maineen varsin kiusallisena ja toivoi ainakin lehtikirjoittelun loppuvan. Eräät kunnan jäsenet saivat kuntakokouksen vuonna 1885 käsittelemään tapausta, jossa *Mikkelin Sanomat* oli julkaissut loukkaavan tekstin saman vuoden alussa. Silmää tekevät toivoivat kokouksessa kunnan puuttuvan loukkaavaan kirjoitteluun. Kokouksessa asialle oltiin valmiita tekemään jotain, mutta suurin osa kuntalaisista ei ollut halukas osallistumaan asiasta koituvien kustannuksien hoitoon. Painostuksella saatiin kuntalaiset myöntymään ja asianajaja palkattiin valmistelemaan ja hoitamaan asiaa oikeusteitse. Asianajajasta huolimatta tapaus ei kuitenkaan edennyt oikeuteen asti, vaan jäi keskeneräiseksi vaateeksi.²⁰¹

Vaikka kyläläisten keskuudessa viinan salapolttoon suhtauduttiin melko välinpitämättömästi, ryhtyivät kunnalliset elimet jo suhteellisen varhain salapolton vastaisiin toimiin. Vuoden 1867 marraskuun kuntakokouksessa suostuttiin kunnallislautakunnan ehdotukseen, jossa piirikunnan päämiesten tuli tarkkailla sitä, missä viinan salapolttota ja kauppaa harjoitettiin ja ilmoittaa siitä asetuksen mukaista palkkiota vastaan. Lisäksi kunta lupasi 10 markan palkkion sille, joka sai rikoksen toteen näytetyksi.²⁰²

Kuntakokouksessa pohdittiin seuraavia toimia salapolton ehkäisemiseksi:

Että maan tahi kartanon omistaja, joka tieteen tahallansa antaa salaviinan polttoa eli kaupitsemista maallaan eli asumuksessaan harjoittaa, vetäköön sakkoa 50 markkaa kunnan kassaan. Ja jos rikoksen tekiä on niin köyhä, että hänen pitää vedellä ja leivällä sakkonsa suorittaman, niin maksetaan niistä kunnan kassaan tulleista sakkorahoista kaksikymmentä viisi markkaa rikoksen ilmoittajalle ja asian eis valvoneelle Ruunun nimismiehelle kaksikymmentä viisi markkaa. Jos kinkeri ei ilmoita, kussa salaviinan polttoa harjoitetaan ja rikoksen alaiset yksi eli toinen ei voi sakkoansa rahassa suorittaa, niin vetäköön se kinkeri jossa rikos tapahtuu kolmekymmentä markkaa, joka jaitaan siten, että rikoksen ilmisaattajalle maksetaan kymmenen markkaa ja nämä sakko rahat on sen rikoksen alaisen kinkerin piirimiehen kinkeristä rätinkittäin ylös kannettavana, niin, että Talolliset, torpparit ynnä muut kukiin maksaa rätinkiltänsä tasan laskettuna yhtä suuren osan. Joka taas apuansa kieltää Ruunun palvelialta salaviinan polttimon hävityksessä niin sakotettakoon häntä niin paljon kuin kustannukset yhteensä tekevät muualta apua siihen tarpeeseen apua etsittäissä. Jos joku ennalta ilmoittaa salapolttimon harjoittajalle että Ruunun palvelia eli salapolttimon hävittäjä on jo tulossa, niin vetäköön sakkoa satamarkkaa kunnan kassaan. samalla järjestyksellä olkoon myös sakotetut salaviinan kaupan rikokselliset harjoittajat.²⁰³

Toimet jäivät lopulta vain pohdinnan tasolle. Kuvernööri eväsi päätökseltä vahvistuksensa ja sakkomääräyksiä jouduttiin alentamaan tuntuvasti. Päätöksistä ei muutenkaan tainnut olla juuri apua, sillä 1874 todettiin salakauppaa edelleen suurissa määrin toteutettavan. Vuonna 1875 halusi Reinikkalan omistaja Julius Jung myydä halvempaa viinaa ja rommia kannuittain ja kalliimpaa puolituopeittain. Hanke otettiin positiivisesti vastaan ainakin papiston osalta ja eräät puhujat arvelivat

---

²⁰¹ Manninen 1962, 34.

²⁰² Manninen 1962, 35.

²⁰³ Kuntakokouksen pöytäkirja 30.11.1867 ja Manninen 1962, 35–36.

laillisen myynnin tukahduttavan salakaupan. Jungin oikeutta puollettiin kokouksessa miltei yksimielisesti. Kuitenkin päätöksestä valitettiin kuvernöörille, joka pyysi lausunnon valituksesta. Jungin edustaja ilmoitti Jungin luopuneen aikeestaan ja asia raukesi kokonaan.²⁰⁴

Vaikka *Mikkelin Sanomien* sivut täytyivät naapuruston ärhäköistä toruista Kangasniemen holtitonta kulttuuria kohtaan, eivät kuntalaiset kuitenkaan jääneet täysin toimeettomiksi moitteiden edessä. Viinan salapoltto oli ongelma, mutta niille yritettiin silti keksiä ratkaisuja. Viinan salapolton taloudellista hyötyä vastaan yritettiin hyökätä taloudellisilla sanktioilla, sakoilla. Kuitenkaan Kangasniemen kylien hajanaisuus ja maantieteelliset rajoitteet eivät ainakaan helpottaneet kuntalaisten asennemuutosta laittomuuden suhteen.

Siinä missä sivistyneistö määräsi sen, missä yhteisön asenteiden kaappi seiso, eivät kaikki olleet valmiita noudattamaan yhteisiksi katsottuja velvoitteita. Vaikka varastamiseen suhtauduttiin hyvin kielteisesti kangasniemeläisten keskuudessa, ei viinanpoltoa katsottu saman asteiseksi pahaksi. Viinanpoltto mahdollisti monille sen toivotun ylimääräisen tulonlähteen, eikä raittiusliikkeiden hössötykseen haluttu kaikilta osin liittyä mukaan. Kangasniemeläisten asenteellisen suhtautumisen taustavaikuttimena viinanpolttokysymyksessäkin on lopulta vaikuttanut eniten raha. Kun alue ei loputtomiin kyennyt tarjoamaan ylimääräisiä ansiomahdollisuuksia, miksi siis kaventaa niitä vähäisiäkin. Tiukka salapolton valvonta olisi saattanut hyvinkin lisätä kunnan avustuksen tarvitsijoita, eikä sellaiseenkaan oltu valmiita.

5. Vielä kerran pojat!

Toukokuun viidentenä päivänä 1891 Ananias pääsi vapaaksi Lappeenrannan työvankilasta. Vankila ei kyennyt ojentamaan rosvoa kaidalle tielle, sillä jo kuukauden päästä vapautumisesta *Päivälehdessä* uutisoitiin Ananias ja Topias Puikkosen metkuista. Veljekset olivat varastaneet lukituista aitoista vaatteita, lankoja ja ruokatarvikkeita. Artikkelin mukaan varkaat olivat saaliineen paenneet Jaakkiman pitäjään, jossa vain rötöksiin osallisena ollut nainen saatiin kiinni.²⁰⁵

Matti Laine nostaa esille ajatuksen, jonka mukaan oleellista ei niinkään ole yksityinen rikos, vaan se alakulttuurinen ja elämäntavan muodostama kokonaisuus, johon teon tekijä lähes poikkeuksetta kuuluu. Laineen mukaan voidaan puhua rikollisesta elämäntavasta, johon liittyy myös paljon muita

---

²⁰⁴ Kuntakokouksen pöytäkirja 15.1 1871 ja 28.11.1875 ja 16.1 1876.

²⁰⁵ *Päivälehti* 20.6.1891 ja Arjava 2012, 56.

sosiaalisia ongelmia ja tekijöitä kuin pelkät rikokset.²⁰⁶ Veljesten matka jatkui takaisin Kangasniemelle ja rikollinen ura lähti uuteen nosteeseen. Vanhat verkostot olivat edelleen olemassa ja toiminta jatkui hyvältä pohjalta. Maine oli jo saavutettu ja nyt toimintaa saattoi ryhtyä jalostamaan korkeammalle tasolle.

5.1 Nimismiehet ryhdistäytyvät

Veljesten ollessa telkien takana paikallislehtien valistava kärki oli osunut kangasniemeläisiin. Paitsi kuntalaisten uppiniskaisuus ja vanhoillisuus, myös virkamiesten vähäisyys alueella kismitti naapuripitäjien asukkaita. Osa oli sitä mieltä, että järjestysmiehien ja virkavallan määrällinen lisääminen olisi rauhoittanut alueen levotonta ilmapiiriä:

Kauhean alhainen siweellinen kanta ja kaiken ruunun tahi järjestyksen voiman kaukaisuus ja heikkous owat tähän luonnollisena syynä. Noin kolme vuotta takaperin määräsi maaherran wirasto näille paikoille erityisen wiskaalin, jonka piti warsinkin sitä aiwan julkeata ja alituista metsä- tahi kotowiinan polttoja ja kauppaa häwittää, waan määräys aiwan pian lopetettiin ja sitä paitse oli määrätty sopimaton kiwuloisuutensa takia tähän waiwoja kysyvään toimeen. [...] Mitä nyt ruunun miehiin tulee, niin emme katso tilaa niin olewan heidän huolimattomuutensa syynä, waan heidän on mahdoton tietääkään, mitä milloinkin tapahtuu, syystä että piirinsä owat peräti suuret ja asuwat liika kaukana. Niin asuu Joutsan, Luhangon ja Leiwonmäen yhteinen nimismies mutkassa Hartolan rajan sopesa. Yksinään Joutsassa ja Luhangossa on yhdeksättä tuhatta henkeä, maanteiden puutteen takia jo waiwalloinen sekin osa. Leiwonmäki on niin muodoin ja ollen osa toista suuntaa, aiwan liallinen piirissänsä ja että mitä siellä tapahtuu tulee tuskin ollenkaan ruununmiehen tiedoksi. Leiwonmäen taa Kangasniemeen ja Hirwensalmen väliin pistää yksi haara Joutsasta: Mieskonmäki josta voidaan sanoa samaa kuin edellisestä. Kangasniemen pitäjätä se osa, joka on wasten Leiwonmäkeä pitkin Puulan länsirantaa on samaten Puulan wedellä erotettu muusta pitäjästä ja täällä on siis ruununmiehelle kaukana aiwan waikea matkustaa warsinkin kun muu piiri, 9000 hengellä waatii jo kyllä ankaraa walwomista. Hirwensalmen pohjoisin osa on ivan samassa suhteessa. Ruununmiehille, waikka olis tahtokin, ei ole tarpeeksi woimia näitä seutuja edes läsnäolonsa auktoriteetilla pitää edes jonkunmoisessa lainkuuliaisuudessa, kun niin ani harwoin ennättäwät käydä näissä.²⁰⁷

Vaikka virkavallan vähyys kismitti Kangasniemen ympärystössä vielä 1800-luvun lopullakin, oli Suomen valvontajärjestelmä kehittynyt ajansaatossa huomattavasti tehokkaammaksi. Kansa oli turvannut itsehallintoonsa, johon se oli kouliutunut niin sanottujen muinaispitäjien puitteissa jo esikristillisellä aikakaudella. Muinaispitäjistä tehtiin ensin kirkko- sitten hallintopitäjiä. Paikallinen hallinto ja itsemääräämisoikeus olivat keskiajan oloissa laajat. Ruotsin vallan aikana luotiin pakanuuden aikaiseen käräjälaitokseen nojautuen kaksi perustason itsehallintoelintä: pitäjän kokous ja kihlakunnankäräjät. Pitäjänkokous päätti seurakunnan asioista, käräjät oikeusasioista, mutta

---

²⁰⁶ Laine 1988, 19.

²⁰⁷ *Mikkelin Sanomat* 8.10.1885.

molemmat puuttuivat laajasti myös hallinnollisiin kysymyksiin.²⁰⁸ Siinä missä keskiajalla valta oli lähinnä henkilökohtaista ja perustui luottamukseen, uuden ajan koittaessa valta alkoi rahatalouden kehittyessä kasaantua sille, jolla oli varaa ostaa palkkasotureita ja muodostaa armeijoita. Hallitsijoiden valta paisui ja Ruotsissa kuninkaan valta ulottui yhä syvemmälle. Uuden ajan alussa maallinen valta kaikkialla syrjäytti hengellisen vallan ja alisti sen pyrkimystensä välikappaleeksi.²⁰⁹

Kun Suomi siirrettiin Ruotsin huomasta Venäjän yhteyteen, myös hallinnolliset mekanismit muuttuivat autonomisen aseman myötä. Suomi ponnisteli itselleen omat valtiopäivät ja niiden myötä pääsi myös itse lakeja säätämällä vaikuttamaan yhteiskuntansa kehitykseen. Liberaalit virtaukset ja kansallinen herätys voitiin ohjata käytännön politiikkaan. Se sai aikaan monialaisen liikkeellelähdon taloudessa ja yhteiskunnassa, keskeisenä elinkeinojen vapautumisen ja teollistumisen, jotka alkoivat muuttaa yhteiskunnan rakenteita.²¹⁰

Kansan elämää parantavia uudistuksia toteutettiin, mutta hienovaraisesti vaarantamatta yhteiskunnan järjestystä liiallisilla vapauksilla. Nationalismi vahvistui oman kielen ja kulttuurin perustalla, keskustelu lehdistössä, yliopistossa ja erilaisissa tilaisuuksissa vilkastui. Keskustelu sai lopulta radikaalin liberaalejakin painotuksia sensuurin murruttua Krimin sodan jälkeen. Enää yhteiskunnan eliitti ei vastannut yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta yksin, vaan myös rahvaan valveutunein kärki tempautui mukaan suomalaiskansalliseen liikkeeseen. Kansan syvien rivien herääminen ja irtautuminen esivallan holhouksesta alkoi hengellisen esivallan puolelta, kirkon yhtenäisen julistuksen, kirkkokurin ja sääntöjen alamaisuudesta, kun suuret herätysliikkeet levisivät yli Suomen. Herätysliikkeet olivat suuri kansanliike, jossa toteutui suuri vastuun ja ratkaisun vaatimus. Liikkeessä oli nähtävissä myös säätyrajan murtava demokratia: jokainen syntinen oli yhdenvertainen Jumalan edessä.²¹¹

Kansanliikkeiden innostus ja herääminen heijastuivat myös Kangasniemestä ja Puikkosista kirjoitetuista artikkeleista. Syyttävällä sormella yritettiin saada toimijat vastuuseen teoistaan. Kun veljekset palasivat kuvioihin, ei kangasniemeläistä epäjärjestystä ollut enää syytä mainita kuin sivulauseessa. Lehtien palstat keskittyivät Puikkosten rikoksiin, jolloin valokeilaan pääsivät myös paikalliset nimismiehet. Virkamiehiä ei kirjoituksissa parjattu, vaan pikemminkin heitä ylistettiin uutteriksi työtaakan ollessa kestävätkin. Virallinen mielipide ei täysin vastannut kangasniemeläisten aatoksia asiasta, sillä nimismiehien väärinkäytöksillä oli pitkät perinteet Kangasniemellä.

---

²⁰⁸ Tiihonen & Ylikangas 1992, 15–22.

²⁰⁹ Tiihonen & Ylikangas 1992, 15–22.

²¹⁰ Vahtola 2003, 257.

²¹¹ Vahtola 2003, 257.

1700-luvulle asti käräjät saivat valita nimismiehensä. Edellytyksenä oli, että nimismiehen titteli astui voimaan vasta maaherran myöntämän valtakirjan myötä. Nimitysprosessissa säilyi silti viitteitä vanhoilta ajoilta, jolloin nimismies oli vielä nimenomaisesti kansan luottamusmies. Vaikka kruunu pitikin tällä tavoin otteensa virasta, painoi talonpoikien halu määrätä nimismiehensä sen verran, että nimismiehen lukemista kruunun käskyläiseksi vältettiin virallisissa yhteyksissä. Puhuttiin mieluummin ”kruununpalvelijoista”, vaikka itseasiassa tarkoitettiin nimismiestä.²¹²

1700-luvulla nimismiesten yhteiskunnallinen asema oli melko alhainen ja palkka keho. Virkoihin oli hankalaa saada vastuuntuntoista väkeä. Näin ollen nimismiehet yleensä olivatkin säätyluokan alinta kerrosta: opintonsa keskeyttäneitä koululaisia, rappiolle joutuneita ylioppilaita ja entisiä aliupseereita. Lisäksi voutien ja nimismiehen keskinäinen suhde mitoitti pitkälti nimismiehen tehtäviä 1700-luvulla. Nimismiehet toimivat voutien alaisina, mistä johtui että voudit alkoivat mitä enenevässä määrin siirtää ikäviä tehtäviään nimismiehille, kuten ulosmittauksia ja syyttämistoimia.²¹³

Kangasniemen nimismiehet olivat tavallisesti maanomistajia, mikä vahvisti heidän asemaansa. Vankkaa asemaa yhteiskunnassa tarvittiin, jotta kruunun antamat tehtävät saatiin toimitettua. Nimismiehet kohtasivat toisinaan suurta vastustusta tehtäviään toimittaessaan. Esimerkiksi Hans Orrella oli mukanaan *profossi*, eli piiskuri, jonka tärkeimpänä tehtävänä oli laittaa niskoittelijat ruotuun. Mannisen mukaan sakkoluettelot ovat täynnä merkintöjä, joiden mukaan nimismiehien vastustettiin haukkumasanoin heidän suorittaessaan virkatehtäviään. Usein virkamiehiin käytiin myös käsiksi heidän suorittaessaan ulosmittausta tai muuta asianomaisille epämieluisia virkatehtävää.²¹⁴

Esimerkiksi vuonna 1747 Hannu Hokkanen tuomittiin vesileipävankeuteen ja kunnian menetykseen, kun hän oli lyönyt kantokirjuri Tujulinia kahdesti korville ja kerran suulle. Myös Hokkasen vaimo tuomittiin oikeudessa rumista sanoista. Aina ei virkatehtävän suorittaminen edes onnistunut. Esimerkiksi vuonna 1762 tuomittiin viisi Mannilan isäntää 100 hopeataalerin sakkoon, 12 kuparitaalarin hyvitykseen asianomaiselle ja oikeuskulujen maksamiseen, koska he olivat seipäin karkottaneet Anders Tujulinin. Tujulin oli ollut maaherran käskystä suorittamassa ulosmittausta, mutta oli joutunut palaamaan tyhjin käsin mannilalaisten tönissä ja tyrkkiessä tätä niin, että hän oli saanut nenäänsä vamman.²¹⁵

---

²¹²Ylikangas 1996, 120.

²¹³Ylikangas 1996, 120.

²¹⁴Manninen 1953, 162–163.

²¹⁵Manninen 1953, 162–163.

Väestön uppiniskaisuus ei suinkaan aina ollut syynä virkavallan ja väestön kireisiin väleihin. Etenkin 1700-luvun nimismiehet olivat Kangasniemellä väkivaltaisista ja epärehellisiä miehiä, eivätkä herättäneet kuntalaisissa kunnioitusta, kun itse rikkoivat lakia. Pahin heistä näyttäisi olleen Anders Montan, jonka pitäjäläiset vuonna 1747 syyskäräjillä antoivat viralta pantavaksi. Montan oli ottanut vastaan lahjuksia ja jättänyt hevosia kyyditysluetteloista merkitsemättä. Hän oli esimerkiksi jättänyt panematta syytteeseen laittomasta kaskenkaadosta ja palauttanut takaisin takavarikoimansa viinapannun. Montanilla oli kertoman mukaan tapana ollut kiertää pari kertaa vuodessa pitäjällä vaatimassa lahjoja. Ellei lahjoja herunut, nimismies nosti sellaisen rähinän, että pelotti asukkaat pois tuvistaan. Montanin kerrotaan kantaneen myös sodan aikana ylimääräisiä veroja sotaväen tarpeiksi, mutta pitänyt itse keräämänsä viljat ja tavarat. Lisäksi hän osti velaksi kyläläisten tavaroita, mutta velan maksun sijaan kyläläiset saivat osakseen vain iskuja ja haukkumasanoja.²¹⁶

Oikeudessa Montan yritti puolustella tekojaan ja väitti joutuneensa panemaan toimeen venäläisten käskyjä. Viha Montania kohtaan kuitenkin oli kyläläisten keskuudessa niin yksimielinen, ettei nimismiehen syyttömyys tuntunut kovinkaan vakuuttavalta. Nimismiehellä oli jo aikaisemminkin ollut takanaan oikeusjuttuja, joissa hän oli omin luvin ottanut kyläläisten omaisuutta itselleen. Siitä huolimatta, että Montan pistettiin viralta, hänen tiedetään satunnaisesti silti käyttäneen nimismiehen arvonimeä. Edellä mainittu Anders Tujulin oli Montanin vävy, ja myös tunnettu väkivaltaisuudestaan. Tujuliniakin sakotettiin käräjillä. Esimerkiksi vuonna 1750 hän sai sakot lujasta korvapuustista, joka oli tuottanut toiselle osapuolelle vammoja.²¹⁷ Tilanne Montanin jälkeen ei ollut juurikaan sen parempi. Myöhempienkin aikojen nimismiehet syyllistyivät väkivaltaisuuksiin ja epärehelliseen toimintaan. Useat olivat heikkoja lahjusten edessä. Erään nimismiehen muistellaan olleen niin perso lahjuksille, että tämä saattoi jopa pamputtaa viinankeittäjien ilmiantajia, jos nämä yksinään erehtyivät nimismiehen juttusille.²¹⁸

Kireät välit jatkuivat paikkakunnalla pitkään, joskin alkoivat parantua 1800-luvun aikana. Heikki ylikangas huomauttaa, että Venäjän vallan alussa virkakunnan asema, valtaoikeudet ja merkitys Suomessa muuttuivat jyrkästi. Vielä kustavilaisella ajanjaksolla (1772–1809) valtiollinen päätöksenteko toteutui huomattavassa mitassa valtiopäivien kautta -puhumattakaan vapauden ajasta (1719–1772), jolloin vallankäyttö suorastaan keskittyi valtiopäiville. Venäjän vallan alkupuoli

---

²¹⁶ Manninen 1953. 162–163.

²¹⁷ Manninen 1953. 162–163.

²¹⁸ Manninen 1953. 163.

merkitsi valtiopäivien väistymistä lähes puoleksi vuosisadaksi. Päätöksenteko jäi Venäjänmaan itsevaltiaan ja Suomen maan suurruhtinaan käsiin. Virkakunnasta tuli keisarinvallan tuki ja turva.²¹⁹

Fabian Steinheil lopetti vuosisataisen kaksinaisuuden ja piti huolen siitä, että nimismiehet luettiin heti venäjän vallan alusta lähtien yksin kruunun käskyläisiksi. Näin ollen kruunu saattoi itsenäisesti määrittellä myös nimismiehen tehtävät ja ote nimismiehistä tiukentui. Maaherroilla oli oikeus toistuvien virkavirheiden perusteella erottaa nimismies ilman oikeudenkäyntiä ja tuomioistuimessa lain perusteella virkarikoksesta tuomittua virkaeroa. Nimismiesten palkkoja nostettiin, mutta samalla korostettiin, että se myös velvoitti heitä ponnisteluihin virkavelvollisuuksien hoidossa. Tärkeimpänä velvollisuutena katsottiin järjestyksen ylläpito. Nimismiestä velvoitettiin käymässä joka kylässä säännöllisesti, maaherran ohjeista riippuen. Vierailullaan nimismiehen tuli tarkkailla kyläläisten elämää ja käytöstä, erityisesti mitä tuli juoppoutteen ja muihin paheisiin.²²⁰

Steinheil katsoi, että nimismiehillä oli erinomaiset mahdollisuudet istuttaa kansaan kuuliaisuutta keisaria kohtaan, olivathan he työnsä puolesta jatkuvasti kosketuksissa kaikkiin väestönsiin. Kenraalikuvernööri aloitti toimenpiteet heti aluksi, paitsi nimismiesten palkkauksen uudistamiseksi, myös heidän tehtäviensä määrittelemiseksi. Senaatin kirjelmässä 21.5.1811 ilmoitettiin nimismiesten palkkoja korotetun niin, ettei heidän tarvinnut turvautua laittomuuksiin parempien tulojen toivossa, vaan että he olisivat saaneet virkoihin sellaisia ihmisiä, jotka rehellisin keinoin olisivat edistäneet rahvaan parasta.²²¹

Muutos nimismiehien asemassa on nähtävillä myös heidän suhteestaan kansaan: 1800-luvulla useimmat tulivat toimeen kansan kanssa ja hankkivat paikallisten kunnioituksen. 1800-luvun jälkipuoliskolla uusi, entistä helpommin lähestyttävä virkaherra astui näyttämölle. Kopealla käytöksellä ei tarvinnut tavoitella arvonantoa. Suurrikollisten kiinniotto toi ajan oloissa pysyvää mainetta nimismiehelle. Tällaisia esimerkkejä 1800-luvulla edustivat August Wilhelm Landzett, joka 1836 sai kiinni aikansa suuren varkaan, Sika-Kyöstin. Kenraalikuvernööri myönsi Landzettille 600 ruplan palkkion ja Raisiossa koottiin rahaa lahjaksi kiitollisuuden osoittamiseksi. Toinen Landzettin tavoin kuuluisuuteen kohonnut oli Padasjoen nimismies Thure Wilhelm Böök, joka 1800-luvun jälkipuoliskolla pidatti pelätyn sarjamurhaajan, Juho Aataminpojan, eli Kerperkkerin.²²²

Kunnallishallinnon lähtiessä käyntiin Kangasniemen nimismiehenä toimi Carl Gustaf Edvard Adler, joka oli edustanut pitäjässä maallista valtaa vuodesta 1838. Adlerin muistokirjoituksen perusteella

---

²¹⁹Ylikangas 1996, 176.

²²⁰ Ylikangas 1996, 177–178.

²²¹ Ylikangas 1996, 185–186.

²²² Ylikangas 1996, 200–213.

Adler oli suhteellisen rehellinen nimismies, joka oli hyvissä väleissä kyläläisten kanssa. Adleria seurasi Johannes Adolf Eskelin, jota pikaisesti seurasi Johannes August Lang. Lang viihtyi virassaan pitkään, suomentaen nimensä myöhemmin Langinkoskeksi. Lang oli innokas suomalaisuuden ihailija ja saanut suomalaisen koulutuksen.²²³

August Lang ei ollut ajassaan täysin poikkeuksellinen, sillä suomalaisuusliike sai vankkaa kannatusta juuri nimismiesten keskuudessa. Erityisesti suomalaisuusliikkeen vaikutukset ovat havaittavissa heidän koulutielle lähteneiden poikiensa joukossa. Fennomaanit rekrytoivat varhaisimman kannatuspohjansa niistä suomenkielisistä maaseudulla kasvaneista pikkuvirkamiehien pojista, jotka osasivat suomen kotiperintönään ja tukeutuivat talonpoikiin taistelussa asemista. Suomenkielisiä sukunimiä alkoi ilmestyä matrikkeleihin kuitenkin hitaasti.²²⁴

Vaikka suomenkieli edesauttoi Langia virantoimituksessa, ei tehtävä ollut helppo. Viinateollisuuden pontevana vastustajana Lang joutui sekä viinankeittäjien että heidän asiakaskuntansa silmätikuksi. Samalla Langia painostettiin ylempien viranomaisten tahoilta tomerampiin toimiin viinan salapolton kitkemiseksi. Puun ja kuoren väliin Langin tilalle 1906 vaihdettiin Lauri Schuller, joka sai pian siirron Puumalaan. Lang, tuolloin jo Langinkoski, siirrettiin takaisin Kangasniemelle ja hän toimi virassaan vielä nelisen vuotta. Langinkosken jatkajaksi nimitettiin hänen poikansa Niilo Jalmari, joka kansanomaisena ja sukkelasanaisena sopeutui hyvin kangasniemeläiseen elämään.²²⁵

5.2 Virkamiehet viinajhdissa

Sekä maan johto, että sanomalehdissä julkaistut kirjoitukset painostivat paikallisia virkamiehiä tomerampiin toimiin viinan salapolton kitkemiseksi. Irma Sulkunen toteaa, että alkoholin vastaisessa sivistyneistön kirjoittelussa kritiikin kärki kohdistui nimenomaan paloviinan rahvasta turruttaviin ominaisuuksiin. Esimerkiksi eteläisessä Suomessa syvälle juurtunut paloviinakulttuuri päivittäisine ruokaryppyineen ja rituaalin kaltaisine juominkeineen leimattiin yksiselitteisesti juoppoudeksi. Juoppous rinnastettiin laiskuuteen ja saamattomuuteen. Nämä kaksi ominaisuutta taas sidottiin yhteen kokonaisuudeksi, jossa toinen ruokki toista ja jotka yhdessä pitivät ihmisen alisteisena luonnonvoimille. Erityistä pontta ja moraalista terävyyttä tälle tarjosi rinnan alkoholikysymyksen kanssa esiin työntyvä köyhäläisyysongelma, joka kietoutui osaksi viinapulmaa.²²⁶

---

²²³ Manninen 1953, 163.

²²⁴ Ylikangas 1996, 244.

²²⁵ Manninen 1962, 19–21

²²⁶ Sulkunen 1986, 19.

Vaikka alkoholikysymyksen kansalliset ja sosiaaliset peruselementit hahmottuivat jo 1840-luvulla, varsinaiseen yhteiskunnalliseen mittaansa ongelma nousi 1870-luvulla. Juuri tällä vuosikymmenellä alkoholinvastainen kirjoittelu voimakkaasti lisääntyi ja keskittyi niin kutsuttujen nuorfemmojen äänenkannattajiin.²²⁷ Kirjoittelun voimistuminen on havaittavissa myös *Mikkelin Sanomissa*, joka alkoi julkaista Kangasniemen viinanpoltosta tiukkasanaisia kirjoituksia. Kirjoituksissa viinanpoltto katsottiin ongelmaksi, paitsi kylän levottomiin oloihin, myös yleiseen saamattomuuteen.²²⁸

Jonkinlaista kehitystä alueen laillisuuden palauttamisessa katsottiin tapahtuneen, kun 1800-luku eteni kohti loppuaan. *Mikkelin Sanomissa* kiiteltiin alueen virkamiesten tarmokasta toimintaa. Silti ongelmaksi nähtiin alueen laajuus: Yksikään nimismies yksin ei kyennyt valvomaan Kangasniemen ja Hirvensalmen alueita tehokkaasti. Näin katsottiin rosvoilun ja viinankeiton olevan lähes väistämätön reaktio valvonnan puutteelle. *Mikkelin Sanomissa* asian parantamiseksi pohdittiin seuraavanlaisia parannusehdotuksia:

Ainoa keino, jolla voipi menestyksellä vetää näitä seutuja laillisuuden ja järjestetyn kansan elämänpäiriin, on että tehdään erityinen ruununnimismiespiiri. Jos edellä luetellut paikat Leivonmäki kokonaan, Kangasniemi pitkin Puulan länsirantaa ja sitte länsipuolella Jyväskylään menevää maantietä, Joutsasta Mieskonmäki ja niinkutsuttu Martin kyläkunnat, sekä pohjoinen Kangasniemeen pistävä osa Hirvensalmesta eroitetaan eri ruununnimismiespiireiksi alituisella paikallisella ruununnimiehellä, niin kyllä järjestys palajaa.[...] Tässä piirissä on kyllin awaruutta ja wäkeä. Semmoisia piiriä, jotka kuuluvat useampaan seurakuntaan on kyllä muuallakin. Entäs warat? Emme epäile ensinkään ettei hallitus, jos Maaherra asian esittää, siihen myöntyisi ja waroja hallituksella on muuhunkin wähemmän tärkeämpään saatikka sitte oman arwonsa ja lakien warjelukseen. Sitä paitsi on se hallituksen aiwan suoranainen welwollisuuskin suojella rauhallisia kansalaisia heidän lailla turwatusta asemastaan, sekä poistaa se häpiäpilkku joka lain rikkomisen ja epäturwollisuuden muodossa vuosikausia näitä paikkakuntia rasittaa meidän muuten lainkuuliaisuudessa eläwässä maassamme. Toiwomme sen tähden että herra Maaherra Mikkelin läänistä sekä hallitus nyt ehdotetulla kerrassaan poistawat näiden paikkakuntain roswokysymyksen päiwäjärjestyksestä huolimatta siitä waikka että joku wanhempi ruununnimies wäärässä kunnian tunnossa kokisi wärjätä olot piirissään ihanteellisiksi.²²⁹

Vaikka kirjoituksella viitattiinkin lähinnä Ananias Puikkosen isännöimän roswokoplan aiheuttamiin tuhoihin, yritettiin alueen laittomuuksiin puuttua viralliseltakin taholta.

Siinä missä kirjoitukset kritisoivat alueen moraalittomuutta, nimismiehien ahkeruutta korostetaan. Syyn katsottiin olevan paikallisväestön toiminnassa ja henkisessä ilmapiirissä, eikä suinkaan virkamiehistön tarmokkuuden puutteessa. *Mikkelin Sanomissa* julkaistu artikkeli kuvailee paikallisia oloja:

---

²²⁷ Sulkunen 1986, 20.

²²⁸ Erityisesti *Mikkelin Sanomat* 1885–1890.

²²⁹ *Mikkelin Sanomat* 8.10.1885.

Kokemus kunkin nimismiehen opettaa, että jos hän lähtee selväällä päivällä aluettaan tarkastamaan, niin on useampi reissu tyhjä. Sillä tuskin hän on pitkällekkään päässyt, kuin jo hyvät ”kylänmiehet” ovat ehtineet hänen tulostaan edeltäpäin toimittaa tarkan tiedon kaikille niille, joilla tietävät pannun liedellä olevan ... on pannu selässä, wiinat kontissa ja kelpo piilossa. Nimismies saa siis tawata joskus lämmön lieden ja rantille haisevat astiat n. m. vaan ei enempää. Öiseen aikaan he siis tekewätkin noita matkojaan suurimmaksi osaksi. Mutta kukapa voipi ketäkään pakoittaa moiseen yöllä kuleksimiseen, joka on yhtä waiwalloista, kuin wielä hengellekin waarallista.²³⁰

Kirjoittajan sävy on tyyppilinen ja katkelman kaltaisia artikkeleita julkaistiin useita. Kirjoituksen sävystä huokuu toivottomuus, aivan kuin salapoltoa vastaan olisi ollut miltei mahdotonta taistella. Yleensä alueelle toivottiin useampaa virkamiestä valvomaan, sillä työtä katsottiin olevan aivan liikaa yhdelle henkilölle.

Ananiaan muistelmista on luettavissa myös toisenlaisia virkamiehiin kohdistuneita sävyjä. Näiden perusteella voi tulkita, että salapolton kitkeminen ei ollutkaan aivan niin tarmokasta ja yksiselitteistä kuin miltä se lehtikirjoitusten perusteella vaikuttaisi olleen. Ehkä juuri tilanteen kierous vaikutti paikallisiin ja aiheutti kaksijakoista suhtautumista viranomaisiin. Toisaalta haluttiin suojelua, toisaalta haluttiin turvata elanto. Paikalliset ehkä toivoivat virkamiesten keskittävän tarmoaan varkauksiin ja todellisiin uhkiin jättäen viinapannut rauhassa porisemaan. Virkamiehet, erityisesti alueen nimismiehet, taasen keskittyivät juuri viinapannuihin. Salapolttajia paljastamalla sai helposti pidätyksiä tililleen ja vakuutettua ylempänsä työn tehokkuudesta:

Tappeluitakin jos tulee, niin siellä on poliisit pian paijailemassa niitä haavoja ja lurppasilmiä ja puukonpistoja ja katkenneita kinttuja ja käsivarsia, mutta viinamiehiä varsinkin, kun ne poliisit tykkää niistä niin hirveesti, etteivät laskisi luotaan ollenkaan. Ja jos jotain kuulevat, heti koittavat houkutella sakkiinsa. Siitä tulee hyvää meriittiä vähällä vaivalla. Murhamiehistäkään ei tule kuin yksi pidätys listalle, mutta se on vaarallista työtä. Viinamiehet on vaarattomampia. Ja kun pidätyksiä on paljon, ylenee pian.²³¹

Ananiaan kommentin sävy on halveksiva ja ylimielinen. Virnuillen hän toteaa, että todella vaarallisiin tilanteisiin ei ollut rahkeita puuttua. Muistelmissa on useita muitakin kohtia, joissa virkavaltaa kommentoidaan huvittuneesti vinoillen. Kommentointi on merkitty Ananiaan omaksi pohdinnaksi, mutta siihen saattaa linkittyä myös köyhimpien ihmisten yleistä suhtautumista.

Lehtikirjoittelu kiihtyi, mutta asiaan ei oikeastaan tullut sen kummemmin muutosta. Aikaisemmin nimismiehellä oli apunaan tilapäisesti apulaisnimismies ja pysyvästi siltavouti ja ”uutriivalj”, mikä suomennettiin milloin jahtivoudiksi, milloin käskynajajaksi. Päätoimisesti siltavouti kuitenkin huolehti siltojen ja teiden rakentamisesta ja kunnossapidosta. Vuonna 1890 Kangasniemen

---

²³⁰ *Mikkelin Sanomat* 8.12.1887

²³¹ *Arjava* 2012, 64.

kuntakokous antoi silloiselle siltavoudille, Otto Kuituselle, varsin laajat valtaoikeudet. Kuitunen sai urakoida kunnan kaikissa yhteisissä töissä. Vuonna 1892 muuttui alempien kruununpalvelijoiden nimitykset ja siltavoudin ja uutriivalin tilalle tulivat konstaapelit. Näitä asetettiin Kangasniemelle kaksi, yksi nuorempi ja toinen vanhempi. Toimien haltioissa sikäli ei tapahtunut muutosta, sillä siltavouti Otto Kuitunen nimitettiin vanhemmaksi ja käskynajaja Juho Romo nuoremmaksi konstaapeliksi.²³² Näin ollen varsinaisesti virkamiesten määrä ei kasvanut, vaikka nimitykset ja valtaoikeudet muuttuivatkin.

5.3 Bernhard Broms ja Suonteen meritaistelu

Mikkelin Sanomat julkaisi usein artikkeleita, joissa Puikkosen veljekset mainittiin etevinä tai suurina rosvoina. Paljon ja laajalla alueella Puikkoset varastelivatkin, mutta artikkeleissa Puikkosten kehumiseen on saattanut olla myös muita syitä. Kehumalla alueen rosvoja lehti tuli kehuneeksi myös alueen virkavaltaa. Korostettaessa Puikkosten vaarallisuutta ja ammattitaitoa rosvoina saatiin lukijoille samalla vaikutelma hyvistä virkavallan edustajista, jotka tekivät resursseihin nähden enemmän kuin parhaansa alueen turvaamiseksi. Esimerkiksi Joutsalainen kirjeenvaihtajan kirjoitus julkaistiin Puikkosten ensimmäisen kiinnioton yhteydessä 18.11.1886:

Jo on kulunut 4:tä kuukautta kun viimeksi kirjoitin teidän lehtenne palstoihin, ja silloisessa kirjeessäni puhuin muun muassa, mutta kuitenkin pääasiallisesti niistä suurista rosvojoukoista joita täällä kolmen tahi neljänki pitäjän nurkilla kuljeskeli tämän kesän tuhojaan tekemässä alituinen pelko oli aina mielessä josko jo tänä yönä tulee noi pelwon kuninkaan käskyläiset tuhotöitään tekemään, ja se ajatus vei unen silmistä, kun täyty olla niin kuin ”vahtikoiran” aina walweella ...

vaan sitte kun korkia-arvoinen lääninhaltia käwi viimeiserän wirkamatkoillaan täällä länsipuolella lääniä, ja antoi arwoisia käskyjä kunnille, että asettaa sääntöjä joissa määrättäisiin palkintoja rosvojen kiinniottamisesta; sekä wahtimiehiä sopiwille paikoille, joissa roswoit enemmittäin kuleksii, ja kun heidän heimolaisensa sai tiedon, että jo on wahdit warustetut, niin ne ehkä saatto sanan työntekiöille, ettei pidä sinne tahi tänne menemän, niin olemme saaneet rauhasta rauweta, uneen uupuneina; tästäkin suuresta hyvästä olemme welwolliset kiittämään jaloa ja ylewämielistä lääninhaltia, joka isällisellä huolellansa sai toimeen että rauhaton lewottomuus muuttui lewoksi.

Kuitenkin rosvoit oli päästetty alueella takaisin mellastamaan, eikä uni enää viipynyt asukkaiden silmissä. Erityisen tarmokkaasti veljeksiä lähti jahtaamaan Hirvensalmen nimismies Bernhart Broms. Nimismiestä kuvaillaan *Mikkelin Sanomissa* erittäin motivoituneeksi virkamieheksi. Bromsin kerrotaan omistautuneen veljesten kiinniottolalle siinä määrin, että seurasi ja vakoili veljeksiä omalla

---

²³² Manninen 1962, 21–22.

ajallaankin, yksityishenkilönä. *Mikkelin Sanomat* julkaisi Bromsin innokkaasta rosvojahdistista seuraavan artikkelin:

Warsinkin Hirvensalmen nimismies B. Broms koko kesän ja nyt viime aikoina noin kahden viikon ajan piti tarkkaa waaria, käyden aina Jyväskylässä, Laukaassa ja Kangasniemellä asti yksityisenä henkilönä ja lehmänostajana päästäkseen warkaiden perille, käyden muun muassa Puikkosten torpassa, joka sijaitsee Kangasniemestä Jyväskylään menewän maantien varrella Leiwonmäen rajalla; muita salapoliiseja ja wartijoita asetettiin rajalle.[...] Mutta kaikesta warovaisuudesta huolimatta luultiin yleensä, että kiinni saaminen on mahdoton.²³³

Mikkelin Sanomien välittämä kuva nimismiehestä on hyvin ahkera ja määrätietoinen. Toisenlainen näkökulma aukeaa Ananiaan kautta. Katkelmassa Broms ajaa veljeksiä takaa, yrittäen järjestää rosvoille ansaa. Ananiaan muisteloissa nimismies oli pikemminkin rahanahne maineentavoittelija joka tietämättömyydessään ja humalapäissään päästi rosivot käsistään:

Mikä lie, ihmiset lähti tukaloitumaan meidän pikku kepposistamme. Hirvensalmen vallesmanni, tuo Pernhaarti Rompsi läks susjahtiin, niin kun hyväkin koira.[...] Oli niin hätänen, että oli jo myönyt nahkansa kuvernöörille ja saanut kaksituhatta markkaa pyyntirahoikseen. Eihän me tietty, että me niin kalliita ollaan. Jos me se arvattiin, ei Rompsi ois saanut pyyntirahojaan, oltais otettu ne itse. Ei pohatan passaa köyhän nahalla rikastua.

[...]Alettiin jo vähän kyllästyä kiertelevään elämään. No, Rompsi taas tais tykätä sellaisesta elämästä, kuleskeli ympäri Suomea, milloin lehmän ostajana tai hevoshuijarina. Kaikki markkinat kulus jos jonain. Kävi se täällä synnyinpuolessakin, kyseli kaikilta, mutta ei malttanut pitää suutaan kiinni ryppyksissään.

[...] Minä kyllä tunsin Rompsin, mutta Rompsi ei minua. Käännöstä ei auttanut tehdä tuumasin, silloin se pahus huomaa. Pantiin hattu naulaan ja kysyttiin, käykö se päinsä jos mekin syödään. Sitten syötiin ja juotiin, sillä oli tukevanlainen ryppyylasi nokkansa alla, ja piettiin vilkasta keskustelua niin kuin ainakin reissumiehet kapakassa.[...] Juotiin putelit tyhjiksi ja niitä tuli ihan arvolleen, Sitten vielä syleiltiin toinen toisiamme ja lähdettiin. Ne Mikkeliin päin, me Lappeenrantaan. Etsijät ja etsittävät istuivat samassa ruokapöydässä, ja etsijät maksoi. Hyvin tultiin toimeen ja harjakaisia juotiin kovasti.²³⁴

Katkelma on kuin parhaastakin rikosnovellista, mikä pistää epäilemään Mauno Mannisen kynän värittämiä tapahtumia. Siitä huolimatta Ananiaan hieman pilkallinen suhtautuminen nimismieheen välittyy myös muista lähteistä.²³⁵ Ananias tuskin oli pahoillaan rosvon uransa menestyksestä ja katkeruus virkamiehiä kohtaan johtui luultavasti menneisyyden kokemuksista ja pettymyksistä. Lukeutuihan Ananias siihen väestönosaan, joka oli jatkuvasti virkamiesten suurennuslasin alla.

---

²³³ *Mikkelin Sanomat* 25.8.1896.

²³⁴ Arjava 2012, 67–68.

²³⁵ Esimerkiksi Hirvensalmen välikäräjät 12–13.10.1896, Cab:44.

Kangasniemen asukkaat tuskin katsoivat veljesten rosvoilua vierestä täysin välinpitämättömästi, oli pitäjän laillinen ja moraalinen tila mikä hyvänsä. Ehkä kuntalaiset eivät tienneet mitä tehdä, sillä rosvoilu oli yltynyt jo melko isoksi ilmiöksi. Virkamiesten toimiin saatettiin suhtautua pessimistisen välinpitämättömästi, olivathan juuri virkamiehet osasyllisiä rosvoilun paisumiseen. Rosvot eivät olleet aiheuttaneet virkamiesten riveissä juurikaan toimintaa silloin, kun joukko kokosi rivejään pitäjän alueella.

Veljekset onnistuivat elintapansa säilyttämisessä melko pitkään, sillä virkavallan käskyiltä tuntui puuttuvan yleinen kate ja pyynnöiltä moraalinen kaikupohja.²³⁶ Virkavallan väärinkäytökset 1700-luvulta olivat jättäneet muistijälkiä, eivätkä epäluottamusta kyenneet hälventämään edes 1800-luvun tarmokkaat nimismiehet. Yhteisö oli ehtinyt muovautua omanlaisekseen, eikä se kyennyt reagoimaan nopeasti muutoksiin. Rosvojen aiheuttama tilanne ei myöskään varsinaisesti auttanut yhteisön ilmapiirin ja luottamuspuolan korjaantumisessa, olihan asiassa tarmokkain toimija naapurikunnan nimismies.

Erinomainen esimerkki virkavallan maineen kohottamisesta on tapaus, jota vieläkin kutsutaan Suonteen meritaisteluksi. Tapahtuma ei suinkaan tapahtunut merellä, vaan Suonteen järvenselällä, eikä välttämättä tapahtumien todellinen laita muistuttanut täysin taistelua. Ananiaan muistelmissa tapahtumat ajoitetaan aamuyön hämäriin tunteihin, ja rantaan kuvaillaan olleen matkaa kahden ja puolen kilometrin verran.²³⁷

Kiinniotto sai laajaa huomiota alueen paikallislehdissä. *Mikkelin Sanomissa* tapahtuma kuvailtiin lukijoille värikkäästi kaikkine yksityiskohtineen 25.8.1896 ja eräänlainen uusintakertomus tapahtumista julkaistiin vielä 29.8.1896 ilmestyneessä numerossa. Seuraavassa muutama katkelma ensimmäisestä uutisoinnista:

Wahteja, seudun riwakampia miehiä asetettiin wahtiin ja poliisikonstaapeli heitä johtamaan. Wenheillä lähdeitti 22. p:änä Suontien wedelle, noin kello 9 aikaan illalla huomasi Suontien selällä nimismies Broms soutajat. Nyt alkoi perästä ajo seurauksella, että kiellosta huolimatta roswoit lasiivat vastaan tulijoille tervehdykseksi haulia. Haulit tuliwat että ropisi nimism. Bromsin käsille, jolloin hän wastasi samalla mitalla, waatien wälillä wielä antautumista, johon sai kirouksia wastaukseksi.

[...]Kun toinen wene Hug Ruhasen johdolla saapui hätään, sanottiin tämän paukkeen ja räiskeen muistuttaneen kerrassaan sotaa. Nähtyään ettei mikään auta, paiskautui Anania järween, tietysti aikomuksestaan kaataa wenheitä ja toinen weli Topia huusi aselepoa ja kielsi ampumisen, jolloin kiinniotto oli mahdollinen.

---

²³⁶ Ylikangas 1974, 39.

²³⁷ Arjava 2012, 71.

Puikkonenkin muisteli, kuinka nimismies oli lyönyt rosvot niin kovaan piiritysketjuun, ettei pakoon päässyt edes vettä pitkin. Siinä missä *Mikkelin Sanomat* antaa ymmärtää rosvojen aloittaneen tulituksen, kertoo Ananias, että lähestyessään pidättäjät ampuivat ensin neljästi ilman varoitusta. Vasta sanaharkan ja viidennen laukauksen jälkeen Ananias kuvailee avanneensa tulen ”[...] ja se ampuminen tuli siitä kakspuoliseksi, niin kun kahakassa ainakin.”²³⁸ Ampuminen päättyi lopulta käsiryöyryyn, jonka tuloksena Ananiaalta lähti taju.

Veljekset saatiin kiinni ja kuljetettiin säilöön ennen vankilaan lähettämistä. Myös *Mikkeli* niminen lehti uutisoi asiasta varsin yksityiskohtaisesti. Lehti tiesi myös kertoa rosvoilta illan aikana takavarikoidun saaliin suuruuden:

Sidottuna wiettiin Puikkokset Kempin taloon, jonne myös toiset wenheet saapuiwat. Rantaan tultua kuljetettiin wangitut Justus Ripatin taloon säilytettäväiksi. Vangittaessa otti nimismies B. Broms Puikkosilta koko joukon rahaa ja tawaraa, yhteensä noin 672 markan ja 56 pennin arwosta. Puhdasta rahaa oli Ananiaalla 150m. 29p. sekä sen lisäksi 2 sormusta ja silinterikello. Tobiaalla löytyi 39m. 59p. rahaa ja 4 sormusta.

[...] Laukauksista, jotka nimismies B. Broms Puikkosia kohden ampui, oli Tobiaaseen sattunut 3 ja Ananiaaseen 9 haulia. Haavat kävi tarkastamassa ja sitomassa tohtori Gustafsson.²³⁹

Rosvot aiheuttivat niin suurta mielenkiintoa, että ihmisiä oli Ripatin talossa ihmettelemässä aivan tungokseen asti. Monet olivat kuulleet ja lukeneet näistä kauhistuttavista Puikkosista, mutta melko harva oli heitä onnistunut kasvotusten näkemään. *Mikkelin Sanomissa* kuvaillaan seuraavasti tunnelmia Ripatin talolta:

[...]Kun sunnuntaina tulin J. Ripatin taloon, johon rosvot tuotiin näin heidät suuren kansajoukon ympäröimänä tuwassa. Ananias oli pitkällään weripilkuista ja kädet turwoksissa. Topia istui penkillä. Karmasi hieman pintaa nähdessään, että tuossa ne oliwat edessä ne miehet, jotka koko kesän oliwat pitäneet yleistä turwallisuutta epäwarmana. Kaikkien kysymyksiin wastasivat he kylmäwerisesti, eikä mitään katumuksen merkkiä heistä näkynyt.²⁴⁰

Juuri tässä artikkelin katkelmassa kiteytyy tarve nostaa Puikkokset jalustalle. Mitä hurjemmilla veljekset vaikuttivat, sitä urhoollisempi oli myös nimismiehen ponnistus. Puikkosten kiinniotosta julkaistu juttu *Mikkelin Sanomissa* toi värikkäästi esille rosvojen epätoivoisen kamppailun ja nimismiehen sisukkaan toiminnan. Jälleen veljekset toimitti vankilaan ulkopaikkakuntalainen virkamies. Jälkeenpäin *Mikkelin Sanomissa* julkaistiin Kangasniemen naapurikuntalaisten kiitoskirjoituksia, joissa vuolaasti ylistettiin nimismies Bromsin urheaa tekoa.²⁴¹ Sen sijaan Kangasniemen asukkailta ei julkaistu kiitoskirjoituksia, eikä helpotusta huokuvia artikkeleita

---

²³⁸ Arjava 2012, 71.

²³⁹ *Mikkeli* 29.8.1896.

²⁴⁰ *Mikkelin sanomat* 25.8.1896.

²⁴¹ Esimerkiksi Joutsalaisten kiitoskirje julkaistiin *Mikkelin Sanomissa* 15.9.1896

veljesten kiinnisaamisen johdosta. Kuntalaiset jatkoivat hiljaa omaa elämäänsä, kuten tähänkin asti olivat tehneet.

5.4 Rompsin kanssa käräjillä

Nimismiehenä Broms oli tunnettu alueella. Samaan aikaan Bernhardin kanssa naapuripitäjissä nimismiehinä toimi myös hänen veljiään. Bromseja oli sen verran monta nimismiehevirkaa toimittamassa, että alueella tavattiin kysyä, että ”Kukas teillä on Rompsina nykyään?” Esimerkiksi kerran Ristiinassa toiminut Broms sai hälytyksen pitäjän syrjäkulmille, jossa oli havaittu hirvensalakaato. Tuolloin vielä hirvet olivat niin harvinaisia, että niistä saatettiin kirjoittaa jopa sanomalehdissä. Ristiinan Broms saapui paikalle tutkimaan tapausta, kuten teki myös Mikkelin nimismies Broms. Veljesten käytyä toimeen vinoilivat paikalliset, että ehkäpä kaadetut hirvetkin olivat veljeksiä keskenään.²⁴²

Vinoilusta huolimatta Bromseja pidettiin yleisesti ahkerina ja aikaansaavina nimismiehinä. *Mikkelin Sanomat* julkaisi useita kiitoskirjeitä nimismiesten hyvästä työstä. Erityisen ansioituneita nimismiehet olivat juuri viinanheiton ehkäisijöinä, joista saivat korvaustakin. Viinankeitosta olisi pitänyt syyttää myös Puikkosia, joskin viinan salapoltto hukkuu käräjillä rosvoilun selvittelyn varjoon. Mikkelin lääninvankilasta veljeksiä tuotiin kolmasti Hirvensalmelle käräjäomajaan.²⁴³ Käräjät pidettiin lokakuussa vuonna 1896 Simolan tilalla. Vankilasta veljesten mukaan oli laitettu pussi, joka sisälsi varastettua tavaraa.²⁴⁴

Ennen kuin nimismies Broms pääsi ääneen, selviteltiin veljesten taustoja. Ananiaasta käytettiin nimitystä ”löysä”, siinä missä Topiasta tituleerattiin torppariksi. Kuitenkin Ananiasta ei mainintojen perusteella oltu tuomittu irtolaisuudesta, vaikka Topias kylläkin oli tästä rikkeestä suorittanut yhdeksän kuukautta Lappeenrannan työvankilassa. Lisäksi Ananias oli vielä tuolloin ripillä käymätön, kun taas Topiaksen mainitaan käyneen ehtoollisella. Vaikka Topias vaikutti muutoin Ananiasta vakaammalta maineensa puolesta, löytyi häneltä enemmän tuomioita kuin veljeltään.²⁴⁵

Oikeudessa Broms esitteli haulia, joka oli poistettu hänen rintakehästään ja syytti Ananiasta murhanyrityksestä. Broms myös luki *Mikkelin Sanomissa* 15.9.1896 julkaistun kiitoskirjeen, joka löytyy myös käräjäpöytäkirjasta kokonaisuudessaan kirjattuna. Kirjoitukseen ja haulin

---

²⁴² Arjava 2012, 69.

²⁴³ Arjava 2012, 69.

²⁴⁴ Hirvensalmen välikäräjät 12–13.10.1896, Cab:44.

²⁴⁵ Hirvensalmen välikäräjät 12–13.10.1896, Cab:44.

todistusarvoon nojaten hän halusi tehdä kaikille selväksi rosvojen hirveyden, ja jotta ei olisi jäänyt vähäisintäkään epäilystä rosvojen vaarallisuudesta ja näiden tekojen vakavuudesta.²⁴⁶

Oikeudessa todistamassa oli loisia, piikoja, torppareita, talon emäntä ja poliisikonstaapeli. Todistajat yrittivät parhaansa mukaan näyttää toteen, että juuri Puikkosen veljekset olivat syypäitä heidän omaisuutensa selittämättömään katoamiseen. Varastetuksi todistajat luettelivat kankaita, tyynynpäälisiä, nenäliinoja, pääliinoja, villasukkia ja lapasia, sekä kahvia, sokeria, sianlihaa ja voita. Kyse ei tällä kertaa ollut niinkään työkaluista, vaan vaatteista ja elintarvikkeista.

Ryöstöjen ajankohdat olivat pääasiallisesti tapahtuneet vuosia sitten. Esimerkiksi torppari Antti Liukkonen todisti rosvojen törkeästi ryövänneen hänen torppansa 10–11 vuotta sitten, josta sittemmin oli tehty poliisitutkintakin. Rosvot olivat todistajan mukaan salvanneet ihmisiä asuntoihinsa ja tehneet näitä samanlaisia varkauksia myös Kangasniemellä, Hirvensalmella ja Joutsassa. Toinen todistaja kertoi, kuinka rosvot olivat myyneet varastamiaan tavaroita eräälle Paapposelle. Paapposen kerrottiin pyytäneen Topiasta hankkimaan tavaroita, joita oli sitten välittänyt eteenpäin. Varastetun tavaran ostajaksi nimettiin myös Kangasniemen Pöytälaudan kruunutorpan haltija, Asarias Hyötyläinen. Ananias sen sijaan puolusteli välittäjiä tokaisemalla, ettei muistanut kuka minkäkin tavaran oli ostanut.

Aina todistajat eivät täydellä varmuudella kyenneet sanomaan, että juuri Puikkoset olisivat olleet vastuussa heidän torppansa ryöstöstä. Esimerkiksi Antti Liukkonen sisar Leena Maria Liukkonen kuvaili, kuinka hänet oli lukittu tupaan ryöstön ajaksi. Ryöstäjät olivat todistajan mukaan uhanneet tappaa hänet, mikäli olisi huutanut apua. Uhkailujen vakuudeksi tuvan ikkunaa kohti oli ammuttu aseella. Liukkonen kertoi, kuinka oli kuullut ulkoa useamman henkilön ääniä, mutta hän ei ollut nähnyt heistä ketään. Kun ulko-oven taakse asetettuja pönkkiä oltiin lopulta tultu ottamaan pois, auttaja kertoi nähneensä kolmen henkilön poistuvan pihapiiristä. Liukkonen uskoi varkaiden olleen Puikkoset, koska kaikki tiesivät heidät koviksi rosvoiksi. Eräs todistajista taas kertoi kolmen miehen tulleen hänen tykönsä ja ryövänneen pannun, hatun ja piiput. Todistaja kertoi, että miehistä kaksi oli ollut Puikkosia ja pidempi Puikkonen oli ampunut häntä kohti vastustelun seurauksena. Hänkään ei siis ollut tilanteessa tunnistanut veljeksiä, vaan yksinkertaisesti olettanut rosvojen olevan juuri ”ne Puikkoset”.

Muitakin vastaavanlaisia tarinoita rosvoista kuultiin. Usein mainittiin kolme miestä, joita ei kuitenkaan osattu nimetä. Antti Liukkoselle Ananias vastasi, että koska Liukkonen ryöstö oli ollut niin kauan sitten, oli saattanut asialla olla hänen asemestaan Ville ja Albin Seppänen ja ensin mainitun

---

²⁴⁶ Hirvensalmen välikäräjät 12–13.10.1896, Cab:44.

vaimo Anna Maria Petalainen. Myös Tanel Romo ja Erik Lappi olivat olleet tuolloin vapaalla jalalla ja täten myös potentiaalisia ryöstäjiä. Liukkosen tapaukseen ei sen kummemmin tartuttu, vaan todistajat totesivat syyttäjälle, että ryöväykset olivat loppuneet Puikkosten kiinnioton jälkeen. Puikkosen lausunto kuitenkin puoltaa sitä, että alueella oli muitakin rosvoja, eivätkä Puikkokset yksin olleen syypäitä kaikkiin alueen levottomuuksiin.

Ananias ei sen kummemmin myöntänyt tai kieltänyt tekojaan, vaan tyytyi lähinnä oikaisuihin ja välihuomautuksiin. Sen sijaan nimismiehen kiusoittelu tuntui olevan Ananiaan mieleen. Muun muassa syyttäjän retostellessa Suonteen järven tapahtumilla, lipsahti järven pituudeksi kahdeksan peninkulmaa. Lipsahdus ei jäänyt rosvolta huomaamatta, vaan Ananias tuumasi sivistäneensä itseään aikansa kuluksi vankilassa. Ananias hämmästeli, kuinka kummassa nimismies sai Suonteen järven pituudeksi kahdeksan peninkulmaa, kun Suomessa oppikirjan mukaan ainoastaan Päijänne ylsi Rompsin ilmoittamiin mittoihin.²⁴⁷ Katkelmasta, jossa Ananias muistelee käräjiä, käy ilmi lisää kuittailua nimismiehen retosteluille:

Kuusi vuotta vallesmannin pahoinpitelystä. Eivät yhtään pitäneet siitä, kun sanoin, että sehän pahoinpiteli minua ja kerroin siitä mejän yhteisestä ryypäämisestä Suomenniemellä. Tuntui nykivän herrain suupieliä, mutta kun aikansa olivat rykineet, saivat ääneen vähän vakavuutta ja jatkoivat[...] Eikä siitä mitään julmettua kuulusteluakaan tullut, se meni pikemminkin naurun merkeissä, vaikka alussa koettivatkin olla oikein juhlallisia ja vakavia, mutta enhän minä kerinnyt puhua pitkäänkään, kun niiltä revähti suu korvaan asti. Syyttäjää kyllä tuntui pistävän vihaksi, kun ei se pysynyt perässä. Ennen kuin se sai suunsa aukikaan, olin minä jo kerinnyt selittää sen, mistä sen milloinkin teki mieli syyttämään.²⁴⁸

Kaiken kaikkiaan oikeudessa Hirvensalmelta oli 16 kantajaa, Mäntyharjulta 7 ja Joutsasta muutama, joidenka kanteita oli osittain todistamattomina hylätty. Muutamilla paikkakunnilla olisi ollut vielä varkauksia tutkittavana, mutta ilmoitettiin, ettei tutkimuksia enää tahdottu jatkettavan. Ehkäpä se olisi ollutkin turhaa työtä, sillä jo tutkittujen tapausten valossa Topiaan ansiot ylsivät 68 vuoteen vankeutta ja Ananiaallekin olisi ollut luvassa 30 vuotta vankeutta, vaikka Bromsin esittämä murhasyyte hylättiin.²⁴⁹

Lopulta tuomiot vahvistuivat Viipurin hovioikeudessa viideksitoista vuodeksi kuritushuonetta ja kansalaisluottamuksen menetys vapautumisen jälkeen yhtä pitkäksi ajaksi. Ananias itse kommentoi Hirvensalmen tuomioita seuraavasti:

---

²⁴⁷ Hirvensalmen välikäräjät 12–13.10.1896, Cab:44.

²⁴⁸ Arjava 2012, 73.

²⁴⁹ Arjava 2012, 73–74.

Yhdeksän vuotta pikku kolttosista, vaikka siitä ne mieluummin olis vaienneet. Pelkäsivät, että paljastan niiden metkut, kun aina pidin ne hyvässä viinassa. [...] Kyllähän ne ois voineet antaa paljon enemmän kuin sen sen yhdeksän vuotta, mutta olivat kai kiitollisia kun pidin suuni kiinni.²⁵⁰

Ananias toimitettiin Turkuun, jossa omien sanojensa mukaan leipä ja juoma oli taattu viideksitoista vuodeksi eteenpäin. Topias ei päätenyt samaan vankilaan veljensä kanssa, sillä pyysi omaehtoisesti, että pääsisi oikeuden kuultavaksi vielä uudelleen. Itkussa suin rosvo pyysi saada tunnustaa rikollisuuttaan ja toivoi pääsevänsä eri vankilaan kuin veljensä, jota kertoi kovin pelkäävänsä. Samaa hengenvetoon Topias tunnusti tehneensä Liukkosen ryöstön, kumoten siten veljensä esittämät epäilyt alueen muiden rosvojen osallisuudesta tähän ryöstöön.²⁵¹

6. Kangasniemen kulttuuriväki ja Ananias Puikkosen legenda

Ananiaan ehtoopuolen elämä asettui uomiinsa vankilasta vapautumisen jälkeen, vaikka rötöksiä tuli vielä jokunen tehtyä. Ananias asettui Kangasniemelle, jossa jokainen tiesi miehen historian, eikä rosvonmainetta voinut piilotella luurankona kaapissa. Ananias otti paikkansa alueen elävänä legendana, josta liikkui mitä hurjempia tarinoita kylien kertomaperinteessä. Legendan säilymisestä meidän päiviimme asti voimme kiittää Mannisten kulttuurisukua, joka edesauttoi suunnattomasti Ananias Puikkosen legendan syntyprosessissa ja sen säilymisessä jälkipolville. Ilman Mannisten panosta Ananiaan kasvutarinan säilyttämiseen olisimme luultavasti ilman, paitsi mahtavaa rosvotarinaa, myös havainnollistavaa kuvausta irtolaisen elämästä 1800-luvun lopun Kangasniemellä.

6.1 ”Voikos tuollasta vapaaksi laskea”²⁵²

Perintöruhtinaan syntymän vuoksi Ananias suoritti vain kymmenen vuotta viidestätoista vankilavuodesta. Vankilasta hän vapautui vuonna 1907 ja palasi Kangasniemelle. Kangasniemellä ensimmäisenä odotti tapaaminen nimismiehen kanssa. Ananiaalla kävi tuuri sikäli, että rosvon vanha tuttu Johannes Lang oli siirretty sortovuosina toisaalle. Kangasniemeläiset olivat syyttäneet Langia venäläisten kätyriksi, ja nimismies oli siirretty uusiin tehtäviin Sulkavalle. Langin tilalla palveli Lauri Schlüter ja rosvolle koitui mahdollisuus aloittaa uusi elämänvaihe puhtaammalta pöydältä.²⁵³

---

²⁵⁰ Arjava 2012, 73.

²⁵¹ Hirvensalmen välikäräjät 12–13.10.1896, Cab:44.

²⁵² Kakolan vankilan tirehtööri Nybergin kommentti Puikkosen vapautumisesta ehdonalaiseen. Arjava 2012, 96.

²⁵³ Arjava 2012, 100.

Vaikka nimismiehen kanssa saattoi aloittaa elämän järjestelyt ilman vanhoja kaunoja, ei kotiutumisosprosessi pitäjään käynyt aivan yhtä helposti. Kangasniemeläisten luottamus oli ansaittava takaisin, jotta normaali elämä olisi ollut jokseenkin mahdollista. Ja tiesihän se uusi nimismieskin mikä Ananias oli miehiään, sillä uutta matkapassia ei herunut. Työtä kuitenkin ilmestyi, liekö asiaan vaikuttanut Ananiaan oma elämänasenteellinen muutos:

Minä rupesin sitten olemaan hyvin kohtelias kaikille ihmisille. Ja siitä ihmiset on kummia, ettei ne sitä niin pahana pidä, jos joku on huonompi heitä. Paljon hullumpana ne sitä pitävät, jos joku on olevinaan parempi. Ja voivoi, jos se sitä vielä kaiken lisäksi onkin, silloinhan sitä ei suvaita missään, ellei ole pakko. Sitä on tehtävä itsensä oikein tyhmän ja alavan tuntuiseksi, silloin ovat avuliaita kyllä sitä neuvomaan ja auttamaan, kun vaan maltaa pitää sen kielensä ja katsantonsa ja on kiitollisen näköinen kaikesta ja oppivainen ja hyvin nöyrä. Mutta suustaan pitää olla sukkela, että saa ne nauramaan. Jos näin käy, ei ole hätääkään.²⁵⁴

Ananiaan oli vihdoin pakko tulla ympäristönsä kanssa toimeen, sillä maiseman vaihdos ei enää tullut kysymykseen. Myös ihmisten mielipiteet oli otettava huomioon ja eletävä kuiskuttelun kanssa. Katkelmasta huokuu Kangasniemen asukkaiden myötämielisyys alempien yhteiskuntaluokan ihmisiä kohtaan. Herroihin ei tuntunut olevan luottamista, ei ainakaan rahvaan keskuudessa. Ja Ananiaanhan nyt kaikki tunsivat, tämän surkeista elämän lähtökohdista puhumattakaan.

Rosvon sopeutumiseen on saattanut vaikuttaa suuresti kangasniemeläisten sisäänpäin kääntyneisyys ja muutoksen vastaisuus, johon Antero Manninen viittaa useasti kirjoittamassaan Kangasniemen historiassa. Voro-Puikkosen kaikki tunsivat ja häneen osattiin suhtautua: Rosvon ehkä ajateltiin ikään kuin ”kuuluvan kalustoon”. Vaikka Puikkonen hyväksyttiin takaisin yhteisöön, kyläläisten epävarmuus ja pelko entistä rosvoa kohtaan olivat juurtuneet syvälle. Ananias kuvailee, kuinka eräs kylän miehistä jaksoi pitää hänen puoliaan ja auttoi asenteiden lieventämisessä. Mies vakuutti muille, ettei Ananias koskenut heidän omaisuuteensa vaikka maantielle olisivat heittäneet. Ananias itse kommentoi asukkaille näiden pelkotiloja leikillisesti: ”Pankaa rautakangit ovien päälle, sepät saa töitä.”²⁵⁵ Asenteet lientyivät hiljalleen ja osa isännistä antoi Ananiaalle jopa luottoja. Ananias tuumi, ettei ollut varma tekivätkö he niin aidosta luottamuksesta vai koetarkoituksessa.²⁵⁶

Ananiaan mieli ei heti asettunut aloilleen. Mieli olisi tehnyt maailmalle, tällä kertaa Amerikkaan. Amerikkaan lähdöstä ei kuitenkaan tullut mitään, kun ei ”Lyyteri” myöntänyt passia. Oli sopeuduttava ja pyrittävä ”vakinaisempaan”.²⁵⁷ Vakinaisuus löytyi kuin itsestään: oli työtä ja uusia ystäviä, löytyipä vaimokin. Siviä-vaimo, paikallisen noitaparantajan Taneli Partin tyttären tytär, oli

---

²⁵⁴ Arjava 2012, 100–101.

²⁵⁵ Arjava 2012, 104.

²⁵⁶ Arjava 2012, 104–105.

²⁵⁷ Arjava 2012, 104.

samankaltaisista oloista lähtöisin kuin Ananias ja avioliitto tarjosi parille vakaampaa statusta yhteisön silmissä. Ananias kuvailee, kuinka suuriin rikoksiin ei enää tullut sorruttua. Viinan keitto vei vielä muutaman kerran mennessään, rahat kun olivat tiukassa, eikä muutakaan löytynyt. Ajat muuttuivat ja vanhoista tavoista oli pakko vähitellen luopua koko Kangasniemen alueella. Hellevi Arjava kuvailee teoksessaan uusien keksintöjen rantautumista Kangasniemelle. Erityistä päänvaivaa aiheutti puhelin, sillä nopean tiedonkulun vuoksi ei ehtinyt enää edes viinapannun luota paeta, kun virkamiehet olivat jo olan takana taputtelemassa.²⁵⁸

6.2 Ananias ja Kangasniemen herrat

Ananias asusteli Siviän kanssa ensin vuokralla missä milloinkin, tekivät taloissa töitä, ajelehtivat paikasta toiseen ja keittivät laittomasti viinaa. Kävivätpä kiertämässä pitkin pohjoista Suomeakin, mutta syttyi sota ja kaikkien tuli palata takaisin kotipuoleensa.²⁵⁹ Lopulta pari asettui asumaan Kuvainluodolle, erääseen Puulan saareen asumaan. Mökki rakennettiin perinteisen rakennustavan mukaisesti: Nurkiksi laitettiin luonnonkivet, joille hirsikehikko pystytettiin. Aluksi mökissä ei ollut edes lattiaa, ainoastaan rantahiikkainen multapenkki.²⁶⁰

Kuvainluodon lähellä Kotavuoressa vaikuttivat myös Mannisen perheen kolme poikaa. Otto Mannisen tarkoituksena oli tarjota onnellinen kasvuympäristö parin kolmelle lapselle, Anterolle, Suleville ja Maunolle. Ananiaan tuttavuus läheni Mannisen perheen kanssa: Ananias toi kesähuvilan asukkaille kaloja ja lainasi talon kirjastosta kirjoja. Kesähuvilan nuoret löysivät pian Puikkosesta ehtymättömän tarinoiden lähteen, sillä tämä osoittautui keskivertoa savolaistakin sanavalmiimmaksi mieheksi.²⁶¹

Ananias joutui vielä muutamaan otteeseen tekemisiin viinan salapolton kanssa. Salapoltoon houkuttivat kaivatut lisätienestit ja otollinen maaperä. Pääsääntöisen alkeellisissa ja köyhissä olosuhteissa ihmiset rakensivat kotiaan ja ansaitsivat elantoaan. Lisäansion mahdollisuudet olivat kapeat, joten sieltä otettiin mistä jotain vain saatiin. Heidän vastapainonaan toimi Rämiaisen saaren Kotavuori, joka tarjosi pääkaupungista matkaaville kulttuurivieraille kosketusta kalevalaisen puhtaaseen maaseutuun. Vaikka Rämiaisen saari toimikin Kangasniemen kulttuurikotona, harjoitettiin saarella muunkinlaista toimintaa. Talvella kelirikon aikaan, kun herrasväki oli muualla,

---

²⁵⁸ Arjava 2012, 159.

²⁵⁹ Arjava 2012, 126–131.

²⁶⁰ Arjava 2012, 139.

²⁶¹ Arjava 2012, 10–11.

saareen pesiytyi myös viinan tehtailijoita. Yksi näistä oli muistelmien mukaan Ananias, joka joutui vielä tuomiollekin viinan salapoltosta.²⁶²

Otto Manninen suoritti elämäntyönsä pääsääntöisesti pääkaupungissa, mutta hänen kerrotaan olleen lämpimästi kiintynyt kotiseutuunsa. Otto Manninen rakennutti vuonna 1906 Puulaveden Rämiaisen saareen Kotavuoren huvilan, jossa hän sittemmin vietti kesänsä. Antero Manninen kirjoittaa, kuinka monet ulkomaiset ja kotimaiset merkkihenkilöt tutustuivat Kangasniemeen Mannisen vieraina. Muun muassa Eino Leino, Eero Järnefelt, Joel Lehtonen, Juhani Siljo sekä Kalevalan ranskantaja Jean-Luis Pierret vierailivat Otto Mannisen luona Kangasniemen kesämaisemissa.²⁶³

Vieraita emännöi Otto Mannisen vaimo, Anni Swan. Anni oli kotoisin Vanajan pitäjän Rekolan talosta. Swan syntyi huomattavan kulttuurikodin jäseneksi, joka Maija Lehtosen mukaan on painanut leimansa sekä hänen persoonallisuuteensa että myöhemmin hänen kirjalliseen tuotantoonsakin. Annin isä ja äiti kuuluivat puolestaan pohjalaisiin sivistyssukuihin. Isä Carl Gustaf Swan (1839–1916) oli papin poika Maalahdelta ja äidinkieleltään ruotsinkielinen. Ylioppilasaikana Carl Gustaf sai Snellmanin luennoista kansallisen herätyksen ja omisti tämän jälkeen elämänsä suomalaisuuden ja kansanvalistuksen asialle. C.G. Swan toimi koulunopettajana, sanakirjojen ja kieliopin laatijana, sekä sanomalehtimiehenä ja kirjallisten lehtien avustajana. Annin äiti, Emmy Malin (1836–1917) oli puolestaan vaasalaisen koulunopettajan tytär ja myös ruotsinkielinen. Kuitenkin fennomaanien tapaan pariskunta päätti perustaa suomenkielisen kodin ja lapsille puhuttiin suomea. Etenkin Annin äidin, Emmyn, suomenkielen tason on kerrottu aiheuttaneen useissa aikalaisissa kepeää hilpeyttä.²⁶⁴

Mannisella oli epäilyksensä tuodessaan vaimonsa keskelle Kangasniemeläistä erämaata. Manninen oli epäillyt, voisiko hänen vaimonsa, joka itse oli kotoisin aivan toisenlaisesta ympäristöstä, viihtyä Kangasniemen sydänmailla. Huoli oli turha, sillä Anni sopeutui Kotavuoreen helposti ja saaren jylhä luonto lumosi hänet oitis. Anni Swan saavutti kosketuksen nopeasti myös alueen talonpoikaisväestöön ja alueen asukkaat saapuivat Kotavuorelle pitkienkin matkojen takaa isännän syntymäpäiviä viettämään. Vaikka Swanin persoonaan kuului tietynlainen ylhäinen ylimielisyys, hän osasi todellisen aristokraatin tavoin lähestyä kaikkia ihmisiä yhteiskuntaluokkaan katsomatta.²⁶⁵

Kotavuoresta tuli Anni Swanille yksi rakkaimmista paikoista. Kotavuoresta tuli muistettava osa myös suomalaisen kirjallisuuden historiassa. Kotavuoresta tuli eräänlainen runon ja sadun tyysija, jonne kesäisin hakeutuivat, vaivalloisten kulkuyhteyksien uhallakin, monet isäntäväen taiteelliset ja

---

²⁶² Arjava 2012, 150.

²⁶³ Manninen 1962, 348.

²⁶⁴ Lehtonen 1958, 29.

²⁶⁵ Lehtonen 1958, 62.

kirjalliset ystävät Suomesta ja ulkomailta. Isännän raivatessa käytäviä ja emännän istuttaessa ruusupenkkejä talon ympärille paikasta kehittyi ulkonaisessakin mielessä sivistyksen keidas keskelle autiota korpea. Kotavuoren kävijää saattoikin viehättää juuri tämä vastakohtien yhtymä, suomalaisen erämaatunnelman ja eurooppalaisen kulttuurihengen harmoninen sulautuminen toisiinsa.²⁶⁶

Mannisten kesäparatiisi loi oman ylellisen ulottuvuuden karun vanhoilliseen maalaismaisemaan. Vaikka Otto Manninen edisti kotikuntansa sivistyksellistä tilaa parhaansa mukaan, jäi silti Kotavuoren miljöö hieman eristyksiin muusta Kangasniemestä ja sen paikallisesta hengestä. Aivan kuin Kotavuori olisi ollut oma kuplansa, jossa aurinko paistoi ja mahdollisuudet olivat loputtomat.

Kupla kuitenkin puhkesi aina toisinaan isäntäväen ollessa muualla. Rämiaisen saari oli tuolloin jakautunut kahteen osaan. Isompi pohjoispää kuului Otto Manniselle ja loput saaresta Albin Manniselle. Albin oli lähtöisin mantereelta, eikä Hellevi Arjavan mukaan ollut sukua Otto Manniselle. Albin oli ollut muutaman kerran vankilassa viinan salapoltoista, vaikka muutoin ei kotonaan sallinutkaan ryypiskelyä. 1900-luvun alussa Kotavuoreen oli vahdiksi palkattu Paavo Kuitunen, jonka kuoltua hänen tyttärensä Hanna ja sisarensa Ester asuivat vielä saarella.²⁶⁷ Kuitusen tehtävänä oli, paitsi pitää silmällä Kotavuorta, myös ilmoittaa mahdollisista laittomuuksista, joita paikalliset olisivat saattaneet saarella harjoittaa valvovan silmän katsoessa muualle.

Valvova silmä ei totta vie yltänyt joka saaren nurkkaan. Ananias muistelee, kuinka lähti Rämiaisen saaresta iltasella viinaruukinsa luota. Ananiaan harmiksi lähdön olivat huomanneet saaren naapurit, joista Kenkun Teemun kerrotaan hälyttäneen kaksi miestä paikkaa tarkastamaan. Miehet olivat usuttaneet vallesmannin paikalle, joka heti epäili teosta Puikkosta. Vallesmannin kuvaillaan lopulta tulleen Puikkosen tupaan viinoja penäämään. Keitokset löytyivät, mutta tarinan mukaan niitä ei suinkaan kaadettu maahan:

[...] Oli jäänyt limonaatipullollinen viinaa tuvan nurkkaan leipäkopan taa. Siviä oli meinannut siepata viinapullon pois, mutta vallesmanni horjui perässä. Sanoi:

- Mitäs sinä sinne menet?
- Väistin tuota leipäkoppaa, ettette mene siihen.

Vallesmanni oli saanut jo Alpiinilta limonaatipullollisen, ja johan se oli ollut juovuksissa, kun se tuli Rämiaiseen. Alpiinin viinat joivat, sitten minun viinani vielä.

Vallesmanni työnsi Siviän syrjään ja väisti leipäkopan nurkasta ja löys sen viinaputelin. Sitten otti kahvimukin hyllystä, ryypäs itse ja tarjosviellä poliisillekin. Poliisi ryypäs kanssa ja totes:

---

²⁶⁶ Lehtonen 1958, 61.

²⁶⁷ Arjava 2012, 156.

- Hyvää on, maapolttoviinaa.²⁶⁸

Ananias Puikkonen sai haasteen paloviinan valmistamisesta ja rikoksesta elintarvikelakia vastaan. Tuomio rikoksesta julistettiin 24.1.1919 ja vankilassa olo alkoi jo saman vuoden lokakuussa. Otto Manninen ei hyväksynyt viinan keittoa maillaan. Tähän Arjava puuskahtaa, että minkäs sille mahtoi kun oli talvet toisaalla ja aluetta käytettiin salaa paikallisen elinkeinon edistämiseksi.²⁶⁹

Viimeisen tuomion jälkeen Ananias päätti rötöstelyn olevan hänen osaltaan ohi. Viinan keitossa ohjat annettiin Siviälle ja Ananias tyytyi juopotteluun. Kunnasta ei Ananiaalle enää herunut avustuksia ja suureen ääneen ihmeteltiin eikö räätätille ollut työtä. Tässä vaiheessa elettiin 1930-lukua, lama jylläsi eikä räätäleille enää entiseen malliin ollut töitä, kun tehdastekoisia pukuja alkoi olla yleisesti saatavilla. Työ oli tiukassa ja hengenpitimiksi ei aina ollut ruokaa saatavilla.²⁷⁰

Kaiken köyhyyden keskellä Ananiaalle tuttavuus Rämiaisen saaren ”herrojen” kanssa vaikuttaa olleen melkoinen ylpeyden aihe. Ananias kuvailee, kuinka kävi Rämiaisessä vierailulla. Otto Manninen huomasi Ananiaan olevan sairas ja kehotti tätä käymään lääkärissä:

Rohvesyörskä sanoi, että teidän on mentävä lääkäriin! Hän lähtee kahden viikon päästä Mikkeliin, mennään silloin yhtä matkaa, hän vähän puhuu lääkäriille. Mutta sitten läksin tulemaan oikein huonoksi ja se herrain poika [Mauno Manninen] tulikin jo viikon päästä hakemaan minua kirkolle. Se juur oli päässyt ylioppilaaksi, niin että sillä oli ihan uus valkoinen lakki.

Poika kysyi, kun me rinnakkain keskellä kirkonkylää kuljettiin:

– Eikö kävely haittaa? Onhan tuossa penkkejä, jos istuttaisiin?

– Ei yhtään! Minä sanoin, vaikka kipeää teki. Mutta minua huvitti vielä enemmän, kun ihmisiltä meinas pudota silmät päästä, kun ne näki meidät rinnakkain kirkon mäellä juttelemassa kaikkia asioitamme sen pojan kanssa.²⁷¹

Tiedä onko Mauno Mannisella sormensa pelissä myönteisen sävyn ollessa niin vahvoilla Ananiaan muistelmissa. Yleensä muistelmista huokui Ananiaan nöyryys Mannisten edessä ja samalla melkoinen tyytyväisyys Mannisten antamasta huomiosta. Toisaalta kuvaukset kuvaavat aikaansa, sillä tilanteista huokui murtuva yhteiskunta, jossa säätyrajat hälvenevät ja yksilön asema määrittyy muunkin kuin nimellisen aseman kautta.

Eräässä osassa Ananias kuvailee tilannetta, jossa jälleen kerran vieraili Kotavuorella. Hän jäi seisomaan ovensuuhun, josta Otto pyysi vierasta istuutumaan. Käskystä Ananias istui ovensuuhun, josta Otto taas kehotti tulemaan lähemmäs kahvipöytää, kiikkutuoliin istumaan. Epäröiden Ananias

---

²⁶⁸ Arjava 2012, 151.

²⁶⁹ Arjava 2012, 156.

²⁷⁰ Arjava 2012, 157–191.

²⁷¹ Arjava 2012, 186.

siirtyi määrätylle paikalle, ”kiikutteli kuin herrat ikään”²⁷² ja toivoi Siviän olevan paikalla asiaa todistamassa. Siinä he sitten kahittelivat, entinen rosvo ja kirjallisuuden professori, samassa kahvipöydässä keskustellen maailman suurpoliittisista kysymyksistä.²⁷³

6.3 Ananiaan legenda

Ananiaan päivät päättyivät yksinäisen saaren resuisessa mökissä. Papin kirjaan ei ole merkittynä edes tarkkaa aikaa, ainoastaan vuosi 1941.²⁷⁴ Kangasniemen suuren rosvon tarina ei kuitenkaan hiipunut, vaan jäi elämään toinen toistaan hurjempina tarinoina. Ananias jätti jälkeensä paljon suullista tietoa, tarinoita ja kaskuja, joista osa on tallennettuna tarinaperinteeseen ja kylähistorioihin. Folkloristit ja monet historiantutkijatkin ovat käyttäneet termiä kansanomaisen historia puhuessaan ja kirjoittaessaan jonkin tietyn kulttuurin tai yhteisön itsenäisesti ylläpitämistä historiantulkintoista.²⁷⁵

Taina Ukkonen on tehnyt paljon tutkimusta muistitiedon ja sukututkimuksen piirissä. Ukkosen mukaan kansanomaisen historia muodostuu sekä ihmisten kokemuksista että kaikesta siitä tiedosta, jonka he omaksuvat jokapäiväisessä elämässään. Kansanomaisen historia on usein suullista, mutta sitä voi esiintyä myös kirjallisissa muodoissa. Kansanomaisen historia välittyy kuitenkin pääasiallisesti historiallisten tarinoiden avulla, joiden kautta ihmiset arvioivat historiallisia tapahtumia ja yhteiskunnallisia suhteita. Tarinoijalla tässä on kuitenkin muitakin tehtäviä, kuin pelkän historiakuvan välittäminen. Nämä kansanhistorian tarinat voivat olla myös pelkkää ajanvietettä ja kertojantaitojen toteuttamista.²⁷⁶

Hellevi Arjava, joka lukeutuu Mannisen kulttuurisukuun, on jo sukunsa kautta kuullut pienestä pitäen tarinoita Puikkosista. Arjava on koonnut teokseensa veljeksistä kertovaa tarinaperinnettä ja historiankuvaa. Esimerkiksi Arjava kuvailee, kuinka Hokan kylän Kontionmäessä on vieläkin olemassa Voro-Puikkosen luolaksi nimetty paikka, johon veljesten on kerrottu piilottaneen saaliinsa. Luolassa on sokkeloita, jotka soveltuvat kätköpaikoiksi, ja näin ollen luola on ollut lapsille houkutteleva leikkipaikka jo vuosikymmeniä. Paikalliset muistelevat Puikkosen piilotelleen myös Tähtiniemen Kontionvuorella. Kertomusten mukaan Ananias kätkeytyi kallion suojaisaan

---

²⁷² Arjava 2012, 189.

²⁷³ Arjava 2012, 189.

²⁷⁴ Arjava 2012, 191.

²⁷⁵ Ukkonen 2000, 37.

²⁷⁶ Ukkonen 2000, 37.

halkeamaan ja varasteli ruokaa elääkseen. Luolan nurkassa on edelleen kasa hiiltyneitä puita, joidenka on tuumattu jääneen sijoilleen Ananiaan nuotiopaikan jäljiltä.²⁷⁷

Etenkin rosvojen kätkemistä aarteista on jäänyt elämään tarinoita. Hirvensalmella kerrotaan kunnan historiassa Ananiaan piilottaneen varastetut rahat Hämeenmäen kylään, Kalkkerovuoren koloihin. Rahojen arvellaan vielä olevan tallella, sillä Puikkonen vankilasta vapaaksi päästyään ei enää muistanut kätköpaikkaa, vaikka rahoja paikasta kovasti etsikin. Toinen samankaltainen tarina liittyy Ukonniemeen, jossa Hokan perinnekirjan tietojen mukaan oli aarre kätkettynä. Aarteen paikansi Puikkosia ennen erään talon vanha mies, joka huomasi pellostaan pilkottavan laudanpätkän ja korjasi aarteen talteen. Puikkokset ilmaantuivat paikalle ja kävivät öisin ruispellossa aarretta vaanimassa. Veljekset joutuivat pian luopumaan aikeestaan, kun huomasivat vanhan naisen tulevan joka yö peltoa vahtimaan. Nainen ei tarinan mukaan ollut varsinaisesti vahtinut itse peltoa, vaan käynyt säännöllisesti pellolla katsomassa pian poikivaa lehmää ja tietämättään pelottanut äkäisellä olemuksellaan karskit vorot tiehensä.²⁷⁸

Erityisesti tarina aittaa menosta on jäänyt elämään alueen kansanperinteessä monissa eri muodoissaan. Erään version mukaan aittaa sisälle mentiin ovesta, toisen mukaan katon kautta. Äkryn kylän perinnekirjassa kerrotaan, kuinka toinen Puikkosista teki reiän Kauppilan talon maltokattoon ja alkoi etsiä varastettavaa. Tutkiessaan aittaa Puikkonen oli havainnut aitan lavitsalla makaavan miehen. Nopeasti voro oli tarttunut nukkujaa kurkusta, mutta havainnutkin tämän olevan jo vainaa. Tarina on muuntanut rikkinäisen puhelimen tavoin muotoaan ja kerryttänyt aina vain hurjempia tarinallisia elementtejä ympärilleen: Myöhemmin samaisessa tarinassa pojat olivat nostaneet vainajan ovea vasten nojolleen, jolloin aamulla aittaa mennyt oli saanut osakseen kylmän tervehdyksen. Erään version mukaan aittaa meno ajoittui ensipakkasille. Kohmettunut ruumis nostettiin pystyyn ja tälle laitettiin palava päre hampaiden väliin. Pären valossa pojat viettivät iltaa ja pelasivat ringissä korttia. Tarinan huipennuksena kerrotaan tunnelman lämmenneen niin, että vainajakin oli notkistunut ja rojahtanut kasaan korttiringin keskelle.²⁷⁹

Tarinoissa aittaa menosta kiteytyy ajatus Puikkosista hurjina rikollisina. Vainajia oli nähty ennenkin, eivätkä ne pelottaneet kovanluokan rosvoja. Tarinassa vainajaa ei kohdeltu kunnioittavasti, vaan tätä saattoi aivan yhtä hyvin toimia päreenjalkana tai pikku kepposen muodossa asettaa ovea vasten seuraavaa tulijaa odottamaan. Tämä on saattanut myös olla rinnastettavissa muihin uhreihin, jotka oli lukittu tupiinsa ja vastusteluista saaneet osakseen haulisateen. Vaikka ketään ei nujakoissa

---

²⁷⁷ Arjava 2012, 192.

²⁷⁸ Arjava 2012, 192.

²⁷⁹ Arjava 2012, 193.

kuollutkaan, ei uhreille paljoa myötätuntoa herunut. Toisaalta pelikorttiringistä kertovassa tarinassa kirkastuu ajatus itse Puikkosesta: Kylmäkiskoiskin vastarannankiiski kyllä rentoutui supliikin rosvon seurassa, kunhan vaan pääsi juttusille.

Arjava kuvaa hyvin, kuinka yksinkertaisesta murrosta kertova tarina on lähtenyt kerryttämään ympärilleen lisää viihdyttävän tarinallisia piirteitä. Tarinat jäivät elämään jännittävänä paikallisena tarinaperinteenä ja lokalisoituivat yleensä paikallisiin luoliin ja metsiin. Lopulta kuitenkin Puikkosten maine ei kiirinyt yhtä laajalle kuin vaikkapa murhamies Matti Haapojan, vaan veljekset pysyivät lähinnä alueen omana legendana.²⁸⁰ Rosvot ovatkin mainittuna lähes kaikissa kuntaa käsittelevissä historianjulkaisuissa.

Ananias Puikkosen muisto ei olisi jälkipolville yhtä kirkas ilman Mauno Mannisen panosta asiaan. Vaikka yllä onkin mainittuna kyläläisten omia tarinoita Puikkosesta, on Mannisen panos vaikuttanut asian säilymiseen arkistotasolla. Mauno Mannisen ylös kirjaamat muistelmat, Ananiaasta ja Siviästä maalatut muotokuvat ja kiinnostus rosvotarinoihin edesauttoivat tarinan toisenkin puolen säilymistä jälkipolville. Näin tarina on saatu säilymään sen kaikissa vivahteissa, jolloin sillä on myös merkittävää historiallista arvoa. Eikä tarina olisi tiedossamme samassa mittaluokassa ilman Hellevi Arjavan teosta voro-veijarista. Ilman Arjavan panosta Maunon käsikirjoitus kenties lojuisi pölyttymässä vanhalla ullakolla ja kätkisi sisäänsä suuren rosvon legendan.

7. Loppupäätelmät

Ananias Puikkosen elämä oli täynnä omituisia sattumuksia ja jännittäviä yhteentörmäyksiä. Kerjuulla elämä opetti yhtä sun toista, eikä nuorena opittu levottomuus tahtonut hellittää vielä vanhoilla päivilläkään. Kuitenkin yhteisön antamaan rooliin sopeuduttiin vähitellen ja kantapään kautta opittiin olemaan välittämättä selän takana kuiskuttelevasta väestä.

Yhteiskunnalliset myllerrykset ajoivat maalaisköyhälistön ahtaalle 1800-luvun lopulla, nipistäen työmahdollisuuksia sieltä, missä niitä oikeastaan tarvittiin kipeimmin. Maaseudulla työmahdollisuudet kaventuivat, väki lisääntyi, eivätkä teollisuuskeskukset olleet valmiita työllistämään kaikkia halukkaita. Köyhyys ja kerjäläiset alkoivat lisääntyä Suomen alueella luoden

---

²⁸⁰ Arjava 2012, 193.

painetta lainsäädännölle ja päättävän eliitin harteille. Kansan parissa luovia ratkaisuita pyrittiin löytämään siellä, missä elinolosuhteet olivat karuimmat.

Ananiaan tarinaa voitaisiin pitää eräänlaisena luovana ratkaisuna muuttuvan yhteiskunnan luomassa ristipaineessa. Kiertelevä elämä edesauttoi yhteiskunnallisten sääntöjen hämärtymistä ja yhteisön luomiin ahtaisiin raameihin haettiin väljyyttä maisemaa vaihtamalla. Kun yksi asia johti toiseen, imaisi rikollisuus nopeasti mukanaan luoden uusia mahdollisuuksia selviytyä. Vaikka elinolosuhteet olivat jo pienestä pitäen karut, ei Ananias muistelmissaan tai käräjillä koskaan syyttänyt olosuhteita. Levottomuuttaan hän moitti, mutta rikoksiinsa hän katsoi olevansa itse syyllinen.

Levottomuuteenkin oli monta syytä. Muistelmista kuultaa läpi Ananiaan inho yhteisön leimaavaa asennetta kohtaan. Olo kävi tukalaksi, kun tuvassa tirskuivat piit ja kylän väki leimasi ilman perusteita potaattivarkaaksi. Nuori Ananias pyrki kumoamaan yhteisön asettamaa leimaa ensin rehellisin keinoin. Kun asema ei yrityksistä huolimatta muuttunut, alkoi pyrkimys pois yhteisön toimintavallan ulottuvilta. Toimintaan alkoi sekoittua yhä enemmän epärehellisiä sävyjä, kun nuorimies huomasi asetelman pysyvän muuttumattomana. Leiman vältteleminen aiheutti levotonta kiertelyä ja toimesta toimeen hyppimistä. Pienestä potaattivarkaasta muodostui vuosien saatossa alueen pelätyin rosvo.

Vaikka kiertely olikin pääsääntöisesti Ananiaalle ominaista, veri veti silti aina takaisin Kangasniemelle. Kun yhteisön asettamiin normeihin ei pystytty täysin sulautumaan, pysyteltiin yhteisön reunamilla. Tällöin myös säälimätön uhrien kohtelu ryöstöjen yhteydessä oli mahdollista. Kun kyseessä ei ollut oma naapuri tai perheen pitkäaikainen tuttu, saattoi solvauksia suoltaa huoletta ja ryöstää talo puhtaaksi tavaroista ja elintarvikkeista tuntematta suuria omantunnon tuskia.

Merkittävät erot tästä suhtautumisesta tulivat ilmi myös käräjäpöytäkirjoista. Kangasniemen käräjillä miltei kukaan ei ollut nähnyt Puikkosia, vaan uhrin arvailivat työkalujen ja evästarvikkeiden saattaneen hävitä Puikkosten matkaan. Todistajat eivät kiistäneet ryöstöjä, mutta eivät suoraan ilmiantaneetkaan Puikkosia. Myöskään kangasniemeläiset eivät kirjoitelleet paikallislehtiin vaatien viranomaisia rivakampiin toimiin rosvojen kiinnisaamiseksi. Kuntakokouksissa asioille kyllä haluttiin tehdä jotain, mutta kustannuksia välteltiin ja ajateltiin homman hoituvan kuntalaisten kesken. Ehkäpä juuri päättävien kesken saituus aiheutti näennäisen välinpitämättömyyden: Ajateltiin, että joku tekee asialle lopulta jotain.

Ja niin tehtiin. Ensimmäisen palkkion toivossa Puikkoset pidätti lappeenrantalainen nimismies, sittemmin yli-innokas nimismies Hirvensalmelta. Jälkimmäinen jahtasi Puikkosia väsymättä ja kolusi kaikki markkinat vihjeiden toivossa. Lopulta suuren speksaakkelin myötä veljekset saatiin kiinni ja

toimitettiin tuomiolle. Hirvensalmen käräjillä meuhkattiin suureen ääneen Puikkosten toimista ja todistajakin olivat miltei varmasti tunnistaneeet rosvot ryöstöpuuhissa. Lehdissä julkaistiin nimismiehen urheutta ylistäviä kiitoskirjeitä ja huojentuneita lausuntoja siitä, että vihdoinkin saattoi nukkua yönsä rauhassa.

Siinä missä kangasniemeläiset tapasivat vähätellä tekoja, naapurit nostivat tekojen julmuuden kautta omat virkamiehensä jalustalle. Lopulta kyse oli leimasta: Kangasniemellä kyse oli siitä samasta Puikkosesta, joka oli pienenä vaellellut nurkissa kerjäämässä. Hirvensalmella Puikkonen nähtiin hurjana rosvona, joka aiheutti alueella levottomuutta ja karkotti unen pois silmistä. Siinä missä Kangasniemellä ei oikein tiedetty, miten parhaiten kylän rosvojen toimiin olisi puututtu, oli ulkopaikkakuntalaisten asennoituminen selvä. Ulkopaikkakuntalaiset saattoivat katsoa veljesten toimintaa ulkopuolelta, samalla ollen julmien tekojen kohteena. Leimaaminen oli helpompaa, kun kyseessä eivät olleet oman kylän pojat.

Kangasniemellä ei muutoinkaan katsottu kaiken lainvastaisen toiminnan olevan yhtäläisesti tuomittavaa. Viinan salapoltto oli alueella riistäytynyt käsistä ja se huomioitiin laajasti paikallisissa lehdissä. Koska alueella viinaa polttivat ”kaikki”, ei toiminnassa nähty samanlaisia rikollisuuden sävyjä kuin varkauksissa. Tässä juuri on kyse siitä Matti Laineen osoittamasta huomiosta, jonka mukaan vasta yhteisön antama leima tekee teosta rikoksen. Vaikka viinaa polteltiin salaa ja se tiedettiin Kangasniemelläkin tuomittavaksi teoksi, ei sillä ollut samanlaista rikollista painoarvoa kuin vaikkapa varkaudella.

Vaikka ei syy ollut yksin kangasniemeläisten hämärtyneen oikeudentajun. Viinalla oli oltava menekkiä, jotta sen valmistus olisi ollut kannattavaa. Salapoltoon on siis ollut osallisena myös alueen herrasväki ja kontrolloiva osapuoli, eihän muutoin bisnes olisi kukoistanut yhtä kirkkaasti. Vaikka nimismiehet yrittivätkin kitkeä alueen rehottavaa salapolttoa, tekivät he sitä varmasti osaksi myös tehokkuuden ja ajan hengen nimissä. Raittiusliikkeiden tarmokas toiminta nosti Kangasniemen silmätikuksi. Paikallislehdet antoivat asialle mielellään näkyvyyttä asettaen virkamiehistön valokeilaan. Osa virkamiehistä raportoikin reippaasti salapolton vastaisista toimistaan, sillä salapoltoista sai helposti pidätyksiä tililleen ja aktiivisuusmittarit kääntyivät nousuun. Viinankeittoa tarkastelemalla kiehtovalla tavalla konkretisoituu rosvojen, yhteisön, virkavallan ja eliitin vuorovaikutus, jossa kaikki neljä tasoa luovat yhden verkostojen kokonaisuuden.

Alueella elää monia viinan salapoltoon liittyviä tarinoita, mutta niin niitä löytyy Ananias Puikkosen legendaankin liittyen. Mutta kuinka sitten Puikkosesta jäi niin vahva muistijälki alueen historiaan? Ja miksi juuri Ananias? Olihan alueella muitakin tunnettuja rosvoja kuten Vilhelm Seppänen ja Tobias

Puikkonen. Silti heidän mukaansa ei nimetty luolaa tai metkuista kerrota perinnekirjojen sivuilla samassa mittakaavassa. Tobiaskin esitettiin aina Ananiaksen apurina, vaikka mies teki paljon ryöstöjä myös itseksensä.

Rikollisten, yhteisön ja virkavallan välinen vuorovaikutus on legendan muodostumisen kannalta tässä tapauksessa ollut merkittävää. Sanomalehtien parjaama Kangasniemi toimi virkavallan toiminnan arvottajana. Mitä hurjempaa meno oli Kangasniemellä, sitä paremmalta virkavallan vähäinenkin toiminta näytti. Yhteiskunnalliset liikkeet saivat erinomaisen esimerkin Kangasniemestä vallattomine rosvoineen ja porisevine viinapannuineen. Oli helppoa osoitella sormella alueen levotonta ilmapiiriä ja saarnata viinan vaaroista, kun tulokset olivat kaikkien nähtävillä. Ananias pääsi paikallislehtien ykkösesimerkiksi, jolloin juttua rosvon tempauksista riitti jälkipolvillekin retosteltavaksi.

Vielä voimakkaammin Puikkosen legendan säilymiseen ovat vaikuttaneet Manniset. Runoilija Otto Mannisen lämmin suhtautuminen alueen rosvoon välittyi myös hänen jälkikasvulleen. Otolla oli vankat talonpoikaiset juuret Kangasniemellä ja kansallisromanttinen suhtautuminen alueen paikallisväkeen siirtyi verenperintönä pojille. Naapurisaaren supliikki rosvo oli mielenkiintoinen tuttavuus, jonka menneisyys ja tarinat hurjista nuoruuden retkistä sai sekä runoilijan, että nuoret pojat haltioitumaan ja haaveilemaan.

Maunoa kiinnostivat Puikkosen tarinat niin, että hän istui Ananiaan luona kuunnellen rosvon muisteloita. Tarinat hän päätti jäljentää pienille lapuille muistiinpanoiksi ja kokosi ne yhteen kirjaa varten. Teos säilyi julkaisemattomana käsikirjoituksena suvun piirissä. Antero puolestaan halusi tallentaa rakkaan kotikuntansa historian kooten siitä kaksiosaisen teoksen, jossa muisti mainita myös Puikkosen veljesten edesottamukset alueen poikkeavana rikoshistoriallisena juonteena. Lopulta Maunon veljentytär päätti ensin koota Kangasniemen kylistä tarinaperinnekirjat ja lopulta kirjoittaa Ananias Puikkosta käsittelevän elämäkerran. Ilman Hellevi Arjavan panosta Puikkonen olisi jäänyt unohtuvan kansanperinteen tasolle. Suvun merkitys on suuri Puikkosen nousussa Kangasniemen rikoshistorian kiintotähdeksi. Juuri Mannisten ansiosta päiviimme on säilynyt aivan poikkeavan laatuinen aineisto, jonka avulla on ollut mahdollista selvittää maalaisköyhälistön elinolosuhteita Suomen siirtyessä teollistumisen aikakauteen.

Mutta vaikka Manniset ovatkin säilyttäneet tarinat jälkipolvien iloksi, on syytä ollut itse Puikkosessakin. Tapa, jolla Ananias Puikkonen vuosikaudet hyödynsi Kangasniemen ja ympäryskuntien asukkaita, on vaatinut sekä oveluutta että pelisilmää. Kyky sekä kontrolloida väkivaltaisen julmasti paikallisväestöä että taito saada samoilta asukkailta suojelusta on osoitus

terävästä älystä ja nopeasta tilannetajasta. Alun sopeutumisvaikeudet Ananias käänsi lopulta hyödykseen ja otti paikkansa alueen legendojen keskuudesta.

Sopeutuminen takaisin yhteiskuntaan oli jo sinällään osoitus sosiaalisesta silmästä. Kun oli lakannut ottamasta liikaa paineista yhteisön antamasta leimasta, saattoi käyttää sitä hyväkseen. Vanhoilla päivillään Ananias tyydytti tiedonjanoaan Otto Mannisen kirjastossa ja väitteli toisinaan runoilijan kanssa maailman valtapoliittisista tilanteista. Tilanne jo sinänsä on kuvittelemisen arvoinen: Suuri rosvo ja kulttuurieliitin edustaja saman pöydän ääressä. Kuten Puikkonen asian olisi muotoillut, ”On oltava yhtä aikaa rehellinen ja viekas; jos ei palauta lainaamiaan kirjoja, ei saa uusia.”²⁸¹

---

²⁸¹ Arjava 2012, kirjan numeroimattomilla ensilehdillä.

8. Lähteet ja kirjallisuus

I Arkistolähteet

Mikkelin maakunta-arkisto

Mikkelin tuomiokunnan arkisto

Kangasniemen kärjäkunnan välikäräjien pöytäkirjat 1881–1890 (Ccc:1)

Kangasniemen kärjäkunnan välikäräjien pöytäkirjat 1899–1891 (Ccc:2)

Mikkelin lääninhallitus, lääninkanslia I Dc

Kuvernöörin (maaherran) vuosikertomukset liitteineen 1884–1897 (Kotelo 739)

Mäntyharjun tuomiokunnan arkisto

Hirvensalmen kärjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat 1887–1887 (Cab:28)

Hirvensalmen kärjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat 1896–1896, talvikäräjät (Cab:44)

Hirvensalmen kärjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat 1896–1896, syyskäräjät (Cab:45)

Kangasniemen kunnanarkisto

Kangasniemen kuntakokousten pöytäkirjat 1871–1880 (Ca:1)

Kangasniemen kuntakokousten pöytäkirjat 1881–1886 (Ca:2)

Kangasniemen kuntakokousten pöytäkirjat 1886–1892 (Ca:3)

Kangasniemen kuntakokousten pöytäkirjat 1892–1899 (Ca:4)

Kangasniemen kuntakokousten pöytäkirjat 1899–1909 (Ca:5)

Kunnanhallitus I (Eb.12.F:1), Muiden elinten kirjeet 1885–1904

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Arkisto (Helsinki)

Mauno Mannisen arkisto: Aineisto sisältää kansiot, joissa toisessa on koneella kirjoitettu

käsikirjoitus Puikkosen elämästä ja lopuissa pienille lapuille tallennetut alkuperäiset muistiinpanot.

II Painetut lähteet

Sanomalehdet

Lappeenrannan Uutiset 1885–1900.

Mikkeli 1892–1906

Mikkelin Sanomat 1885–1894

Mikkelin Sanomat 1896–1909

Päivälehti 1889–1904

Saimaa 1894–1895

Wiborg 9.12.1856

III Kirjallisuus

Arjava, Hellevi. *Juuret Rasikankaalla. Otto Mannisen ja hänen sisarustensa*

kirjeenvaihtoa 1897–1913. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 810, 2001.

Arjava, Hellevi. *Swanin tytöt, kulttuurihistoriallinen kertomus autonomian ajalta*. Tammi, 2007.

Arjava, Hellevi: *Voro, Veijari ja Vilosohvi. Ananias Puikkosen elämä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2012.

Caine, Barbara. *Biography and History*. Palgrave Macmillan, New York, 2010.

Danto, Elizabeth Ann. *Historical research*. Oxford University Press, New York 2008.

Hobsbawm, Eric. *Rosvot* (Alkuperäinen teos *The Bandits*, suomentanut Tero Karasjärvi). Vastapaino, Tampere 2005.

Heinonen, Visa: *Talonpoikainen etiikka ja kulutuksen henki. Kotitalousneuvonnasta*

kuluttajapolitiikkaan 1900-luvun Suomessa. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1998.

Hägmann & Huhta teoksessa *Suomen Kulttuurihistoria II, Säätäjien Suomi*. Toim. Suolahti, Gunnar. Gummerus, Jyväskylä 1933.

Häkkinen, Antti ja Peltola, Jarmo: Suomalaisen ”alaluokan” historiaa, köyhyys ja työttömyys

Suomessa 1860–2000. Teoksessa *Vieraat kulkijat – Tutut talot. näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa*. Toim. Häkkinen, Antti, Pulma, Panu ja Tervonen, Miika. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, HakaPaino Oy, Helsinki 2005.

Häkkinen, Antti ja Tervonen, Miika. Johdanto, Vähemmistöt ja köyhyys Suomessa 1800- ja 1900

luvulla. . Teoksessa *Vieraat kulkijat – Tutut talot. näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden*

historiaan Suomessa. Toim. Häkkinen, Antti, Pulma, Panu ja Tervonen, Miika. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, HakaPaino Oy, Helsinki 2005.

Keskisarja, Teemu. *Suomen ainoa sarjamurhaaja. Juhani Adaminpojan rikos ja rangaistus*. Atena, Jyväskylä 2008.

Lappalainen, Antti. *Savon metsärosvojen jäljillä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2001.

Laine, Matti. *Rosvosta kunnon kansalaiseksi? Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja*, Valtion Painatuskeskus. Helsinki 1988.

- Lehtonen, Maija. *Anni Swan*. Werner Söderström, 1958.
- Manninen, Antero. *Kangasniemen historia I*. Kangasniemen seurakunta, Kangasniemi 1953.
- Manninen, Antero. *Kangasniemen historia II*. Kangasniemen kunta, Kangasniemi 1962.
- Markkola, Pirjo. Marginaali historian keskipisteessä. Teoksessa Peltola, Jarmo ja Markkola Pirkko (toim.). *Kuokkavieraiden pidot*. Tammer-Paino oy, Tampere 1996.
- Mikkola, Kati. *Tulevaisuutta vastaan, Uutuuksien vastustus ja kansantiedon keruu ja kansakunnan rakentaminen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia, Hakapaino Oy, Helsinki 2009.
- Nygård, Toivo. *Erilaisten historiaa. Marginaaliryhmät Suomessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa*. Atena, Jyväskylä 1998.
- Nygård, Toivo. Irtolaisuus ja sen kontrolli 1800-luvun alun Suomessa.
- Piirainen, Veikko. *Kylänkierrolta kunnalliskotiin – Savon ja Pohjois-Karjalan maaseudun vaivashoitotoiminta vaivashoidon murroskautena 1800-luvun jälkipuoliskolla*. Helsinki 1958.
- Pitkänen, Kari (toim). *Nälkä, talous, kontrolli: Näkökulmia kriisien ja konfliktien syntyyn, merkitykseen ja kontrolliin*. Helsinki 1988.
- Peltonen, Matti. *Lukkari Saxbergin rikos ja herännäispappilan etiikka*. Gaudeamus, Tampere 2006.
- Peltonen, Matti. *Kerta kiellon päälle: suomalainen kieltolakimentaliteetti vuoden 1733 juopumusasetuksesta kieltolain kumoamiseen 1932*. Tammi 1997.
- Peltonen, Matti. *Mikrohistoriasta*. Tammer-Paino Oy, Tampere 1999.
- Peltonen, Matti. Voisiko paikallishistorian käsittää toisin? Kylätutkimus, muistitieto ja uusi mikrohistoria. Teoksessa Ahtiainen Pekka, Tervonen Jukka ja Teräs Kari. *Kaikella on paikkansa – Uuden paikallishistorian suuntaviivoja*. Vastapaino, Tampere, 2010.
- Pulkkinen, Jonna. *Kieltolaki, kielletyn viinan historia Suomessa*. Minerva, Porvoo 2015.
- Pulma Panu ja Turpeinen Oiva. *Suomen lastensuojelun historia*. Lastensuojelun keskusliitto, Helsinki 1987.
- Pulma, Panu. Kerjäläisyys, irtolaisuus, 'mustalaisuus', historiallisia yhteyksiä. Teoksessa *Kerjääminen eilen ja tänään*, toim. Mäkinen, Virpi ja Pessi, Birgitta. Vastapaino, Tampere, 2009.
- Pöysä, Toivo ja Rannikko, Götha ja Rannikko, Reima. *Pontikka, Viisi vuosisataa suomalaista paloviinaperinnettä*. Otava, Helsinki 1982.
- Ståhlberg, K.J. *Irtolaisuus Suomen lain mukaan*. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4/95. Painatuskeskus, Helsinki 1995.
- Sulkunen, Irma. *Raittius Kansalaisuskontona: Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki, 1986.
- Taipale, Ilkka. Johdanto teoksessa Ståhlberg, K.J. *Irtolaisuus Suomen lain mukaan*. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4/95. Painatuskeskus, Helsinki 1995.
- Tiihonen, Seppo ja Ylikangas, Heikki. *Virka Valta Kulttuuri: Suomalaisen hallintokulttuurin kehitys*. VAPK-kustannus, Helsinki, 1992.
- Ukkonen, Taina. *Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupuhe oman historian ja kokemus kertomusten tuottamisprosessina*. Suomalaisen Kirjallisuuden Toimituksia 797. Helsinki 2000.
- Vahtola, Jouko. *Suomen Historia –Jääkaudesta Euroopan Unioniin*. Suuri Suomalainen Kirjakerho, Helsinki 2003.
- Waris, Heikki. *Muuttuva suomalainen yhteiskunta*. WSOY, Porvoo, 1968.
- Wirilander, Hannele. *Savon historia 4. Uudistuksiin heräävä Savo 1870–1918*. Savon säätiö, Mikkeli, 2008.

- Ylikangas, Heikki. *Härmän häjyt ja Kauhavan herra. Kuvaus puukkojunkkareitten ja virkavallan välisestä yhteenotosta 1860-luvun lopulla*. Otava, Helsinki 1974.
- Ylikangas, Heikki. *Wallesmanni. Kuusi vuosisataa kansan ja esivallan välissä*. Suomen Nimismiesyhdistys. Gummerus, Jyväskylä 1996.
- Ylikangas, Heikki. *Nurmijärven rosvot*. WSOY, Helsinki, 2003.
- Ylikangas, Heikki. *Aikansa rikos*. WSOY, Juva, 2000.

IV Internet-lähteet

Eskola, Susanna. *Suomen käsityöläisyys, käsityöläisten ammattikuntalaitos*.

<http://www.kellomuseo.fi/kasityolaisuus.swf>. (Luettu 1.1.2016)

Kangasniemen kunnan internetsivut, www.kangasniemi.fi/fi (Luettu 17.2.2016)

Liite 1.

Kangasniemi naapuripitäjineen 1812–1940/44

Alla olevassa kuvassa

tummempi viiva kuvaa maakuntarajaa.

Lähde:

Pieni kuva Kangasniemen kaupungin sivuilta: www.kangasniemi.fi

Iso kuva (muokattu): Asutus, Suomen kartasto, vihko 153. Vuorela, Toivo (toim.). *Suomen kansan kulttuurin kartasto I*, SKS 1976.

Liite 2.

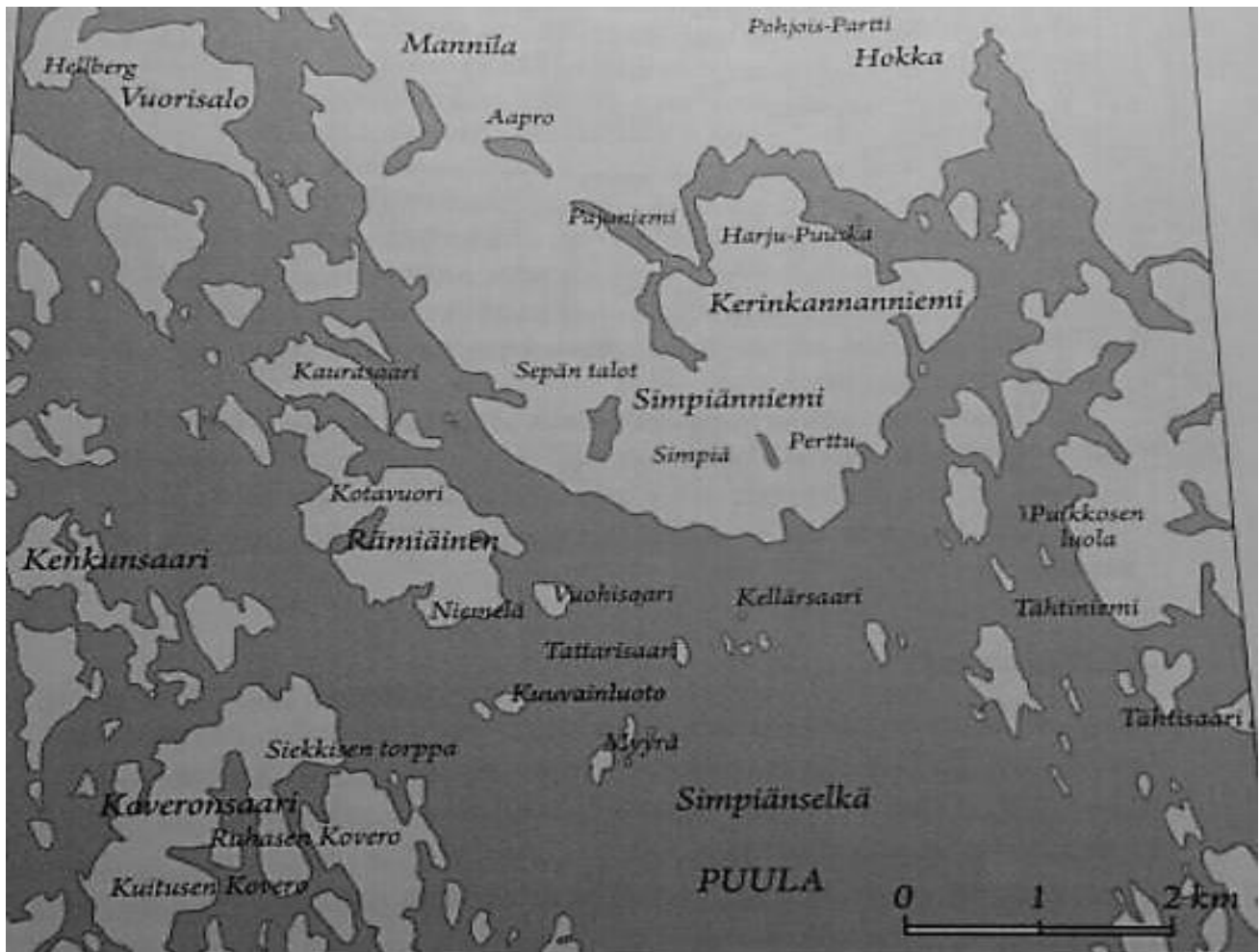
Kartta Ananiaan nuoruusvuosien maisemista.

Lähde: Arjava, Hellevi. *Voro, Veijari ja Vilosohvi, Ananias Puikkosen elämä*, SKS 2012. Kartan alle Arjava on merkinnyt kartan tekijäksi Kauko Kyöstiön Spatio Oy:ltä. (Muokattu)

Liite 3.

Kartta Simpiän selän saarista ja Puulan vesistöä.

Lähde: Arjava, Hellevi. *Voro, Veijari ja Vilosohvi, Ananias Puikkosen elämä*, SKS 2012. Kartan alle Arjava on merkinnyt kartan tekijäksi Kauko Kyöstiön Spatio Oy:ltä. (Muokattu)